

Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja kao faktora društvene integracije i borbe protiv diskriminacije Roma u Hrvatskoj

Pantić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:449067>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

DIPLOMSKI RAD

Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja kao faktora društvene integracije i borbe protiv diskriminacije Roma u Hrvatskoj

Studentica: Jelena Pantić

Mentor: dr. sc. Tibor Komar

Zagreb, rujan 2019.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornosti da sam diplomski rad *Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja kao faktora društvene integracije i borbe protiv diskriminacije Roma u Hrvatskoj* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr. sc. Tibora Komara. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardima struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Vlastoručni potpis studenta

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Povijest, kultura i običaji Roma.....	7
2.1. Romologija – povijesna i suvremena istraživanja romskog naroda	16
2.2. Kultura, običaji i vjerovanja Roma.....	20
3. Zakonodavni i javnopolitički okvir zaštite prava i društvenog položaja Roma u Europi i Hrvatskoj	25
4. Životni standard Roma i romske organizacije civilnog društva u Europi	40
5. Životne, obrazovne i poslovne prilike Roma u Hrvatskoj	47
6. Metodologija istraživanja.....	66
7. Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja Roma u Hrvatskoj	68
8. Zaključak.....	103
Literatura	105
Sažetak	112
Summary	114

1. Uvod

Tematika mog diplomskog rada odnosi se na Rome, narod koji predstavlja jednu od najbrojnijih i najugroženijih etničkih i nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj kao i u svijetu. Romi se susreću s višestrukom diskriminacijom i nizom predrasuda zbog svoje etničke pripadnosti, drugačije fizionomije (tamnije su boje kože), specifičnih običaja i kulture. Romi su kroz povijest bili poznati i po migracijama prvenstveno iz svoje pradomovine Indije (Hrvatić, 2004; Đurić, 1987) i nomadskom načinu života. Sad su takve prakse veoma rijetke, no upravo iz tih razloga mnogi znanstvenici i stručnjaci ih smatraju specifičnom i jedinstvenom etničkom manjinom. No društvo ne prepoznaje njihovu specifičnost i vrijednost koju imaju kao i svaka druga nacionalna manjina te teško stječu građanska prava poput obrazovnih, socijalnih, političkih, ekonomskih, većina ih živi u krajnjem (apsolutnom) siromaštvu.

Romskog stanovništva je u svijetu između 10 i 12 milijuna (Gruber, 2012). Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. g., Roma je u Hrvatskoj 16.957, međutim, prema najnovijem sociološkom istraživanju iz 2017. g. pod naslovom „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka“ (autori su se u istraživanju između ostalog bavili razinom uključenosti Roma u obrazovanje i tržište rada) koje je provedeno u suradnji s mnogim organizacijama civilnog društva kao i romskim organizacijama zaključeno je da je broj pripadnika romske nacionalne manjine puno veći i da ih u Hrvatskoj živi 24 524 (Kunac et al., 2018). Najveći broj Roma, njih oko 6368 živi na području Međimurja (ibid).

U svom radu ću konzultirajući se s literaturom opisati povijest, kulturu, običaje i druge važne podatke iz života romskog naroda. Propitat ću i zakonodavni i politički okvir zaštite statusa romske nacionalne manjine.

U sklopu metodologije istraživanja, provest ću vlastito etnografsko istraživanje (polustrukturirani intervjui s kazivačima) o načinima borbe Roma protiv sveprisutne diskriminacije s kojom se oni suočavaju. Cilj mi je intervjuirati uspješne pripadnike romske zajednice, osobe različitih profila (obrazovnih, dobnih, po spolu) na području grada Zagreba i Međimurja. Pokušat ću saznati na koje se načine moji kazivači uspijevaju prilagoditi društvu i društvenim zahtjevima i normama (pitanje zaposlenja, obrazovanja), kako žive sa svojim romstvom, svojim identitetom s obzirom na to da ih zajednica nerijetko odbacuje zbog njihove nacionalne pripadnosti, u kolikoj mjeri ulaze u kontakte s ostatkom stanovništva te na koji način svojim stečenim znanjima i vještinama pridonose boljem statusu i položaju Roma u

cjelini.

Pokušat ću utvrditi koliko su obrazovanje i zapošljavanje Roma bitni faktori za njihovu društvenu integraciju. Kontaktirat ću i pojedine udruge i organizacije kojima je cilj pružiti pomoć toj manjini, konkretnije obaviti ću intervjue unutar Romskog nacionalnog vijeća čija je svrha uspostava boljeg društvenog i političkog života Roma. Od svojih kazivača nastojat ću dobiti što bolja saznanja, što širu sliku o tome s kakvom se sve problematikom romska nacionalna manjina suočava na svom putu stjecanja ravnopravnosti s ostalim pripadnicima svoje okoline.

Nadalje, Romi kao nacionalna i etnička manjina nisu dobro prihvaćeni u svojoj zajednici, ona ih isključuje iz društva i socijalno se distancira, udaljuje od te etničke skupine. Romi su i kroz povijest bili veoma diskriminirani, oduvijek su bili smatrani prljavima, onima koji krađu, manje vrijednima kao ljudska bića. Mržnja i netrpeljivost prema toj manjini dosegla je vrhunac u europskim zemljama odanima nacističkom i ustaškom režimu (Njemačkoj, NDH) tijekom 2. svj. rata kad su slani u koncentracijske logore te je većina romske zajednice mučena i ubijana (Vojak et al., 2015).

Kao što sam već i navela, romska populacija i danas doživljava diskriminaciju. Romi žive u segregiranim romskim naseljima, na rubovima grada ili u ruralnim područjima najčešće u veoma lošim životnim uvjetima (žive u veoma nehigijenskim uvjetima, vrlo često bez pitke vode i sanitarnog čvora) te imaju slab ili nikakav kontakt s ostalim dijelom društva što dovodi do toga da nekolicina Roma poseže i za kriminalnim radnjama.

Postoje i oni Romi koji žive među većinskim stanovništvom u gradovima i prošli su kroz proces integracije i asimilacije te imaju puno bolji životni standard od Roma u romskim naseljima. Romsko stanovništvo ima izrazito niski stupanj obrazovanja što posljedično dovodi i do njihovog teškog uključivanja na tržište rada i teže zapošljivosti. Romi nerijetko pribjegavaju i etnomimikriji, negiranju svog etničkog identiteta zbog straha od diskriminacije u obrazovnom sustavu, svijetu rada i drugim društvenim sferama (Škiljan i Babić, 2014).

U najnovijem sociološkom istraživanju o uključenosti Roma možemo primijetiti da 69% romske djece u dobi od tri do šest godina ne sudjeluje u predškolskom odgoju jer njihovi roditelji smatraju da predškolsko obrazovanje samo po sebi nije važno jer se ima tko brinuti o njima kod kuće (Kunac et al., 2018). To su nažalost veoma porazne statistike. Pozitivna stvar jest to da 95% romske djece u dobi od 7 do 14 godina prolazi kroz osnovnoškolski sustav, no autori zaključuju da se treba poraditi na obrazovanju romske djece, prilagodbi nastave, većem školskom uspjehu te na većem postotku završavanja osnovne škole (Kunac et al., 2018). S

druge strane i ako romska djeca krenu u osnovnu školu, suočavaju se s velikim problemima. Jedan od njih je da nisu prethodno savladala hrvatski jezik zbog neuključenosti u predškolsku razinu obrazovanja, a jezik je jako bitna odrednica za nastavak školovanja i stjecanje određenih vještina i znanja. Obrazovne statistike su porazne i u pohađanju srednjoškolskog obrazovanja kod romskog stanovništva, djeca jako rijetko pohađaju srednju školu, u prethodno spomenutom istraživanju iznijeti su podaci da samo 31% Roma u dobi od 15 do 18 godina pohađa srednjoškolsko obrazovanje (Kunac et al., 2018). No jedan od značajnih faktora njihovog slabog uključivanja u obrazovni sustav jest upravo diskriminacija okoline, drugih učenika, nastavnika te školskog sustava prema njima kao i neprilagođenost nastave romskoj djeci (nastava se odvija na hrvatskom jeziku, a Romi pri polasku u školu najčešće ne znaju jezik svoje sredine). Opće je mišljenje da se Romi teško uključuju u obrazovne procese i zbog ekonomske situacije, pritiska roditelja da ostanu kod kuće, rano ulaze u brakove i žive u skladu sa svojom tradicijom. Kao i u ostatku svijeta, jako je visok postotak nezaposlenosti i Roma u Hrvatskoj.

Nadalje, potrebno je nešto reći i o brojnosti skupina Roma. Postoji nekoliko glavnih romskih skupina, a to su Lovari, Bajaši, Čergari, Kaloperi, Khanjari (Kunac et al., 2018). U Hrvatskoj su najbrojnija skupina Romi Bajaši i obitavaju najviše u Međimurju, govornici su bajaškog, starorumunjskog jezika te su u nesuglasju s Romima koji govore romani chib jer potonja skupina smatra da je romani chib jedini i službeni jezik Roma u Hrvatskoj. Prema navodima profesora s Filozofskog fakulteta Nevena Hrvatića koji se cijeli svoj radni vijek bavi s Romima, obitelj je u romskoj kulturi najvažnija komponenta njihovog života (ima biološku, odgojnu, gospodarsku i kulturalnu funkciju), temeljna je za oblikovanje njihovog etničkog identiteta (Hrvatić, 2001). Što se tiče romske obitelji, prema njihovoj tradiciji, djevojke se rano udaju, stupaju u brakove već s 14 ili 15 godina, a djeca s 10 godina preuzimaju na sebe kućanske poslove iako su i te tradicijske prakse s vremenom rjeđe (Hrvatić, 2001). Romi su i čvrsto povezani u svojim zajednicama iako imaju transnacionalni identitet što znači da nemaju vlastitu državu. Što se tiče romske kulture i načina života, u prošlosti su se bavili specifičnim zanimanjima i poslovima poput obrtništva, raznih zanata, trgovinom konjima, a poznati su u njegovanju glazbe i u današnje vrijeme (ibid).

Europska unija pokušava raznim dokumentima, konvencijama i zakonodavnim okvirima poboljšati status romske nacionalne manjine, no nažalost u praksi nije došlo do primjene zakonskih okvira za zaštitu i jačanje društvenog položaja romske populacije. I u Hrvatskoj su učinci raznih strategija (Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje

od 2013. do 2020. g.) i zakonskih akata za poboljšanje društvenog statusa i ostvarivanja jednakih prava romske nacionalne manjine sa svim ostalim članovima društva veoma slabi.

2. Povijest, kultura i običaji Roma

U ovom poglavlju pisat ću o društvenom položaju Roma kroz povijest, njihovu kulturu i raznovrsnim običajima. Prvenstveno je potrebno navesti kakvo značenje nosi riječ Rom. Romi se nazivaju još i „Ciganima“ (eng. „Gypsy“) i „Gitanosima“ (Đurić 1987:13). A međusobno se zovu Romima (Rom, Roma), Sintima (Sinto, Sintura) (Đurić 1987:13) kao i Egipćanima na Kosovu te Aškalijama u Albaniji (Nikšić, 2004). U Njemačkoj se Rome naziva *Zigeuner*, u Francuskoj *Tsiganes*, Mađarskoj *Cigány*, Italiji *Zingaro* te u Turskoj *Çingene*. Rom kao ime podrazumijeva etničku pripadnost (Đurić, 1987), pretpostavlja se da je ime nastalo od grčke riječi *Athinganoi* („nedodirljivi“) (Nikšić, 2004), ali ta riječ znači „čovjek, ljudi“ (Đurić, 1987; Dragun, 2000) čime se sigurno željelo potaknuti i promjenu uvriježenih stavova ostalog neromskog stanovništva kako su Romi inferiorni, lijeni i manje vrijedni ljudi. U prilog tome govori i činjenica da je naziv Romi na Svjetskom kongresu Roma u Londonu 1970. g. prihvaćen kao službeni naziv (Nikšić, 2004). No u praksi se ti stavovi nažalost nisu promijenili.

Romi su transnacionalna skupina bez svoje države, raspršeni su po cijelom svijetu, najčešće žive u prostorno izoliranim zajednicama, ali s čvrstom kohezijom i solidarnošću. Rajko Đurić, srpski sociolog i filozof u svojoj knjizi *Seobe Roma* istaknuo je da Romi iako žive u civiliziranom društvu, njihova zajednica ima karakteristike primitivnog društva. Dalje objašnjava zbog čega misli da je to tako, prvenstveno Romi nemaju svoju državu, klasnu strukturu, nisu obrazovani i dovoljno socio-kulturno integrirani (Đurić, 1987). Obitelj je temeljna jedinica njihove društvene zajednice donoseći im sigurnost. Poznati su po nomadstvu i obrtničkim zanimanjima.

Profesor pedagogije na Filozofskom fakultetu Neven Hrvatić smatra da je nomadski stil života čak pogodan za Rome zbog mogućnosti odabira raznih poslova, omogućuje im mobilnost, napominje još da je Rome nomadski život čvrsto povezao u zajednicama (Hrvatić, 2005). Pošto su Romi u današnje vrijeme primorani živjeti sjedilačkim načinom života, Hrvatić upozorava da većina zbog toga gubi obrasce svog nacionalnog identiteta (jezik, običaje) (ibid). Nažalost Romi su višestruko marginalizirana i diskriminirana skupina isključivo zbog svoje etničke pripadnosti, zajednica ne uvažava njihova postignuća iz europske i svjetske baštine. Romski kulturni obrasci (narodne pripovijetke, književnost, običaji, glazbeni talent) (Đurić, 1987) zaista su jedinstveni, vrijedni divljenja iako nažalost nisu većinom prepoznati po svijetu.

U sljedećim dijelovima teksta pokušat ću što bolje dočarati život tog stanovništva. Romi su počeli dolaziti u Europu iz svoje pradomovine Sjeverozapadne Indije (obitavali su na područjima Dardistana, Kafiristana te rijeke Ganges) u više migracijskih valova. Već u 5. st. krenule su njihove migracije prema Zapadu i Europi zato što su se u Indiji tada počele odvijati borbe i ratovi između raznih plemena (hunskih i arapskih plemena) i kasti u trajanju od nekoliko stoljeća (Hrvatić, 2004; Đurić, 1987; Vojak, 2018). Ekonomske i političke prilike za nastavak tamošnjeg života romskih skupina bile su i više nego loše. Neka romska plemena su se već u 11. st. naselila u Europu, a brojnije romske skupine iz Bizantskog Carstva dolaze na područje Jugoistočne Europe u 14. st. Romi su bježali i od prodora Osmanlija, Turaka tražeći sigurnost u tom dijelu Europe. Nakon Jugoistočne Europe, naseljavaju Rumunjsku i Bugarsku, a u 15. st. Švicarsku, Njemačku, Španjolsku i Francusku (Vojak, 2018).

Svoje prvotne migracije zaključuju u 16. st. dolaskom na prostore Velike Britanije i Skandinavije (Vojak, 2018). Tijekom migracija, Romi su zarađivali za život putem prosjačenja i proricanja sudbine. Potrebno je spomenuti da postoje dvije teorije o podrijetlu Roma, o njihovom indijskom i bliskoistočnom podrijetlu (Dragun, 2000). O tome piše autorica Maja Dragun s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Teza o indijskom podrijetlu konstruirana je na temelju sličnosti romskog jezika s jezicima pojedinih indijskih odnosno dravidskih plemena (Dragun, 2000). Romski jezik pripada porodici arijskih, dravidskih jezika te skupini Dardu jezika. Ima velike sličnosti s hindskim, pandžapskim i gudžaratskim jezikom (Nikšić, 2004). Neki znanstvenici smatraju da su preci Roma indijska plemena Domi i Luri (ibid). Domi su bili vrsni glazbenici i plesači, a Luri su se bavili izradom posuđa, plesom, sviranjem i zlatarstvom. Druga teorija o bliskoistočnom podrijetlu Roma odnosi se na romske legende u kojima se govori o tome da Romi potječu iz Babilona, Asirije i Kaldeje (ibid). Prema legendi, Romi su nakon prodora Kira u Kaldeju migrirali u Indiju, Rusiju, Armeniju, Egipat, Španjolsku, na Balkan, Grčku i Tursku (ibid).

Nadalje, prema navodima hrvatskog povjesničara Danijela Vojaka, Romima su u 15. st. tijekom migracijskih valova pape i strani vladari (kao što su kralj Frederik III., njemački grof Gerhard iz Jülicha i Berga, Sigismund Luksemburški) koji su se nalazili na tim područjima davali propusnice kako ne bi doživljavali napade i progone i od vlasti čija je tadašnja politika prema „strancima“ bila striktna kao i od strane ostalog europskog stanovništva (Vojak, 2018). Kako bi dobili propusnice od tadašnjih vlasti, smišljali su svakojake razloge. Jedan od razloga bio je taj da moraju putovati iz zemlje u zemlju zbog obraćanja s islama na kršćanstvo (pritom bježe i od Osmanlija koji ih progone radi njihove vjere) i pokore u tu svrhu, drugi je bio da su

neki njihovi preci sudjelovali u razapinjanju Isusa na križ te oni sada traže oprost kroz nomadstvo. Predstavljali su se i hodočasnicima, a u ono vrijeme je vladalo uvjerenje da će oni koji iskazuju pomoć tim ljudima biti blagoslovljeni poradi toga (ibid). Zbog propusnica, Europljani nisu razvijali neprijateljske osjećaje prema Romima te su ih poštovali i jedino u tom razdoblju 15. st. Romi su imali miran suživot s ostatkom Europe.

Romska zajednica se na područje Hrvatske naseljava u 14. st. Prvi Romi u hrvatskim krajevima pojavili su se u Dubrovniku 1362. g. i 1378. g. u Zagrebu (Hrvatić, 2004; Vojak i Kovačev, 2017). Podatke o Romima u Dubrovniku pronalazimo u trećem svesku edicije Monumenta Ragusina iz 1895. g. U tom svesku je zabilježeno kako je Dubrovačka Republika poslala pismo dubrovačkom zlataru Radenu Bratosaviću „da vrati osam corigia srebra koje su mu Romi Vlaho i Vitan dali u depozit“ (Vojak i Kovačev 2017:48). U dubrovačkim srednjovjekovnim povijesnim zapisima Romi su nazivani Ciganima i Egipćanima (Vojak i Kovačev, 2017). Dubrovački Romi su postali sedentarna skupina, odlučili su ostati u Dubrovniku i ne migrirati dalje. Iako su činili najniži sloj dubrovačkog stanovništva, bili su dobro prihvaćeni od tamošnjih stanovnika te su živjeli skladno u to vrijeme. Glavno zanimanje im je bila trgovina, ali bili su i vojnici, svirači te posluga po kućama (ibid).

Ivan Krstitelj Tkalčić pisao je o Romima u Zagrebu u kasnom srednjem vijeku, njegova edicija *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* objavljena je 1889. g. (ibid). Spomen prvog Roma nalazimo unutar sudskog poziva Nikoli Ciganu 7. svibnja 1378. g. Pojavljuju se još neke osobe u tadašnjem Zagrebu s nadimcima Cigan. I u Zagrebu su Romi dobro primljeni i uključeni u društvo, sudjeluju u raznim tadašnjim aktivnostima, svjedoci su u sudskim parnicama, izdaju im se različite isprave, bave se kupoprodajom nekretnina i trgovinom, čak se pojavljuje i jedan Rom kao svećenik - Blaž, sin Andrije Ciganičina (ibid).

Od 15. st. percepcija europskih društava prema Romima se mijenja, nema više tolerancije prema njihovim običajnim praksama poput prosjačenja i nomadstva. Uvode se represivne mjere protiv njih poput zabrane nomadskog života, Romi se moraju prilagoditi sjedilačkom načinu života. Državne i crkvene vlasti ih smatraju „nemoralnim vjernicima“ (Vojak 2005:109), nisu im naklonjene zbog nomadstva i drugačijih običaja, tako su počeli i progoni tog stanovništva o čemu ću nešto reći kasnije. Bitno je spomenuti da se Romi i dalje naseljavaju na područje Europe unatoč oštrim europskim politikama prema njima. To možemo vidjeti i iz navoda autora Škiljana i Babića o dolasku Roma u Međimurje: „Jedan od prvih romskih zapisa o Romima na području Međimurja potječe iz 1688. kada se spominje da

je u Legradu (koji je tada bio dio Međimurja) kršteno dijete ciganskog vojvode Ivana“ (Škiljan i Babić 2014:149; Vojak, 2005).

Sredinom 19. st., 1855. g. brojni Romi iz Mađarske i Rumunjske dolaze na područje Međimurja i Podravine (Škiljan i Babić, 2014; Vojak, 2005). Romi iz Rumunjske su jedna od nekoliko postojećih romskih skupina, nazivaju se Bajašima (Škiljan i Babić, 2014). Bajaši su došli u Hrvatsku nakon ukinuća ropstva, u Rumunjskoj (Moldaviji i Vlaškoj) su služili kao robovi i kmetovi rumunjskim plemićima do druge polovice 19.st. (Škiljan i Babić, 2014; Nikšić, 2004), njihovi robovlasnici u Rumunjskoj prijetili su im i odsijecanjem jezika ukoliko ne budu govorili rumunjski (Bakić-Tomić i Tomšić, 2015). No uspjeli su se dokopati slobode nakon Berlinskog kongresa gdje su Rumunjskoj zapadne sile zaprijetile da neće priznati kraljevinu Rumunjsku ako se romsko stanovništvo ne oslobodi od ropstva (Nikšić, 2004). Bajaši govore jednim od dijalekata rumunjskog jezika, ljimba d'bjaš. Postoje munćanski i erdeljaški Bajaši (Škiljan i Babić, 2014). Munćani uglavnom žive u Baranji i pravoslavne su vjeroispovijesti, a Erdeljani u Podravini i Međimurju i katoličke su vjeroispovijesti (ibid).

Za ovaj rad je zasigurno važno i istraživanje povjesničara Danijela Vojaka o situaciji kroz povijest s Romima u Podravini, a Podravina je bitna hrvatska regija za proučavanje života Roma stoga što u tim predjelima uz Međimurje živi najveći broj romskog stanovništva. Vojak je napravio temeljitu analizu načina života Roma u Podravini u razdoblju od 1880. – 1941. g. U to doba je područje Podravine bilo pod vlašću Austro-Ugarske Monarhije i kasnije Kraljevine SHS. U svom članku *Romi u Podravini 1880. – 1941.* autor piše da je u tim krajevima živjelo najviše Roma (dijelovi Varaždinske, Bjelovarsko-križevačke i Virovitičke županije bili su krajevi u Hrvatskoj gdje je bilo naseljeno najviše romskog stanovništva) svrstavajući ih u nekoliko romskih plemena, najbrojnija romska skupina bili su Koritari odnosno Bajaši u Podravini te su poradi toga smetali tadašnjoj državnoj vlasti (o njima sam pisala i u prethodnom pasusu) (Vojak, 2005).

Kako bih objasnila s čime su se sve morali Romi suočavati tijekom prošlosti zbog diskriminacije prema njima, pokušat ću ukratko nešto reći o državnim politikama tog doba prije nego što počnem pisati o životu samih romskih skupina. Vlasti su upravo zbog njihove brojnosti pokušale kontrolirati granice, zabraniti migracije i nova naseljavanja Roma te su uvele odredbu o njihovom prisilnom koloniziranju (Vojak, 2005). U 18. st. u razdoblju vladavine Marije Terezije i Josipa II. austrijska politika donijela je rigorozne mjere koje su branile razvoj romskog nacionalnog identiteta i njihove specifičnosti kao jedne od etničkih

manjina. Te odredbe imale su za cilj zabraniti korištenje romskog jezika, međuromske ženidbe, predati romsku djecu kršćanskim obiteljima na odgoj i što je najbizarnija odredba, Romi se više nisu smjeli baviti glazbom (Vojak, 2005).

Unatoč restriktivnim mjerama, Romi su nastojali živjeti normalnim životom, romske migracije po Austro-Ugarskoj Monarhiji i dalje su trajale (Vojak, 2005). Nadalje, kao što sam već navela, postojalo je i danas postoji nekoliko romskih skupina. Najbrojniji među Romima, Bajaši nazivani su još i Koritarima zbog izrađivanja drvenih predmeta, korita. Druga dva plemena su bila Kolompari i Drobni kovači ili Jožeki (Vojak, 2005). Oni su preživljavali tako da su se bavili obrađivanjem metalnih predmeta i trgovinom konjima (ibid). Takva zanimanja bila su popularna zanimanja Roma kroz povijest. Pri kraju svoje vladavine u Hrvatskoj, u kolovozu 1916. Zemaljska vlada Austro-Ugarske naredila je da se popišu „cigani skitaoci“ (Vojak 2005:112) i da se uvede nadzor nad njima. Iz navedenog se može zamijetiti da su „skitajući Romi“ (Vojak, 2005:112) zbog tih mjera bili najstigmatiziraniji od svih tadašnjih Roma, doživljavali su najgoru vrstu diskriminacije uz popisivanje, oduzeta im je pokretna imovina, najviše konji, obvezna su bila njihova pokrštavanja i vjenčanja, regrutiranja u vojsku (na bojišnice u Prvom svjetskom ratu), naravno, ograničeno im je i kretanje i izdavanje iskaznica (ibid).

Nakon 1. svjetskog rata i dalje su sve ove odredbe za Rome vrijedile, što se tiče sociodemografskih karakteristika tadašnjih Roma, Vojak navodi da je u Podravini u istraživanom razdoblju od 1880. do 1941. g. prebivalo između 4. 6 i 18.9 posto od ukupne romske zajednice (ibid). Prema podacima iz popisa stanovništva 1931. g., Romi su uglavnom bili rimokatoličke vjeroispovijesti, prihvaćali su religiju stanovništva s kojim žive. Autor zaključuje da su se pokušavali asimilirati u zajednicu s prelaskom na rimokatoličku vjeru (ibid). Što se tiče obrazovanja, među Romima je vladala nepismenost u tom razdoblju (ibid), a i dan-danas većina romskog stanovništva ima niži stupanj obrazovanja što im stvara veliki problem u integraciji u društvo i suzbijanju diskriminacije koju neprestano doživljavaju od ostalih članova zajednice.

Prema popisu stanovništva iz 1921., u Hrvatskoj je tada živjelo 5360 Roma, 92,14% njih izjasnilo se nepismenima, onih koji su bili pismeniji savladavši čitanje, popisano je 0.4% (ibid). U to vrijeme, veoma pozitivna stvar je bila da su u Pitomači djeca pohađala osnovnu školu iako ju je mali broj završavao. Vojak smatra da je glavni razlog zbog čega djeca nisu završavala osnovnoškolsko obrazovanje bio taj da su bila u teškom siromaštvu i bila su prisiljena već odmalena raditi naporne poslove (ibid). Isto tako, Romi su u ono vrijeme

najčešće rano zasnivali brakove (ibid), a i u današnja vremena postoje takve prakse iako su malo rjeđe nego u prošlosti.

Prema popisu stanovništva iz novostvorene države Kraljevine Jugoslavije 1931. g., Romi su se u Savskoj Banovini većim dijelom izjasnili kao pripadnici „jugoslavenske narodnosne zajednice“ (Vojak 2005:118, 119), čak 87% njihove romske zajednice izjasnilo se tako u tom području. Samo 9.3% Roma s tih područja izjasnili su se kao pripadnici „ciganske narodnosti“ (Vojak 2005:119). U Podravini su se također većinom izjašnjavali kao pripadnici „jugoslavenske narodnosne zajednice“ (Vojak 2005:119), čak 88.1% romske zajednice u tom kraju izjasnilo se na taj način. Vrlo malo Roma, tek njih 7.3% su se izjasnili kao pripadnici svoje etničke manjine (ibid). Iz tih podataka se može zaključiti, a s tim se i Vojak slaže da su Romi bili podložni etnomimikriji, negiranju svog identiteta iz različitih razloga, a najviše sigurno poradi sprječavanja diskriminacije i društvene izoliranosti (i danas smo svjedoci da Romi nažalost nerijetko odbacuju svoj etnički identitet kako bi se lakše integrirali u zajednicu te vjerojatno i lakše došli do zaposlenja). S obzirom na to, autor i napominje da je odnos domaćeg stanovništva u Podravini, a i u ostatku Hrvatske prema Romima bio pun negativnosti i neprijateljstva, smatrali su ih lopovima, parazitima, lijenčinama. Seljaci su zbog romskih krađa i prosjačenja tražili da ih vlasti zaštite (Vojak, 2005). Stanovništvo je jedino poštovalo Bajaše, Koritare (ibid).

Spomenut ću samo navode autora koji vjerno opisuju kako je ostatak stanovništva bio neprijateljski i s puno mržnje nastrojen prema Romima: „Na području sela u okolici Koprivnice se “često čuje po selima, da bi trebalo sve cigane poubijati bez milosrđa, jer da oni svojim zlodjelima, koja su počinili i koja čine još i sada, nisu drugo zaslužili. Umjereniji govore: „sve muškarce cigane trebalo bi sterilizirati, da se na taj način ciganski rod likvidira...“ i danas se može jednim zahvatom riješiti ciganski problem i tim rješenjem spasiti sav seljački narod od ciganske napasti, koja poput prokletstva leži na njemu. Kako? Svih 65 000 cigana, koliko ih imade u našoj zemlji, trebalo bi naseliti na državni posjed i prisiliti na rad“ (Vojak 2005:120). Iz tih razloga Romi su bili prisiljeni odbacivati svoje etničko podrijetlo i upravo takvi stavovi stanovništva su doveli i do njihovog genocida u 2. svj. ratu od strane ustaške i nacističke vlasti o čemu ću nešto reći malo kasnije. Zapravo ideje za „rješavanje ciganskog pitanja“ bile su prisutne kod većine stanovništva i vlasti prije samog 2. svj. rata (Vojak, 2005). U 20. st., u Njemačkoj i Švicarskoj romska djeca bila su nasilno oduzimana od obitelji i predana posvojiteljima, dolazilo je do promjene njihovih imena. U Kraljevini Jugoslaviji nije bilo takvih mjera, ali se većina stanovništva željela razračunati s

Romima (Vojak, 2005).

Dolazimo sad i do 2. svj. rata te masovnih ubijanja i genocida nad Romima što se naziva i *porajmos*. Danijel Vojak u knjizi *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.* tvrdi da je stradanje Roma u NDH nedovoljno historiografski istražena tema te je on zbog toga počeo s iscrpnim istraživanjima Roma od 1880. g. do početka 2.svj.rata provevši svoju studiju u arhivskim i drugim ustanovama u RH, ali i u BiH i Srbiji (Vojak et al. 2015). Mnogo Roma je stradalo u Europi za vrijeme 2. svj. rata i to najčešće uz provođenje rasne politike i pokušaja „rješavanja ciganskog pitanja“. Navest ću jedan Vojakov citat koji označava što je Drugi svjetski rat značio za Rome: „Drugi svjetski rat se može promatrati kao vrhunac netolerancije, stigmatizacije i netrpeljivosti prema Romima kao vječnim „onim drugima“, strancima“. Takvu netrpeljivost nastoji se obuhvatiti pod pojmom anticiganizam ili protuciganizam“ (Vojak et al. 2015:19).

Dolaskom Hitlera na vlast, u Njemačkoj je zavladao opća histerija, mržnja, a kasnije i progon, likvidacije i genocid nad nearijevskim skupinama stanovništva. Najviše ubojstvima pogođene skupine bile su Židovi i Romi. Nacistička Njemačka objavljuje tzv. konačno rješenje za sve te skupine zbog čega su Romi bili popisivani, pojedini i protjerivani, a nerijetko eutanazirani i sterilizirani. S donošenjem rasnih zakona slani su u koncentracijske logore gdje su ih nacisti masovno ubijali (Vojak et al., 2015).

Rasni znanstvenici (kao što je Robert Ritter) izdali su rasnu klasifikaciju u kojoj su Romi shvaćeni kao „paraziti i mješanci više nacija“ (Vojak et al. 2015:25). Njemački nacistički model preuzele su i ustaške vlasti koje su nakon osnivanja NDH 1941. g. isto tako provodile teror nad Židovima, Romima, Srbima i drugim za njih nepoćudnim nacionalnim manjinama. Ustaške vlasti su smatrale Rome nepoželjnim dijelovima društva („stranim“ nehrvatskim društvenim elementima) i parazitima (Vojak et al. 2015:27, 31) preuzevši to stajalište od nacističke Njemačke. Vlasti NDH su krajem travnja 1941. g. donijele rasne zakone, zatim su krenule s popisivanjem Roma.

19. svibnja 1942. g. stupila je na snagu naredba za masovnu deportaciju Roma iz svih hrvatskih krajeva u koncentracijski logor Jasenovac (Vojak et al., 2015). Vlasti su Rome uvjeravale da ih vode na mjesto gdje će moći normalnije živjeti, a zapravo su ih odvele na stratište i u smrt. Većina Roma je u tom razdoblju ubijena u Jasenovcu. Prema podacima, ustaše su u Jasenovcu ubile 16 173 Roma, od tog broja 5688 muškaraca, 4877 žena i 5608 djece (Vojak et al., 2015). Razmjer tragedije i genocida koji se dogodio nad Romima u NDH pokazuje podatak da je 1931. g. u Kraljevini Jugoslaviji bilo popisano 14 879 Roma, a nakon

2. svj. rata prilikom prvog popisa stanovništva 1948. g., popisano je samo 405 Roma (ibid). U logorima su nerijetko uvjeti za Rome bili strašni, čak i lošiji od uvjeta drugih zatočenika. No Romi su ponekad bili i „privilegirani“ u logorima, pomagali su u ubijanju i pokapanju žrtava, pa su im ustaše poklonile malo duži život za razliku od ostalih zatočenika u logorima (ibid). Dio Roma je uspio izbjeći krvavu smrt u ustaškom logoru Jasenovac stoga što su bili muslimanske vjeroispovijesti s područja BIH i pokazali da zbog svojeg religijskog uvjerenja ne mogu biti Romi, zvani su i „Bijelim Ciganima“ te ih je Islamska vjerska zajednica uspjela zaštititi (ibid).

Neki su Romi bili primorani pomagati ustašama u zločinima kako bi se spasili. Pojedini Romi su se priključivali partizanskom pokretu i tako pružali otpor politici Nezavisne Države Hrvatske (ibid). Dio stanovništva u NDH pokušalo je pomoći Romima, pisali su molbe vlastima da ih puste iz logora jer su to marljivi i poštene ljudi koji ne zaslužuju skončati svoj život u logoru, neke molbe su srećom bile i uslišane od strane ustaških vlasti. Romski genocid u NDH se naziva i „zaboravljenim holokaustom“ stoga što današnje vladajuće strukture ne posvećuju dovoljnu pozornost romskim žrtvama u 2. svj. ratu (ibid).

Stoga Romsko nacionalno vijeće kao jedna od najvećih romskih organizacija u Hrvatskoj nastoji sačuvati kulturu sjećanja na to krvavo i strašno razdoblje u romskoj povijesti (ibid). To Vijeće je zaslužno za početak obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve porajmosa/holokausta na romskom groblju Uštica u Spomen-području Jasenovac. Prilikom međunarodne konferencije o stradanju Roma 2013. g. usvojena je Jasenovačka deklaracija (ibid). Deklaracijom se ističe obaveza i potreba za državnim i općedruštvenim priznanjem stradanja Roma u 2. svj. ratu u europskim i ostalim zemljama zbog sveprisutne diskriminacije prema Romima te se izražava želja za daljnjim znanstvenim istraživanjima romskih stradanja u tom razdoblju. Hrvatski sabor je proglasio 2. kolovoza Međunarodnim danom sjećanja na romske žrtve porajmosa/holokausta (ibid).

Bez obzira na česta stradanja, diskriminaciju i progone koje su doživljavali od strane neromskog stanovništva, Romi su se pokušavali kroz stoljeća izboriti za veća prava i bolji život svoje zajednice. Prvi pokušaj nacionalnog buđenja i osvještavanja Roma javio se već u 19. st. Romi iz Njemačke, Španjolske, Rusije i Italije su se okupili u Stuttgartu s ciljem osnivanja romske organizacije za zaštitu romskih interesa i lakšeg putovanja, migriranja i trgovanja (Đurić, 1987). Ali njemačka politika je osudila taj njihov pokušaj i osnivanje organizacije je nažalost propalo. 1891. g. Romi u Bugarskoj su objavili manifest tražeći građanska prava i pravo na vlastitu vjeroispovijest, ali vlasti su se oglušile na njihove

zahtjeve. Nešto kasnije, na početku 20. st. u SSSR-u osnovane su prve romske organizacije (među njima se istaknuo Sveruski savez cigana), poljoprivredne zadruge (kolhozi), pokrenuti su i razni romski časopisi, izdani su i razni udžbenici s romskom tematikom. Isto tako, potaknuto je i obrazovanje za Rome s otvaranjem škole u Užgorodu (Đurić, 1987), no i prethodno spomenuto osvještavanje društva po pitanju Roma, nacionalni preporod ubrzo nije više bilo tako intenzivno. Tridesetih godina 20. st. nacionalni preporod Roma počeo se javljati i u SAD-u, osnovana je romska organizacija koja je zahtijevala stvaranje romskog naselja blizu New Yorka, izgradnju tvornice za izradu bakrenih i metalnih predmeta te osnivanje škola. Nakon upućene molbe Franklinu D. Rooseveltu, tadašnjem guverneru New Yorka, Romima su zahtjevi ostvareni (Đurić, 1987).

Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. nacionalno osvještavanje Roma doživjelo je svoj vrhunac, 1958. g. u Mađarskoj je osnovan Savez Roma, zatim su romske organizacije počele nastajati i u drugim europskim zemljama kao što su Finska, Španjolska, Njemačka, Švedska i Francuska (Đurić, 1987). Najključniji događaj za romsku nacionalnu manjinu odvio se 6. travnja 1971. g. (ibid). Tada je održan Prvi svjetski kongres Roma u Londonu posredstvom Slobodana Berberskog. On je formirao i Međunarodnu organizaciju Roma (ibid). Na Kongresu je donijeta odluka o romskoj zastavi i himni, Romi su stupili u kontakt s indijskom vladom te je Indija postala otvorena zemlja za Rome u koju su oni uvijek dobrodošli kao njeni starosjedioci. U Pandžabu je osnovan i Institut za romologiju, 1976. g. na tom području održao se i Prvi svjetski festival kulture Roma (ibid). 1977. g. Komisija za ljudska prava u Ženevi usvojila je odredbu u kojoj je utvrđeno da su Romi indijska kulturna, povijesna i jezična manjina i prijeko potrebno im je omogućiti sva prava koja su navedena u dokumentima Ujedinjenih naroda (ibid). Međunarodna organizacija Roma je s usvajanjem tih odluka počela tražiti od Ujedinjenih naroda zaštitu interesa i prava Roma, prava na nacionalni i kulturni identitet stoga što u mnogim svjetskim zemljama romski položaj nije poprište zanimanja političkih moćnika (ibid).

2.1. Romologija – povijesna i suvremena istraživanja romskog naroda

Poslije završetka 2. svj. rata, 1960-ih i 1970-ih godina romologija, znanost koja se bavi proučavanjem života, povijesti, kulture i običaja Roma doživljava svoj vrhunac o čemu ću na kraju ovog potpoglavlja više pisati (Vojak, 2017). Znanstvenici je razlikuju od ciganologije čiji je cilj bio istraživati više romsku folkloristiku i lingvistiku te su takve studije ocijenjene površnim, nepouzdanima s nepotpunim podacima (nedostatak suradnje sa znanstvenicima drugih područja) i s nedovoljno obrazovanim kadrovima koji su obavljali istraživanja (Vojak, 2017). S druge strane, romologija se temelji na interdisciplinarnosti, u istraživanju specifičnosti romskog naroda sudjeluju različiti stručnjaci poput povjesničara, pedagoga, sociologa, etnologa, indologa, arheologa i drugih. Romologija se naziva i romskim studijima ili antropologijom o Romima (Vojak, 2017). Autor Danijel Vojak na početku svog teksta potiče znanstvenike na sustavnija istraživanja povijesti romske nacionalne manjine.

U članku piše i o primjerima prvih europskih i hrvatskih romologa, začetnika romskih studija. Krajem 18. st. javljaju se dva znanstvenika Johann Carl Christoph Rüdiger i Heinrich Moritz Gottlieb Grellmann (Đurić, 1987; Vojak, 2017) koji lingvističkim analizama otvaraju povijest istraživanja o Romima, nisu se slagali s teorijama o egipatskom podrijetlu Roma već su smatrali da Romi dolaze iz Indije (ibid). Grellmanna se smatra ocem ciganskih studija stoga što je potaknuo nastanak i razvoj istraživanja o Romima u 19. st. (ibid). Filip Ivan Vezdin se pojavljuje u isto to doba u Hrvatskoj, krajem 18. st. On piše u djelu *Viaggio alle Indie Orientali* o svom putovanju u Indiju, o Romima koji su radi progona počeli migrirati u Europu, zastupao je tezu Grellmanna da je romski narod podrijetlom iz Indije jer je sanskrit imao veliki utjecaj na romski jezik. Vezdin se smatra začetnikom hrvatske romologije (ibid). Nikola Škrnec Lomnički, viši ravnatelj škola i studija u Hrvatskoj, izvjestitelj/poslanik Kraljevine Hrvatske u Ugarskom namjesničkom vijeću i veliki župan Zagrebačke županije posvetio je svoj rad društvenom položaju Roma u Hrvatskoj pišući o Romima nešto negativnijim tonom od prethodno spomenutih autora, iznio je svoj stav o lijenosti Roma, kritizirao je njihovo prosjačenje, smatrao je da ih treba poticati na rad osobito obrtnička zanimanja podržavajući zabranu nomadskog stila života (Vojak, 2017). Uglavnom priklanjao se reformama i odredbama Marije Terezije i Josipa II. koji su Rome nastojali zaposliti i zabraniti im migracije.

Antun Mihanović se također bavio romskim položajem pišući o indijskom podrijetlu romskog jezika (ibid). U 19. st. istraživanja su se uglavnom usmjerila na romski jezik, August

Friedrich Pott i Franc Miklošić bavili su se povezanošću romskog jezika sa sanskrtom, Miklošić je smatrao da je podrijetlo Roma indijsko (Đurić, 1987). 1888. g. osnovano je *The Gypsy Lore Society* čija je svrha bila proučavanje i zaštita romske kulture i jezika (ibid). Mara Čop Marlet koja je smatrana prvom hrvatskom etnografkinjom napisala je nekoliko etnografskih radova o Romima koncentrirajući se na njihov jezik, način života i specifična zanimanja. Friedrich S. Krauss ispitivao je povijest i kulturu Roma, želio je pokazati da su oni narod vrijedan poštovanja te da ih se treba cijeniti, analizirao je i romski jezik i folklor romskog naroda u Srbiji. Pisao je i o Bijelim Ciganima u Bosni i Hercegovini. Znanstvena struka je istaknula njegov doprinos komparativnoj etnologiji u vidu proučavanja odnosa romskog i neromskog stanovništva (ibid). Ferdo Hefele također je dio svog rada posvetio Romima, bio je poznati hrvatski etnograf i pedagog, skupljao je i hrvatsku folklornu građu. U svojim radovima pisao je o Romima Bajašima, Koritarima, raspravljao je u tekstovima o bajaškom etničkom identitetu (romskom ili rumunjskom). Na kritike drugih autora da Bajaši nisu rimokatoličke vjeroispovijesti već pravoslavne, odgovara da su Bajaši katolici, ali govore jedan od dijalekata rumunjskog jezika, *ljimba d bjaš* (ibid). Isticao je da je poanta njegovih članaka učiniti Rome prepoznatljivijim dijelom društva, živio je u nadi će oni postati marljivi te se neće više seliti u druge krajeve. Koritare je smatrao marljivim Romima opisujući kako vješto izrađuju korita i ostale drvene predmete (ibid).

Krajem 19. st. Odbor za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti počinje prikupljati građu o tradicijskoj kulturi Južnih Slavena (ibid). Tako su dio svog istraživanja posvetili i Romima, njihovom jeziku, kulturi, vjeri i običajima. Antun Radić sastavio je Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu, tako reći organizirao je i istraživanje posebnosti romskog naroda (ibid). Istraživači su bili učitelji i svećenici prikupivši puno etnografskih podataka o Romima. Luka Lukić je proveo studiju u slavonskom selu Klakarju nad Romima, posebno se bavio ciganskom gramatikom, izrekama i pjesmama te je objavio „hrvatsko-ciganjski“ rječnik (ibid). To je bio prvi romski rječnik na području Hrvatske u to doba. Građa Odbora za narodni život i običaje predstavljala je temelj za proučavanje povijesti Roma.

Referirajući se na negativnu i diskriminatornu stranu proučavanja Roma, suvremena kriminologija se temeljito bavila njima, brojni kriminolozi poput Cesarea Lombrosa (osmislio kriminalnu biologiju), Hansa Grossa kao i hrvatskog satnika Milana Mizlera percipirali su Rome kao „prirodne kriminalce i rasu kriminalaca“, spremne na izdaju svoje braće, uhođenje i doušništvo, a s druge su strane iznimno lukavi, dosjetljivi, s odličnom orijentacijom u

prostoru“ (Vojak 2017:398). Štoviše, Mizler ističe Roma kao „prepredenog i “kukavnog” ubojicu, prirođenog grabežljivca pripravna učiniti svaki zločin u bilo kojem trenutku“ (Vojak 2017:398).

Takve teze su naravno rasističke prirode i pokušavaju obezvrijediti romski život, običaje, kulturu kao i njihovo samo postojanje u društvu. Nažalost takva pogrešna i iskrivljena tumačenja o jednoj etničkoj manjini dovela su do pojave nacističke ideologije, njenog osnivača Adolfa Hitlera i pokušaja rješavanja „ciganskog pitanja“ kao i pitanja drugih nepodobnih skupina tjerajući te skupine kroz neizmjerne patnje u smrt. Hrvatski znanstvenik koji posljednji piše o Romima i završava prvu fazu romoloških istraživanja jest Franjo Fancev (Vojak, 2017). Bavio se kulturom, poviješću i jezikom Roma, pisao je o glazbi kao jako značajnoj za Rome, odrednicom njihovog identiteta. Analizirao je i spomen Roma u europskoj i hrvatskoj književnosti, njihovu ulogu u samoj književnosti potičući daljnje proučavanje povijesti i jezika Roma (Vojak, 2017) kako bi ljudi mogli više saznati o kulturi i vrijednosti jedne od najmnogobrojnijih etničkih manjina u svijetu.

Druga faza romoloških studija se javlja sedamdesetih godina 20. st. kao što sam već naglasila i na početku. Sveučilišta u svoje programe i smjerove uključuju romološke studije (Vojak, 2010) što je značilo ipak korak naprijed u poboljšanju položaja romske zajednice. 1976. g. na Sveučilištu u Texasu organizirani su *Romani studies* (Vojak, 2010). Na Katedri za etnografiju Sveučilišta u Krakovu ciganologija se uvodi kao nastavni predmet (Vojak, 2010). 1981. g. na šest njemačkih sveučilišta počinju se provoditi istraživanja o stradanjima njemačkih Roma (Sinta) u 2. svj. ratu, 1991. g. na Karlovom Sveučilištu u Pragu Milena Hübschmannova sa svojim kolegama počela je istraživati Rome (ibid). U Bugarskoj je u to vrijeme osnovano Društvo za proučavanje manjina „Studii Romani“ (ibid), njegovi članovi su provodili istraživanja o romskoj zajednici na području Bugarske, ali i Jugoistočne i Istočne Europe. Romološki studiji organizirani su i u mnogo drugih europskih zemalja. U Mađarskoj su 1990-ih godina romski studiji organizirani za nastavnike koji rade s Romima te za one koji su se posvetili istraživanju romske kulture i jezika. Nadalje, što se tiče političke angažiranosti Roma, 2004. g. u lipnju u europski parlament izabrana je Livia Jaroka, romska kandidatkinja iz Mađarske, pripadala je stranci FIDESZ (Nikšić, 2004).

I u Srbiji su osnovani romski studiji, 2009. g. Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija oformio je Međunarodnu katedru za Romološke studije koja se bavila proučavanjem povijesti, jezika, kulture i društvenog položaja Roma (Vojak, 2010). Osnivani su i razni centri za istraživanje Roma kao i romski časopisi, najpoznatiji je

Romani studies, u njemu se objavljuju radovi o životu romske zajednice kao i o sociologiji, književnosti, povijesti, antropologiji i umjetnosti.

1990-ih g. i u Hrvatskoj su se počeli održavati seminari i konferencije o Romima, npr. seminar iz 1996. g. „Savjetovanje o odgoju i izobrazbi djece Roma u Hrvatskoj“, okrugli stol „Romi u Hrvatskoj danas“ iz 1997. g., i međunarodna konferencija „Prava i status Romkinja u zemljama u tranziciji“ održan 2000. g. (Vojak, 2010). Znanstveni časopisi bavili su se Romima, najviše se pozornosti posvećivalo i još uvijek se posvećuje odgoju i obrazovanju Roma u Hrvatskoj pošto je to jedan od najvećih problema s kojim se romska zajednica suočava (ibid). Provodila su se istraživanja i o stambenim uvjetima romskog stanovništva. Hrvatski znanstvenici koji su se najviše bavili Romima jesu Neven Hrvatić, Danijel Vojak, Maja Štambuk, Jagoda Novak i Zoran Šućur (ibid).

Za razvoj romologije u Hrvatskoj bilo je značajno i usvajanje Nacionalnog programa za Rome, Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015. te Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. g. No spomenimo malo i standardizaciju romskog jezika koja se isto razvila unutar romoloških studija i počela povlačiti kao bitna tema još krajem 80-ih godina jer ako Romi ne razviju do kraja svoj jezik i jezične kompetencije, vrlo lako se može dogoditi da izgube svoj etnički identitet.

Kongres u Varšavi 1990. g. donio je Deklaraciju o standardizaciji romskog jezika da bi taj jezik mogao dostići status europskog jezika (Klopčić, 2015). U Sarajevu je održan međunarodni simpozij „Jezik i kultura Roma“, na njemu su sudjelovali poznati svjetski lingvisti i romolozi, u okviru simpozija odlučeno je da će se krenuti s pokušajem standardizacije romskog jezika (Klopčić, 2015). U Makedoniji je 1992. g. organizirana konferencija o standardizaciji romskog jezika kako bi se romski jezik uveo u škole u Makedoniji. Na konferenciji su sudjelovali mnogi romski intelektualci iz Makedonije kao i drugi stručnjaci (ibid). To je predstavljalo prvi stupanj u standardizaciji romskog jezika. 2004. g. u Sloveniji se prihvaćanjem Strategije za integraciju Roma na području obrazovanja uvodi romski jezik i kultura kao izborni predmet (Klopčić, 2015). Projekt pod nazivom „Uspješno uključivanje Roma u odgoj i obrazovanje“ vodio je Savez Roma Slovenije, u okviru njega objavljen je i „Nastavni priručnik romskog jezika, povijesti i kulture“. Različiti romski stručnjaci sudjelovali su u tom projektu poput Rajka Đurića, Ljatifa Demira, profesora romistike na Odsjeku za indologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Dragoljuba Ackovića i Hedine Tahirović – Sijerčić (Klopčić, 2015). 2014. g. objavljen je Slovensko-romski rječnik posredstvom Saveza Roma Slovenije (ibid).

2008. g. objavljen je Hrvatsko-romski i Romsko-hrvatski rječnik autora Veljka Kajtazija, zastupnika romske nacionalne manjine u Hrvatskom saboru (ibid). Nakon objave tog rječnika, ubrzo je međunarodnom inicijativom 5. studenog proglašen kao Svjetski dan romskog jezika (ibid). Međunarodna udruga Roma i Udruga za obrazovanje Roma „Kali Sara“ održale su u Zagrebu u studenom 2008. g. simpozij o romskom jeziku na kojem su pozvale na osnutak katedre za izučavanje romskog jezika na sveučilištu (ibid). 2015. je u Hrvatskoj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u sklopu Odsjeka za indologiju i dalekoistočne studije osnovan diplomski studij romistike gdje studenti mogu učiti o povijesti, kulturi, književnosti i jeziku Roma (www.ffzg.unizg.hr)¹. Što se tiče romologa, poznati srpski romolozi su Rade Uhlik, Slobodan Beberski, Rajko Đurić, Tihomir Đorđević, od inozemnih to su Heriette Asséo, Jean-Pierre Liégeois, Donald Kenrick, Milena Hübschmannova, Ian Hancock, Herbert Heuss i drugi (Vojak, 2010).

Iz ovoga svega može se zaključiti da su romološki, romski studiji jako značajni za status i položaj romske nacionalne manjine u društvu pomažući da društvo uči o romskoj kulturi i povijesti, postane tolerantno naspram Roma i da im pomogne u izgradnji bolje budućnosti.

2.2 Kultura, običaji i vjerovanja Roma

Dotaknimo se sad malo kulture i običaja Roma. Romi su plemenska skupina, zajedno ih vežu jezik i običaji, a najviše su poznati po nomadstvu, migracijama kao što je više puta spomenuto i u ovom radu. Doselili su se u Europu iz Indije i od tada nisu više toliko povezani s tom zemljom (Hrvatić, 2004). Za autora Nevena Hrvatića nomadski način života Roma podrazumijeva očuvanje romske kulture, običaja, vrijednosti te načina života (Hrvatić, 2004). Iseljavanje s jednog kraja svijeta na drugi, iz jedne zemlje u drugu omogućilo je Romima da upoznaju nove kulture, jezike i stilove života prihvaćajući ih kao nove obrasce života, ali je stvorilo i koheziju, čvrste veze, solidarnost i njegovanje vlastite tradicije (Romima je jako bitna odrednica nacionalnog identiteta očuvanje obitelji) među njima (ibid). Unutar romskih (segregiranih) naselja posebno je karakteristična takva kohezija, no u onim krajevima gdje Romi žive s većinskim stanovništvom asimilirajući se i potpuno izmijenivši svoju kulturu,

¹ www.ffzg.unizg.hr – službene stranice Filozofskog fakulteta u Zagrebu. URL: <http://www.ffzg.unizg.hr/indolog/?p=1234> (10.7.2019.)

zaboravljaju na svoj etnički identitet i svoje romstvo (ne govore više vlastitim jezikom) (ibid). Kroz povijest su Romima nastojali ograničiti kretanje i migracije, doživljavali su svakojake diskriminatorne prakse, progone i nepovjerenje od ostalog stanovništva jer ono nije imalo previše doticaja s njihovom kulturom i etnicitetom te nisu shvaćali njenu vrijednost (Neven Hrvatić u svom tekstu navodi da ih je puk često optuživao i za gatanje, upotrebljavanje magije i razne prijevare) (ibid), ali Romi su uspjeli ostati dosljedni sebi. U današnje vrijeme se smanjila njihova migratornost, ali i dalje njeguju ostale običajne prakse specifične za njihov identitet.

Najprije ću nešto reći i o samom značenju etničke zajednice i identiteta. Britanski sociolog Anthony D. Smith ovako je zamišljao etnički identitet. On je smatrao da određena etnička zajednica ima nekoliko obilježja poput „kolektivnog vlastitog imena, mita o zajedničkim precima, zajednička povijesna sjećanja, kulturu, povezanost s određenom domovinom, osjećaj solidarnosti pripadnika grupe“ (Perić 2006:267 prema Smith 1998:46). Po Smithu, za etničku identifikaciju bitno je njegovati mitove o svojim precima, precima svoje etničke grupe, zajedničku povijest te ljubav prema svojoj zemlji podrijetla (Perić 2006 prema Smith 1998:46). Američki psiholog Jean. S. Phinney smatra da etnički identitet podrazumijeva još i obilježja poput fizičkih sličnosti pojedinog naroda, kulturnih karakteristika, običaja, rituala, jezika, religije i povijesti (www.sciencedirect.com)². Sva ta obilježja prisutna su i kod Roma, jako cijene svoju povijest ne napuštajući običaje iz tog vremena ni obrtnička zanimanja koja su prevladavala u povijesti, iako nemaju svoju državu, povezani su na neki način s Indijom što su službeno učinili i na Prvom kongresu Roma u Londonu. Romi nastoje njegovati i svoj jezik, posebice oni Romi u romskim naseljima.

Đurić u svojoj knjizi piše o romskoj kulturi koja je zapravo indijskih korijena, ali gdje god su Romi obitavali, takve su kulturne pravce usvajali (Đurić, 1987). U romskoj kulturi ima raznoraznih elemenata drugih kultura poput arapskih, grčkih, staroslavenskih, perzijskih, armenskih, europskih i drugih. Autor prenosi zapažanje srpskog romologa Tihomira Đorđevića da su Romi zaslužni za stvaranje pojedinih kulturnih elemenata na Balkanu, počeli su prvi s kovanjem i izrađivanjem drvenih predmeta (ti predmeti su bili stomatološki i veterinarski instrumenti, sakralni predmeti, korita, žlice, vretena, preslice) (Đurić, 1987). Međutim, Hrvatić spominje u svom članku da dok su se Romi bavili zanatima, obrtništvom i trgovinom, za Romkinje je bila specifična prošnja, hiromantija, gatanje i proricanje sudbine

² Sciencedirect.com. Ethnic identity. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/ethnic-identity>. (28.7.2019.)

(Hrvatić, 2004). Đurić navodi da su Romi bili vješti u narodnoj medicini (narodnom medicinom su liječili stoku i bjesnoću kod ljudi, vadili zube), liječenju ljekovitim biljem, bavili su se i veterinarstvom, čak su izvodili i kirurške zahvate (Đurić, 1987; Hrvatić, 2004). Autorica Maja Dragun piše da su Romi između ostalog pripitomljavali medvjede, imali svoje konje, organizirali su svakakve sajmove te bili i mađioničari (Dragun, 2000). Autor Boris Nikšić s Instituta za migracije i narodnosti nadodaje da su se bavili i skupljanjem starog željeza, perja i vune (Nikšić, 2004).

Autorica Maja Dragun smatra da se romska kultura bazira na spoju glazbe, magije i kovaštva referirajući se pritom na stajalište rumunjskog povjesničara religije Mircea Eliadea da je potonje odlika primitivnih šamanskih zajednica (Dragun, 2000). Kod romskog naroda je karakteristična usmena kultura pošto su manje-više bili nepismen narod, imaju svoje legende (povijesne legende o životu i podrijetlu Roma – legenda o indijskom i kaldejskom podrijetlu), mitove (o ljudima, duhovima, demonima, o biljkama, životinjama), priče (o nevjernim ženama, sestrama, osvajanju nevjeste, borbi zmije i zmaja, vlasnicima čarobnih predmeta), pjesme i poslovice (Đurić, 1987).

Romi su se u prošlim vremenima sporazumijevali metalnim i staklenim predmetima, lišćem, ostacima hrane ili su ostavljali znakove i šifrirane poruke. Romi su izvrsni glazbenici, i dan danas se bave glazbom (ibid), možemo reći da je to jedno od obilježja njihovog identiteta. U prošlosti je isto tako bilo puno Roma svirača i trubača, nastupali su čak i na dvorovima. Među najpoznatijim romskim glazbenicima i umjetnicima je Django Reinhardt, bio je gitarist te ga je proslavio glazbeni žanr jazz, smatrali su ga glazbenim genijem što možemo vidjeti i iz sljedećeg navoda (ibid). Kako navodi Đurić: „Bio je to, po mišljenju stručnjaka, „najfantastičniji umetnik prve polovine dvadesetog veka. Na gitari je svirao nezamislive stvari. Ploče koje su ostale iza njega jasno pokazuju da je bio godinama ispred muzičara s kojima je stvarao. Nikada neće biti još jednog Džanga. Njegova muzika, njegova veština na gitari, njegova ličnost, sve ima pečat izuzetnog“ (Đurić 1987:238). Jedna od poznatijih romskih glazbenica bila je i makedonska pjevačica Esmā Redžepova.

Uz glazbu, jedan od romskih običaja bio je i ples te igre koje su imale magijsku funkciju, Romkinje su ili pokušavale dozivati kišu ili su pomagale liječiti razne bolesti (ibid). Francuski sociolog Emile Durkheim je smatrao da je romska zajednica vrsta segmentarnog društva temeljena na krvnom srodstvu (ibid). Glavna ćelija te zajednice je cara (čerga) koja simbolizira tri generacije obitelji (ibid). Više čergi predstavlja rod, a rodovi stvaraju vitsu. Vitsa se osniva bratimljenjem, vlast u vitsi ima starješina, bira se na neko vrijeme ili za stalno,

starješina vlada čitavim plemenom (ibid). On je zadužen i za savjet staraca, na tim savjetima starješina donosi najvažnije odluke koje se tiču plemena i romskog naroda. Starješinu su nazivali i „šero Rom“, u prijevodu to znači „glava Rom“ ili „glavešina“ (Đurić 1987:244). Romi u Poljskoj i danas imaju svog starješinu, biti starješinom podrazumijeva određena pravila ponašanja (ibid).

Odnosi između obitelji održavaju se pomoću pravosudnog sustava koji se naziva *kriss*, u okviru *krissa* se donosi pravda, a unutar toga važnu ulogu ima vijeće koje rješava svađe, otmice djevojaka, kršenje romskih zakona (krađe, ubojstva, silovanja) (Hrvatić, 2001). Potrebno je reći nešto i o romskoj obitelji o čemu piše Hrvatić navodeći da je obitelj u romskoj kulturi najvažnija komponenta njihovog života (ima biološku, odgojnu, gospodarsku i kulturalnu funkciju) (Hrvatić, 2001). Romi od pamtivijeka rano ulaze u brakove, djevojke se udaju već s 14 ili 15 godina i djeca su već od malih nogu jako posvećena pomaganju svojim roditeljima u kućanstvu. Žene imaju posebno bitnu ulogu u romskoj obitelji, predodređene su za odgajanje djece i razne kućanske kao i gospodarske poslove (Hrvatić, 1996). Hrvatić smatra da je plemenski i gospodarski ustroj kao i opstojnost obitelji kod Roma bitna činjenica za oblikovanje njihovog etničkog identiteta što uključuje ime, svjetonazor, kulturna obilježja, jezik te povijesne simbole (ibid).

Romski običaji se dijele na nekoliko vrsta, običaje vezane uz rođenje djeteta, svadbene običaje, vezane uz smrt i one vezane uz Đurđevdan (Đurić, 1987). Običaji vezani uz rođenje nalažu da se na trudnicu treba paziti u svakom trenutku i omogućiti joj sve užitke te normalan porod (ibid). Trudnice ne smiju drugima govoriti o terminu svoje trudnoće, ne smiju ukrasti voće jer će dijete onda imati znak ukradenog voća na licu niti ugledati mrtvacu jer će i djetetovo lice biti takvo, poprimiti mrtvačevu boju, svi moraju trudnici donositi hranu i piće, hrana joj uvijek mora biti na dohvata ruke (ibid). Trudnica samo mora gledati i misliti o lijepim stvarima jer ako misli o ružnima, dijete će ličiti na takve ružne stvari. Pri porođaju se trudnicu mora čuvati od demona, tri dana nakon rođenja određuje se dječja sudbina koju određuju posebne Romkinje Urme (ibid). Prilikom krštenja romske djece odvijaju se razni magijski obredi, a Romi vjeruju da je dijete nečisto i da ne pripada Bogu dok se ne krsti. Kod svadbenih običaja je specifično to ako mlada spava ili plače kad dođu prosci, brak se neće sklopiti. Zatim ako sve dobro prođe u tom trenutku, mladu se vodi oko ognja kako bi se navikla na novo mjesto stanovanja (Đurić, 1987). I mladi se nalaže da napravi sedam koraka desnom nogom prema sjeveroistoku za potomstvo. Bajaši i u današnje doba imaju praksu kupovati djevojku, mladu, ona mora biti nevina i znati gatati (ibid).

Prakse prilikom smrti romskih pokojnika su bile takve da se čovjeka na samrti ostavljalo da leži vani ili u šatoru, duh umrlog je prisutan četrdeset dana od njegove smrti (ibid). A i Romi su smatrali da će ljudska smrt biti lakša i s manje patnje ako umre na zemlji. U slučaju velike patnje pokojnika, odvijali su se i razni magijski obredi, a pretpostavljalo se da se čovjek na samrti tako muči zbog počinjenja velikih grijeha u svom životu (ibid). Dok je čovjek na samrti, nije dopušteno plakanje jer će to još više pogoršati njegovu muku. S obzirom na način smrti pokojnika, takva će sudbina slijediti i njegove najbliže (ibid).

Đurđevdanski običaji se odnose na jako važan dan u životu Roma, a to je Đurđevdan koji se obilježava u proljeće (Đurić, 1987). Prije samog praznika, Romi posijeku vrbu okitivši je cvijećem te je zabodu u zemlju, trudnice ostavljaju komad svoje odjeće ispod vrbe i ako idući dan nađu list na odjeći, to znači da će imati dobar porod (ibid). Najključniji u ovoj priči je Đorđe, mladić koji bude pokriven sav lišćem i cvijećem. On ima zadatak baciti malo trave stoci kako ne bi došlo do manjka stočne hrane u godini, mora zabosti prvo u vrbu, pa baciti u potok tri čavla da bi se vodeni duhovi smirili, takvo je romsko vjerovanje (ibid). Ali Đurić se ne slaže s time nego misli da se tako nastoje ubiti duhovi koji se nalaze u drvetu zbog upotrebe čavala. Pri kraju obreda, svjetina mladića Đorđa želi baciti u potok, ali ipak samo bace lišće i grane u vodu (ibid). Što se tiče romske religije, Romi su u prošlosti bili naklonjeni kršćanstvu kao i pretkršćanskim i hinduističkim kultovima, štovali su božice plodnosti poput Kali, Crne Sare, Izide, Astarte, Sarai, Ištar (Dragun, 2000).

3. Zakonodavni i javnopolitički okvir zaštite prava i društvenog položaja Roma u Europi i Hrvatskoj

Kako bi države i društva lakše mogle riješiti pitanje diskriminacije i stigmatizacije različitih manjina, stoga i romske nacionalne manjine u Hrvatskoj, potrebno je ulagati u promicanje tolerancije, jednakosti i uvažavanju različitosti. Zbog toga je važno urediti pravni sustav i donijeti zakonske akte u tu svrhu koji će omogućiti da Romi imaju pravo na dostojanstven život kao i svi ostali članovi društva. Naime, Romi su višestruko marginalizirana skupina kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj. Niskog su obrazovnog statusa, pretežno su nezaposleni ponajviše zbog loše obrazovne slike, žive u prostorno izoliranim naseljima segregirani od većinskog stanovništva u velikom siromaštvu, zajednica ih diskriminira radi drugačije boje kože, jezika i različitog stila života te kulture ne dopuštajući im da se uključe u društveni tok i zbivanja. Primjetno je da je Romima nužno omogućiti kvalitetniji životni standard i sva prava (pravo na stanovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu skrb, obrazovanje, zapošljavanje) i pokušati suzbiti diskriminaciju nad tom skupinom na sve moguće raspoložive načine, jedino tako će postati punopravni građani.

Nadalje, u Hrvatskoj je na snazi niz zakona i strategija u cilju zaštite društvenog statusa romske nacionalne manjine. Najznačajniji nacionalni zakoni za ovaj rad su: Ustav Republike Hrvatske (15.1. 2014.), Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (6.7.2010.), Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1.2.1998.), Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima (22.10.1997.), Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (27.5.2000.), Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (19.5.2000.), Zakon o suzbijanju diskriminacije (1.1.2009.), Konvencija o pravima djeteta (8.10.1991.), Zakon o socijalnoj skrbi (1.1.2018.), Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (15.7.2013.), Zakon o odgoju i obrazovanju u srednjoj školi (4.8.2018.), Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (17.7.2003.), Zakon o obrazovanju odraslih (2.2.2007.), Desetljeće za uključivanje Roma 2005. – 2015. (2.5.2005.) i Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013. – 2020. (29.11.2012.).

Posvetimo sad pozornost europskim zakonima i strategijama usmjerenima ka poboljšanju životnih perspektiva Roma. Još od 1993. g. Vijeće Europe i Europska unija upozoravaju i pritišću države članice da što brže i efikasnije riješe problematiku s kojom se suočava romska nacionalna manjina. Štoviše, Savjet Europe preporukom Parlamentarne

skupštine SE „Cigani u Evropi“ priznao je Rome kao pravu europsku manjinu kao i činjenicu da su Romi pridonijeli svojom kulturom kulturnoj raznolikosti Europe (Klopčić, 2015). Savjet Europe prihvatio je i međunarodne dokumente poput Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina iz 1995. g. i Europske povelje za zaštitu regionalnih ili manjinskih jezika iz 1992. g. (Klopčić, 2015). Europski parlament donio je Rezoluciju o *Strategiji o uključivanju Roma* te obvezao države članice da izrade nacionalne strategije za uključivanje Roma promičući unaprjeđenje njihovog društvenog položaja u okviru smanjenja siromaštva, boljih obrazovnih prilika i veće stope zaposlenosti Roma (ibid). Strukturni fondovi Europske unije financirali su programe i aktivnosti za poboljšanje života romske populacije (ibid). Romima je uskraćen niz građanskih i socijalnih prava na koja po zakonima imaju pravo, najveći je problem socijalna isključenost te se Europska unija zalaže da države članice počnu provoditi svoje zakonske akte u praksi (Romsko nacionalno vijeće, 2014).

Što se tiče segregacije Roma i njihovog života u naseljima koja su odvojena od naselja većinskog stanovništva, segregacija je izričito zabranjena u Konvenciji UN-a o suzbijanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. g. (www.ohchr.org)³. U Encyclopaedii Britannici jasno piše da je to „praksa ograničavanja ljudi na unaprijed određena područja stanovanja, ili odvajanje ustanova (npr. škola, crkava) te objekata (parkova, igrališta, restorana, javnih WC-a) na osnovi rase ili pretpostavljene rase. Rasna segregacija pruža sredstva održavanja ekonomske prednosti i superiornog socijalnog statusa politički dominantne skupine...“ (Horvat 2009:444 prema (www.britannica.com)⁴. A u Konvenciji UN-a o suzbijanju svih oblika rasne diskriminacije, rasna diskriminacija interpretirana je kao „svako razlikovanje, isključenje, ograničavanje ili pogodovanje zasnovano na rasi, boji kože, precima, nacionalnom ili etničkom podrijetlu“ (Horvat 2009:444 prema (www.ohchr.org)⁵.

Preporuka br.7. Europske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije Vijeća Europe (European Commission against Racism and Intolerance - ECRI) percipira rasizam kao „vjerovanje da osnova kao što je rasa, boja kože, jezik, vjera, nacionalnost ili nacionalno ili etničko podrijetlo opravdava prijezir prema osobi ili skupini osoba, ili pojam nadmoćnosti

³ United nations, human rights. Office of the high commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx> (17.7.2019.)

⁴ Britannica.com. Racial segregation. URL: <https://www.britannica.com/topic/racial-segregation> (17.7.2019.)

⁵ United nations, human rights. Office of the high commissioner. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx> (17.7.2019.)

osobe ili skupine osoba“ (Horvat 2009:445 prema www.coe.int)⁶. Vijeće Europe promiče zaštitu statusa svih nacionalnih manjina kao i poboljšanje njihovih životnih uvjeta, bori se protiv diskriminacije, segregacije i stigmatizacije najranjivijih skupina (ibid). Iz tih razloga, donijelo je dokumente koji se odnose i na Rome kao jednu od najmnogobrojnijih etničkih manjina u svijetu. Ti dokumenti su:

1. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija o ljudskim pravima) od 1951. godine i dodatni protokoli)
2. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina od 1995. godine
3. Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima od 1992. godine
4. Instrument Srednjoeuropske inicijative za zaštitu nacionalnih manjina od 1994. godine
5. Preporuke Odbora ministara, drugih tijela Vijeća Europe i Europskog parlamenta koje se odnose na posebna pitanja vezana uz Rome
6. Preporuka Odbora ministara Rec (2000) 4 – Načelne smjernice o obrazovnoj politici glede romske/ciganske djece u Europi od 2000. godine
7. Preporuka Odbora ministara Rec (2001) 17 o poboljšanju gospodarskog položaja i zapošljavanja Roma/Cigana i nomada u Europi od 2001. godine
8. Rezolucija Europskog parlamenta o položaju Romkinja u Europskoj uniji od 2006. godine
9. Preporuka Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti (ECRI) o borbi protiv rasizma i nesnošljivosti protiv Roma/Cigana od 1998. godine
10. Specifične preporuke Odbora ministara Vijeća Europe i Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti u okviru procesa praćenja provedbe obveza koje se odnose na Republiku Hrvatsku
11. Rezolucija Odbora ministara o provedbi Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina od strane Hrvatske od 2002. godine
12. Drugo, treće i četvrto izvješće Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti (ECRI) o Hrvatskoj CRI (2001) 34 od 2001., 2005. i 2012. godine. (Romsko nacionalno vijeće, 2014).

2010. g. Europska unija donijela je *Europsku strategiju za pametan, održiv i uključiv rast – Europa 2020*. Takva strategija imala je za cilj poboljšati ekonomiju i gospodarstvo te zaposlenost u državama članicama EU (Romsko vijeće, 2014). Posebice se to odnosilo na one skupine građana koji su zahvaćeni siromaštvom te su Romi stavljeni u izniman fokus u tom

⁶ Council of Europe. European Commission against Racism and Intolerance – ECRI. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance> (17.7.2019.)

pogledu zbog svoje socijalne izolacije i distanciranosti od ostatka stanovništva. Drugi važan dokument jest *Europska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Europski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju* (ibid). Ta platforma je prihvaćena 2010. g. s ciljem osiguranja bolje perspektive (zaposlenja, obrazovanja, zdravstvene zaštite, stanovanja) socijalno isključenim i marginaliziranim skupinama kao što su i Romi. Treća strategija jest *Okvir EU za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. godine* koja obvezuje države članice na veću odgovornost i učinkovitost u društvenoj integraciji i desegregaciji Roma (ibid). *Socijalna i ekonomska integracija Roma u Europi* jest strateški dokument Europske unije iz 2010. g. koji se temelji na razvijanju međunarodne suradnje u vidu poboljšanja stanja u romskoj zajednici (ibid).

Republika Hrvatska provodi i poštuje odredbe proizašle iz dokumenata i strategija Europske unije, Organizacija za europsku suradnju i sigurnost bavi se zaštitom Roma i procjenjuje situaciju u Hrvatskoj po tom pitanju (Romsko nacionalno vijeće, 2013). U Hrvatskoj je aktualna i kampanja Vijeća Europe „Dosta“ koja ima za cilj suzbiti diskriminaciju prema romskoj populaciji. Hrvatska se obavezala poticati i mjere donijete u „Okviru EU za nacionalnu integraciju Roma do 2020.“ (Romsko nacionalno vijeće, 2014).

Konzultirajući se s hrvatskim zakonima, prvenstveno je potrebno dobiti uvid u najvažniji zakonski akt Republike Hrvatske, a to je Ustav Republike Hrvatske koji se uvelike bavi zaštitom svih građana RH, stoga i svih manjina. Ustav Republike Hrvatske donesen je na sjednici Hrvatskog sabora 22.12.1990.g., godinu dana prije proglašenja neovisnosti i samostalnosti Republike Hrvatske (narodne-novine.nn.hr)⁷. Njegova pročišćena, najnovija verzija usvojena je 15.1. 2014. g. (zakon.hr)⁸. U Odjeljku *Zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda*, u čl. 14. navodi se da svaki građanin Republike Hrvatske ima svoja prava i slobode bez obzira na njegov spol, rasu, boju kože, vjeru, nacionalno ili socijalno podrijetlo, političko opredjeljenje, rođenje, društveni položaj i drugo te da su svi pred zakonom jednaki (ibid). Stavljajući fokus na manjine, čl. 15. odnosi se na osiguravanje ravnopravnosti svim nacionalnim manjinama što se uređuje ustavnim zakonom, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo birati svoje predstavnike u Hrvatski sabor, imaju pravo i na slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti, korištenje svojeg jezika i pisma i kulturnu autonomiju (ibid). U čl. 22. Ustava RH piše da je „čovjekova sloboda i osobnost nepovrediva“, nikome se ne smije

⁷ Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine 56/1990 URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (13.7.2019.)

⁸ Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine 05/14 URL: <https://zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (13.7.2019.)

uskratiti pravo na slobodu osim u slučajevima kada se mora štititi sloboda drugih ljudi što je navedeno u članku 16. U čl. 35. se jasno kaže da se „svakome jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti“ (zakon.hr)⁹. U Ustavu se navodi da je zabranjeno i kažnjivo pred zakonom svako pozivanje na rat i nasilje, na nacionalnu ili vjersku mržnju ili bilo koji drugi oblik nesnošljivosti, osigurana je i sloboda vjeroispovijesti svim građanima, također, svatko ima pravo na rad te na izbor svog željenog zaposlenja, na obrazovanje i pravo na zdravstvenu zaštitu (ibid).

Najnoviji Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina stupio je na snagu 6.7.2010.g. (Romsko nacionalno vijeće, 2013). Republika Hrvatska se njime obvezuje da će štititi prava i slobode nacionalnih manjina kao temelj njene demokratičnosti te se u Ustavnom zakonu navodi i ovo: „Etnička i multikulturalna raznolikost i duh razumijevanja, uvažavanja i tolerancije doprinose promicanju razvoja Republike Hrvatske“ (Romsko nacionalno vijeće 2013:41). Svaki državljanin RH ima se pravo izjasniti pripadnikom nacionalne manjine i uživati sva prava i slobode određene Ustavnim zakonom kao i ostali državljani RH. U zakonu se izričito navodi da se zabranjuje bilo kakva diskriminacija temeljena na pripadnosti nacionalnoj manjini te su i pripadnici nacionalnih manjina jednaki pred zakonom (ibid). Republika Hrvatska ima odgovornost ispuniti ove obveze prema nacionalnim manjinama, pružiti im sva potrebna prava kao što su korištenje vlastitog manjinskog jezika i pisma i privatno i u službenoj uporabi, odgoj i obrazovanje na njihovom jeziku i pismu, korištenje svih simbola, zaštitu manjinske kulture i običaja, pravo na slobodu vjeroispovijesti, javno priopćavanje i širenje informacija na manjinskom jeziku i pismu, političku zastupljenost njihovih predstavnika, suradnju radi ostvarenja ciljeva i interesa poput poticanja razvoja svog etničkog i kulturnog identiteta (osnivanje udruga, zaklada, kulturne, znanstvene, izdavačke djelatnosti) te zaštitu od bilo kakvih djelatnosti koje mogu ugroziti manjinska prava (ibid). Članak 18. istoimenog Zakona jasno govori o tome da programi radija i televizije na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini moraju poticati na poštovanje nacionalnih manjina, njihove povijesti, kulture i jezika emitirajući emisije o njima te dajući i samim manjinama informacije o njihovom identitetu kao i o političkoj sferi uključanjem predstavnika nacionalnih manjina u sredstva javnog priopćavanja (Romsko nacionalno, vijeće 2013).

U Hrvatskoj postoji medijska zastupljenost i pokrivenost romske nacionalne manjine posebno u emisijama na televiziji (najpopularnija emisija na HRT-u o životu nacionalnih

⁹ Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine 05/14 URL: <https://zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (13.7.2019.)

manjina je Prizma, multinacionalni magazin, u okviru nje često se govori i o Romima). No ipak medijska reprezentacija nije tako učestala, ako i jest, u medijima se jako često stvara i negativna slika o Romima predstavljajući ih ponajviše kao počinitelje kriminalnih djela o čemu ću nešto kasnije malo više reći.

Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima stupio je na snagu 28.10.1997. g. (narodne-novine.nn.hr)¹⁰. A Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima donesena je u Strasbourgu 5. studenog 1992. godine (Romsko vijeće, 2013). U Europskoj povelji naglašava se činjenica da je manjinski jezik kulturna vrijednost jednog naroda, zagovara se njegovo korištenje u javnom i privatnom životu (ibid). Isto tako, nalaže se da se pripadnicima nacionalnih manjina omogući cjelokupno obrazovanje (predškolsko, osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje) na manjinskom jeziku, nadalje, ustraje se u tome da se sudski postupci vode na manjinskim jezicima, da upravna tijela koriste taj jezik (ibid). Što se tiče medija, Europska povelja ima za cilj osiguranje barem jednog televizijskog kanala, radio postaje kao i pisanih medija na regionalnom ili manjinskom jeziku. Manjinski jezici bi trebali biti zastupljeni i u kulturnoj industriji, izdavaštvu, festivalima, kazalištima, kinima i svakako je prijeko potrebno zaustaviti sve djelatnosti koje ugrožavaju uporabu manjinskih jezika (ibid).

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u RH iz 2000. g. istovjetan je prethodno opisanom zakonu, stoga ga neću posebno spominjati. No Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina izglasan 27.5.2000. g. na sjednici Hrvatskog sabora jest veoma značajan pogotovo kad se zna da Romi ne pohađaju nastavu na svom materinjem jeziku i samim time, nemaju dovoljno znanja o svojoj kulturi i povijesti dok većina ostalih nacionalnih manjina koristi tu mogućnost. Prema tom Zakonu, nacionalne manjine stječu pravo na odgoj i obrazovanje na svom jeziku i pismu, nazivi školskih ustanova u kojima se pohađa nastava na manjinskom jeziku i pismu nisu samo napisani na manjinskom jeziku nego na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu (zakon.hr)¹¹.

Nastava je organizirana tako da djeca, pripadnici nacionalnih manjina uče o povijesti, književnosti, jeziku i kulturi svojeg naroda, učenici uz svoj jezik svakako uče i hrvatski jezik (ibid). Nastavnici koji predaju djeci, pripadnicima nacionalnih manjina mogu, ali i ne moraju

¹⁰ Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. Narodne novine 18/1997. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1997_10_18_121.html (14.7.2019.)

¹¹ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Narodne novine 56/00. URL: <https://www.zakon.hr/z/1851/Zakon-o-uporabi-jezika-i-pisma-nacionalnih-manjina-u-Republici-Hrvatskoj> (14.7.2019).

pripadati toj nacionalnoj manjini iako određeni broj školskih savjetnika i drugih djelatnika mora biti u kvoti određene nacionalne manjine. Škole na manjinskom jeziku i pismu mogu isto tako koristiti udžbenike iz zemlje kojoj njeni učenici podrijetlom pripadaju. Ministarstvo znanosti i obrazovanja nadležno je za školske ustanove na manjinskom jeziku i pismu (ibid).

Za iskorjenjivanje diskriminacije prema Romima i osiguravanje njihova normalnijeg života, bitan je i Zakon o suzbijanju diskriminacije koji je donijet 1.1.2009. g., a njegova najnovija verzija nastala je 28. rujna 2012. g. Ovim Zakonom potiče se jednakost i štite slobode i prava svih građana RH bez obzira na nacionalnost, etničku pripadnost, rasu, boju kože, vjeru, stupanj obrazovanja, političko uvjerenje, društveni položaj, invaliditet ili dob (zakon.hr)¹². U čl. 1. navedenog Zakona diskriminacija se opisuje kao stavljanje bilo koje osobe u nepovoljniji položaj naspram drugih ljudi po prethodno navedenim osnovama (ibid). Takav čin naziva se izravnom diskriminacijom, a neizravna diskriminacija jest kad određene odredbe, prakse ili kriteriji stavljaju osobe u neugodniji, nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe (ibid). Tako možemo primijetiti da romska nacionalna manjina nema adekvatan pristup obrazovanju i zapošljavanju stoga što najčešće obrazovni sustav, školski program nije prilagođen njihovim potrebama ili se roditelji teško odriču tradicijskih praksi smatrajući da je djeci bolje biti kod kuće uz roditelje, između ostalog, pojedini se boje diskriminacije od strane nastavnika i učenika te ne šalju djecu u školu.

Što se tiče zapošljavanja, Romi nerijetko doživljavaju diskriminaciju i stigmatizaciju od strane poslodavaca isključivo zbog tamnije boje kože i uvriježenih stavova okoline o njima. U čl. 5 istoimenog Zakona, diskriminacijom se smatra i segregacija odnosno „sustavno i prisilno razdvajanje osoba po određenim osnovama iz članka 1. stavka 1. tog Zakona“ (zakon.hr)¹³, segregaciju možemo vidjeti i kod romske nacionalne manjine, uglavnom žive u romskim naseljima koja su prostorno udaljena od naselja većinskog stanovništva i nemaju kontakta s njima, tako odijeljeni ne predstavljaju „teret“ društvu i zajednici. Romi su nažalost vrlo često i žrtve nasilja iz mržnje. Stoga se u čl. 6. težim oblikom diskriminacije definira „diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po osnovama iz čl. 1., odnosno višestruka diskriminacija, diskriminacija počinjena više puta (ponovljena diskriminacija), koja je počinjena kroz dulje vrijeme (produljena diskriminacija) ili koja posljedicama posebno teško

¹² Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine 112/12. URL: <https://zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije> (14.7.2019.)

¹³ Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine 112/12. URL: <https://zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije> (14.7.2019.)

pogađa žrtvu diskriminacije“ (zakon.hr)¹⁴. Članak 9. izričito zabranjuje diskriminaciju u svim pojavnim oblicima (ibid).

Zakon o socijalnoj skrbi čije su izmjene i dopune stupile na snagu 1.1. 2018. g. veoma je značajan zakon za romsku populaciju u Hrvatskoj. Prije same interpretacije zakona, važno je spomenuti što za Rome znači sustav socijalne skrbi. Naime, Romi žive u apsolutnom siromaštvu, 93% romske populacije u Hrvatskoj je u riziku od siromaštva (Kunac et al., 2018). Romi su zbog toga u sustavu socijalne skrbi, primaju socijalnu pomoć i naknade, sociolog Siniša Zrinšćak smatra da bi život romskog stanovništva bez ostvarivanja socijalnih naknada bio još teži (Kunac et al., 2018). Isto tako, romska djeca žive u teškim životnim uvjetima, većina njih živi u ruševnim, trošnim stanovima ili kućama, u vlažnim uvjetima, najčešće nemaju kupaonicu niti WC, ne posjeduju ni određene materijalne stvari koje su važne za njihov život i školovanje poput kompjutera, laptopa i školskih knjiga (Kunac et al., 2018) i takve činjenice nas trebaju duboko zabrinuti, posebno vlast koja bi trebala uložiti dodatne napore da romskoj populaciji omogući život dostojanstven življenja.

Vratimo se sad na samu bit Zakona o socijalnoj skrbi. Članak 3. spomenutog Zakona donosi nam definiciju i pojašnjava važnost sustava socijalne skrbi: „Socijalna skrb je organizirana djelatnost od javnog interesa za Republiku Hrvatsku čiji je cilj pružanje pomoći socijalno ugroženim osobama, kao i osobama u nepovoljnim osobnim ili obiteljskim okolnostima, koja uključuje prevenciju, promicanje promjena, pomoć u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i podršku pojedincu, obitelji i skupinama, u svrhu unapređenja kvalitete života i osnaživanja korisnika u samostalnom zadovoljavanju osnovnih životnih potreba te njihovog aktivnog uključivanja u društvo“ (zakon.hr)¹⁵. Korisnici socijalne skrbi su one osobe bez ikakvih financijskih sredstava, prihoda za osiguravanje osnovnih životnih potreba i uvjeta, a nisu u mogućnosti naći posao, nemaju svoju imovinu niti uzdržavatelja. Takve pogodnosti iz socijalne skrbi odnose se na samce, kućanstva s prethodno navedenim karakteristikama kao i najranjiviju društvenu skupinu, djecu („dijete bez roditelja ili odgovarajuće roditeljske skrbi, dijete žrtva obiteljskog, vršnjačkog ili drugog nasilja, dijete žrtva trgovanja ljudima, dijete s teškoćama u razvoju, dijete i mlađa punoljetna osoba s

¹⁴ Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine 112/12. URL: <https://zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije> (14.7.2019.)

¹⁵ Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 130/17. URL: <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (14.7.2019.)

problemima u ponašanju“...) (zakon.hr)¹⁶.

Centri za socijalnu skrb imaju odgovornost isplatiti minimalne novčane naknade, tzv. socijalne naknade svim ugroženim i siromašnim skupinama stanovništva odnosno onima koji si ne mogu osigurati najosnovnije životne potrebe (ibid). Naknada za troškove stanovanja i troškovi ogrjeva isplaćuju se korisnicima minimalne novčane naknade. Neki korisnici dobivaju i jednokratnu naknadu, manji ili uvećani iznos ako trenutačno ne mogu podmiriti svoje troškove (ibid). Polovina romskih kućanstava zbog loše socio-ekonomske situacije koristi minimalnu novčanu naknadu kao i naknadu za troškove ogrjeva i troškove stanovanja, romske obitelji uvelike koriste i dječji doplatk (Kunac et al., 2018). Pojedini Romi koji su osobe s invaliditetom (OSI) koriste invalidninu, invalidsku mirovinu, doplatk za pomoć i njegu, naknade za njegovatelja OSI (Kunac et al., 2018). Centri za socijalnu skrb obvezni su pružiti pomoć i podršku u svrhu savjetovanja i pomaganja pojedincima i obitelji zbog određenih obiteljskih problema, uključivanja u svakodnevni život, moraju im pružiti psihosocijalnu podršku, uslugu rane intervencije (takva vrsta pomoći se pruža najčešće djeci s teškoćama u razvoju i njihovim roditeljima da se što lakše uključe u okolinu) (zakon.hr)¹⁷. Nadalje, obvezni su svojim korisnicima ako je to potrebno osigurati određene usluge smještaja, stanovanja, obiteljsku medijaciju kada se rješavaju konflikti unutar obitelji posredstvom socijalnih radnika (ibid). U 15.8% romskih kućanstava koriste se takve socijalne usluge poput pomoći za uzdržavanje, savjetovanja i pomaganja obiteljima. No većina romske populacije nezadovoljna je sustavom socijalne skrbi te pomoći, podrškom i uslugama koje im taj sustav pruža (Kunac et al., 2018).

Sljedeći zakon koji ću navesti je Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju čija najnovija verzija je donijeta 15.7.2013 (zakon.hr)¹⁸. U čl. 1. spomenutog Zakona piše da se tim Zakonom upravlja uređenjem predškolskog odgoja i obrazovanja, skrbi o djeci predškolske dobi kroz sustav odgoja i obrazovanja i skrbi o djeci. Predškolski odgoj temelji se na programima odgoja, obrazovanja, socijalne skrbi, prehrane i zdravstvene zaštite u javnim ustanovama kao što su dječji vrtići (ibid). Nacionalni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje i kurikulum dječjeg vrtića definira načela, vrijednosti, odgojno-obrazovne

¹⁶ Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 130/17. URL: <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (14.7.2019.)

¹⁷ Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 130/17. URL: <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (14.7.2019.)

¹⁸ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. Narodne novine 94/13. URL: <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju> (15.7.2019.)

ciljeve, sadržaje vrtićkih programa i načine ophođenja s djecom predškolske dobi. U dječjem vrtiću postoje programi za djecu predškolske dobi s teškoćama u razvoju, za darovitu djecu, programi predškole, programi na jeziku i pismu nacionalnih manjina, programi učenja stranih jezika i drugi (ibid). Djeca u vrtiću mogu biti smještena u cjelodnevni, poludnevni, višednevni ili kraći dnevni boravak (ibid). U dječjem vrtiću djelatnosti vezane uz odgoj i obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, njegu i skrb o djeci obavljaju odgojno-obrazovni radnici, a to su odgojitelj i stručni suradnik (rehabilitator, psiholog, pedagog, logoped) i medicinska sestra kao zdravstvena voditeljica.

Usprkos dobro organiziranim zakonskim okvirima za predškolski odgoj i obrazovanje, romska djeca u jako malom postotku pohađaju vrtiće. U tom resoru gora je situacija nego u osnovnoškolskom obrazovanju Roma, a predškolski odgoj je ključan za daljnji uspješni nastavak školovanja romske djece jer u toj dobi djeca mogu svladati osnove hrvatskog jezika. Prema najnovijem sociološkom istraživanju iz 2017. g. o društvenom statusu Roma u Hrvatskoj, gotovo 69% romske djece u dobi od tri do šest godina zakinuto je po pitanju obrazovanja i ne pohađa vrtić niti predškolu i to većinom zbog mišljenja roditelja da djeci predškolski odgoj nije nužan jer ih netko kod kuće može pričuvati ili zbog bojazni od diskriminacije odgojno-obrazovnih djelatnika i nepovjerenja u sustav (Kunac et al., 2018).

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi koji je stupio na snagu 4.8.2018. g. organiziran je na način da uređuje opće obrazovanje i različite oblike obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja djece i mladih (zakon.hr)¹⁹. Za osnovno obrazovanje nadležne su osnovne škole, a srednji odgoj i obrazovanje vrše srednje škole i učenički domovi (ibid). Školske ustanove imaju za cilj obrazovati učenike o kulturi i povijesti, o ljudskim pravima i pravima djece, fokusirati se na njihov društveni, moralni, tjelesni, estetski, intelektualni i duhovni razvoj kako bi stekli osnovne obrazovne vještine, naučiti ih znanju informacijske tehnologije kao i poticati ih na to da budu tolerantni i poštuju različitosti, dati im smjernice za cjeloživotno učenje (ibid). Osnovnoškolski sustav obavezan je za sve učenike u Republici Hrvatskoj, svima se moraju pružiti jednake obrazovne šanse u skladu s njihovim mogućnostima, pa tako se i za nacionalne manjine provodi nastava na njihovom jeziku i pismu (ibid).

U prvi razred osnovne škole djeca se upisuju s navršениh šest godina. Osnovna škola traje osam godina, postoje redovni i posebni programi za djecu. Što se tiče srednjih škola,

¹⁹ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Narodne novine 68/18. URL: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli> (15.7.2019.)

postoje tri vrste kao što su gimnazije, strukovne i umjetničke škole. Nakon završetka srednje škole, učenici bi trebali imati dosta razvijene obrazovne sposobnosti ili za traženje posla na tržištu rada ili za daljnji nastavak obrazovanja (ibid). U prvi razred srednje škole upisuju se učenici do navršениh 17. godina života (ibid). Kad govorimo o školskim programima, postoje posebni, eksperimentalni programi, umjetnički i sportski, izvannastavne aktivnosti, dodatna i dopunska nastava, nastava u kući ili zdravstvenoj ustanovi. U sklopu školskog sustava, organiziraju se i učeničke zadruge, učenički klubovi i društva, vježbaonice za studente (ibid). Školska godina prema ovom Zakonu počinje 1. rujna, a završava u lipnju, organizirana je kroz dva polugodišta. Učenici imaju pravo na zimske, proljetne i ljetne praznike (ibid). Učenici imaju svoja prava na informiranje o svim pitanjima koja se na njih odnose, na pomoć i savjetovanje, na poštovanje njihovog mišljenja, imaju pravo i na pritužbe nastavnicima, ravnatelju ili školskom odboru, na sudjelovanje u radu vijeća učenika. No imaju i određene obveze kao što su obvezatno pohađanje nastave, pridržavanje uputa i pravila koje postavljaju nastavnici (ibid). Zbog problema u ponašanju učenika se izriču i pedagoške mjere u cilju poboljšanja njihovog vladanja (ibid).

Bez obzira na to što je pohađanje osnovne i srednje škole obvezno, Romi i nisu previše uključeni u obrazovni sustav. Veći postotak romske djece pohađa osnovnu školu, ali je u pravilu nažalost ne završava zbog takve tradicije, roditeljskog pritiska ili opće diskriminacije u obrazovnom sustavu prema njima (Kunac et al., 2018). Romi su još u težem položaju u srednjoj školi, jako mali postotak romskih učenika pohađa srednjoškolski sustav obrazovanja (ibid). Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, njegove izmjene i dopune izglasane su na sjednici Hrvatskog sabora 18.7. 2013. g. (Narodne novine.hr)²⁰.

Prema Zakonu, organiziraju se znanstvena djelatnost (znanstvena istraživanja) i visoko obrazovanje, znanstvena djelatnost „obuhvaća slobodu i autonomiju stvaranja, etičnost znanstvenika, javnost rada, povezanost s obrazovnim sustavom, međunarodna mjerila kvalitete, poticanje nacionalnih sadržaja i zaštiti intelektualnog vlasništva“ (Narodne novine.hr)²¹. Visoko obrazovanje pak obuhvaća „akademska slobodu, samoupravu i autonomiju sveučilišta, otvorenost visokih učilišta prema javnosti, građanima, partnerstvu u akademskoj zajednici, usklađivanju s europskim sustavom visokog obrazovanja“ (Narodne

²⁰ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. Narodne novine 94/2013. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html (15.7.2019.)

²¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. Narodne novine 94/2013. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html (15.7.2019.)

novine.hr)²². Vrste studija na visokim učilištima su sveučilišni i stručni studiji kojima studenti stječu znanje i pravo rada u svijetu znanosti, visokom obrazovanju, umjetnosti, javnom sektoru (ibid). U okviru stručnog studija studenti stječu vještine i sposobnosti za stručna zanimanja i rad u istima. Sveučilišni studij temelji se na preddiplomskom sveučilišnom studiju, diplomskom sveučilišnom studiju i poslijediplomskom (ibid). Studijski program mora biti temeljen na znanstvenim spoznajama, prilagoditi se važnim dokumentima visokih učilišta, iste kvalitete kao i programi u zemljama EU. Studijski program donosi stručni ili akademski naziv koji se dobiva završetkom studija, akademske uvjete upisa na studij, potrebu ispunjavanja studentskih obveza, i za svaku studijsku obvezu odnosno kolegij postoje i ECTS bodovi koji se određuju, načini organiziranja nastave, ishodi učenja i drugo (ibid).

Kad student završi integrirani preddiplomski, diplomski, poslijediplomski sveučilišni ili poslijediplomski specijalistički studij, izdaje mu se diploma što znači da je završio svoj studij i time stječe i određeni akademski naziv. Osoba postaje student nakon što je ispunila određene uvjete za upis na sveučilište, veleučilište, visoku školu i druge ustanove (ibid). Prema čl. 77 istoimenog Zakona, studenti imaju pravo na upis na visoko učilište neovisno o spolu, nacionalnosti, rasi, boji kože, vjeri, političkom uvjerenju, društvenom položaju, invaliditetu, seksualnoj orijentaciji i drugom. studenti mogu biti redoviti ili izvanredni (ibid). Redoviti studenti su oni koji pohađaju nastavu u punoj satnici. Studenti imaju i određena prava kao što su pravo na kvalitetan studij, provođenje znanstvenih istraživanja, članstvo u studentskim organizacijama, slobodu mišljenja i rasprave tijekom nastave, konzultacije, mentorstvo, završetak studija, na procjenjivanje kvalitete rada nastavnika, žalbu ako se povrijede njegova prava, na mirovanje obveza zbog zdravstvenih ili nekih drugih problema (ibid). Prisutnost romske populacije u visokom obrazovanju je minorna.

Zakon na koji ću se sad referirati je Zakon o obrazovanju odraslih. Prema čl. 1. Zakona, obrazovanje odraslih podrazumijeva cjeloživotno učenje, stjecanje kompetencija da bi mogli ući na tržište rada i zaposliti se (zakon.hr)²³. U čl. 3. piše da postoji i formalno obrazovanje odraslih gdje oni mogu pohađati naknadno i osnovnu, srednju školu i visoko obrazovanje (ibid). Obrazovanje odraslih se odvija u osnovnim, srednjim školama, na visokim učilištima, školama stranih jezika, ustanovama za skrb o osobama s posebnim potrebama. Odrasli uče čitati, pisati, računati, uče strane jezike, savladavaju informacijsku tehnologiju i

²² Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. Narodne novine 94/2013. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html (15.7.2019.)

²³ Zakon o obrazovanju odraslih. Narodne novine 24/10. URL: <https://www.zakon.hr/z/384/Zakon-o-obrazovanju-odraslih> (15.7.2019.)

pismenost, usavršavaju se za poduzetništvo, stječu znanja i o zaštiti okoliša te kako poštovati građanska prava (ibid). Program obrazovanja odraslih vode nastavnici, predavači, voditelji, treneri i stručni suradnici. Program za obrazovanje odraslih može upisati osoba s navršenih petnaest godina (ibid). Jako malo Roma se školuje i u programima obrazovanja odraslih.

S obzirom na nepovoljan i vrlo loš društveni položaj i status romske djece koja u društvenoj praksi ostvaruju jako malo prava na svoju slobodu i normalan život, osvrnut ću se na Konvenciju o pravima djeteta koju su Ujedinjeni narodi usvojili 2. rujna 1990. g., a Hrvatska ju je ratificirala 8.10. 1991. g. odmah po izglasavanju svoje samostalnosti (www.mvep.hr)²⁴. Ujedinjeni narodi su je izglasali jer su djeca nažalost stoljećima žrtve ratova, progona i općenito neljudskih uvjeta života (ibid). Ujedinjeni narodi su se donošenjem te Konvencije obvezali da će poštovati sva djetetova prava te da ono ima pravo živjeti u obiteljskoj sreći, ljubavi i skladu sa svojom okolinom (ibid). U čl. 2. navedene Konvencije, izričito se napominje da države stranke moraju ispuniti i osigurati prava djece bez obzira na boju kože, rasu, spol, nacionalnost, političko ili drugo uvjerenje, vjeroispovijest, teškoće u razvoju, one se moraju obvezati da će štiti dijete od diskriminacije na temelju prethodno utvrđenih karakteristika (ibid).

Svako dijete ima pravo na život i potrebno je jamčiti za njegov razvoj i opstanak. Države imaju odgovornost očuvati pravo na djetetov identitet i obiteljsko podrijetlo, dijete ne smije napustiti svoje roditelje protiv svoje volje. Dijete ima pravo na slobodno mišljenje i izražavanje, ima pravo i na pristup medijima i raznim drugim sredstvima informiranja (ibid). Države stranke obvezatne su zaštititi dijete od svakog oblika nasilja, zanemarivanja, zlostavljanja, mučenja i iskorištavanja. Djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo na normalan život, djeca imaju pravo na zdravstvenu zaštitu (ibid). Prema čl. 28., država mora omogućiti djeci pravo na odgoj i obrazovanje stoga što je napose osnovno obrazovanje obvezno za sve te ih motivirati da upisuju i srednjoškolsko obrazovanje kao i visokoškolsko kako bi mogli kvalitetnije i uspješnije živjeti (ibid). Nažalost, romska djeca ne pohađaju školski sustav u dovoljnoj mjeri zbog rastuće diskriminacije školskog sustava ili ponekad krivnjom svojih roditelja. Prema Konvenciji, djeci se naravno treba osigurati pravo na odmor, igru i slobodno vrijeme (ibid). Potrebno ih je zaštititi od konzumiranja alkohola i opojnih sredstava kao što su droge (ibid).

Prijedimo sad na strategije i zakone koji se konkretno tiču Roma i njihovog položaja u

²⁴ Konvencija o pravima djeteta. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/> (15.7.2019.)

društvu. Prvi važan zakon po pitanju Roma došao je na snagu 2003. g. nakon pritisaka Europske unije, a i zato što su hrvatske vlasti uvidjele s kojim se sve izazovima i problemima Romi hvataju u koštac (Romsko nacionalno vijeće, 2014). Nacionalni program za Rome Vlade RH prikazuje nedovoljnu društvenu integraciju Roma te predlaže mjere koje bi ministarstva Vlade RH i lokalne vlasti trebale provesti u praksi poput poboljšanja obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja Roma, obiteljske zaštite i zaštite žena, socijalne i zdravstvene skrbi i zaštite, očuvanja romskog jezika, identiteta i kulture (Romsko nacionalno vijeće, 2013). Vlada RH pristupila je i Desetljeću za uključivanje Roma 2005.-2015. i time se obvezala zajedno s još nekim europskim zemljama sudjelovati u iskorjenjivanju siromaštva i diskriminacije što ograničava Romima mogućnosti za bolje obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvenu skrb (ibid).

2005. g. Hrvatska je izradila *Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015.* čime je trebala preuzeti odgovornost za poboljšanje životnog standarda Roma u prethodno spomenutim područjima (ibid). 2007. g. utemeljen je i *Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju* posredstvom Vlade Republike Hrvatske, tadašnjeg Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i Opće uprave Europske komisije za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti. Taj dokument imao je za svrhu riješiti probleme socijalno ugroženih skupina u Hrvatskoj koje žive u siromaštvu i socijalnoj isključenosti, neki njegovi dijelovi posvećeni su i romskoj populaciji te rješavanju njenih gorućih problema. Vlada RH donijela je i *Akcijske planove Desetljeća za uključivanje Roma za 2009./2010. g. i 2011./2012. g.* koji su trebali još pozitivnije utjecati na život Roma (ibid).

Najznačajnija strategija za život Roma u Hrvatskoj jest Nacionalna strategija za uključivanje Roma od 2013. do 2020. g. koja je stupila na snagu 29. studenog 2012. g. Njeni ciljevi su vezani uz „obrazovanje, zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život, zdravstvenu zaštitu, socijalnu skrb, prostorno uređenje, stanovanje i zaštitu okoliša, uključivanje u društveni i kulturni život te statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava“ (Romsko nacionalno vijeće 2014: 43).

Zadatak Nacionalne strategije jest urediti status romske populacije u društvu i to pomoću iskorjenjivanja siromaštva i socio-ekonomskih razlika između romskog i većinskog stanovništva i ostvariti uključenost Roma u društvo (Romsko nacionalno vijeće, 2013;Kunac et al., 2018). Posebno je važno putem Strategije osigurati predškolsko, osnovnoškolsko, srednjoškolsko i visoko obrazovanje romske djece i odraslih, jednake šanse u obrazovnom sustavu za njih kao i cjeloživotno učenje (ibid). Potrebno je povećati stopu zaposlenja Roma,

uvući ih u svijet tržišta rada radeći na tome da imaju jednake šanse pri zapošljavanju kao i ostali članovi društva (ibid). Romima je nužno omogućiti dobru zdravstvenu i socijalnu skrb (zdravstvenu zaštitu, zdravstveno osiguranje, socijalnu pomoć i usluge), poboljšati im uvjete stanovanja, općenito ići u smjeru da Romi budu ravnopravni s ostatkom zajednice, pokušati iskorijeniti sve predrasude i rastuću diskriminaciju te ih poticati da sudjeluju u donošenju odluka (Romsko nacionalno vijeće, 2014;Kunac et al., 2018).

4. Životni standard Roma i romske organizacije civilnog društva u Europi

Ovo poglavlje bit će posvećeno opisivanju društvenog položaja Roma u nekoliko europskih zemalja. Na kraju poglavlja ću reći nešto i o djelovanju romskih organizacija civilnog društva u smjeru kvalitetnijeg života Roma. Rumunjska je zemlja s velikim brojem romskog stanovništva (621.573 Roma živi na tom području) (wikipedia.org)²⁵ iako tamošnje prilike za njih i nisu najbolje (Iounas, 2017). Nakon pada socijalizma, položaj za Rome postao je nepovoljniji, romski nekvalificirani radnici u tvornicama izgubili su posao. Počeli su živjeti u ekstremnom siromaštvu, doživljavati sve veću diskriminaciju od strane rumunjskog stanovništva (Nicolau, 2017), etnički i socijalni konflikti nad Romima dosegнули su vrhunac i to 90-ih godina 20.st. 1993. g. Romi su doživjeli pogrom u rumunjskom selu Hadareni, policija i nekolicina građana ubili su troje Roma i uništili 14 romskih domova (M.Crowe, 2008). Nitko nije bio osuđen za to, jedino je rumunjska vlada pod pritiskom Europskog suda za ljudska prava isplatila Romima neku vrstu odštete za zločin koji su doživjeli.

Romi su i dalje nastavili biti marginalizirani i doživljavati neuspjehe u obrazovnoj i poslovnoj sferi, zdravstvenoj zaštiti i uvjetima stanovanja (M.Crowe, 2008). Poradi toga svega, počeli su se iseljavati na zapad (najviše u Njemačku, Francusku i Španjolsku). 70% od 150 rumunjskih obitelji koje su živjele u rumunjskom gradu Craiovi migrirale su u Njemačku zbog otvorenih neprijateljstava Rumunja prema romskoj nacionalnoj manjini. Nažalost, mnogi romski zahtjevi za azilom u te zemlje bili su odbijeni (Nicolau, 2017; M.Crowe, 2008). Francuska nije izrazila dobrodošlicu Romima te je većinu spomenute skupine nastojala deportirati natrag u Rumunjsku (Nicolau, 2017). Na isti način postupila je i Španjolska. No pojavom svjetske ekonomske krize, Romi su vidjeli da nemaju previše perspektive ni na Zapadu te su se vratili u Rumunjsku (ibid).

Što se tiče statusa Romkinja u rumunjskom društvu, one su zakinite u većini prava, smatrane su lijenima, nepismenima, stvorenima isključivo za rađanje i odgoj djece. No to vrijedi i za ostale Romkinje u drugim zemljama. Štoviše, marginaliziranije su od Roma u svim pogledima (M.Crowe, 2008). Problem je i taj što rano stupaju u brakove, iz tog razloga smanjuju im se šanse za kvalitetno obrazovanje i zaposlenje, a ponajviše su izložene diskriminaciji i to dvostrukoj (zbog etničkog podrijetla i svog spola) (Andrei et al., 2014),

²⁵ Wikipedia.org. Romani people in Romania. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_Romania (21.7.2019.)

neravnopravnom položaju u svojoj okolini i inferiornosti (M.Crowe, 2008).

Referirajući se na stanje u Češkoj, možemo vidjeti da je slično kao i u Rumunjskoj. Romi doživljavaju višestruku diskriminaciju i marginalizaciju (u vidu slabog ili nikakvog obrazovanja, niskih stopa zaposlenosti, težih uvjeta stanovanja za razliku od ostatka stanovništva i drugih problema), autorica Batueva smatra da je diskriminacija rezultat nedovoljnog kontakta neroma s Romima i nepoznavanja romske kulture i povijesti (Batueva, 2012). Prema popisu stanovništva iz 2011.g., 5199 Roma živi u Češkoj (wikipedia.org)²⁶. Romi su u najvećim nepravilnostima bili 1970-ih godina, a napose Romkinje. 1972. g. češka vlada nažalost je donijela zakon kojim je izravno ugrozila razvoj kao i dostojanstvo čitave romske zajednice, uvela je prisilnu sterilizaciju nad Romkinjama zbog velikog rasta nataliteta (M.Crowe, 2008). Međutim, kršenje osnovnih ljudskih prava Roma nije prestajalo. 1998. g. češke su vlasti sagradile zid u gradu Ústí nad Labem kako bi se većinsko stanovništvo u tom gradu odvojilo od romskog (M.Crowe, 2008).

Vratimo se sad na praksu sterilizacije Romkinja. 2005. g. 25 prisilno steriliziranih Romkinja u Češkoj utemeljilo je organizaciju *The Group of Women Harmed by Sterilization* i zahtijevalo od čeških sudova da kazne krivce za sterilizaciju žena (M.Crowe, 2008). Češka pravobraniteljica za ravnopravnost spolova borila se za kvalitetnije zdravstveno zakonodavstvo te da liječnici budu upoznati s pravima pacijenata i shvate da je to kršenje osnovnih ljudskih prava za što će odgovarati pred sudovima. Tražila je i reparaciju za žene žrtve sterilizacije (ibid). No pravosudni sustav se oglušio na njihove molbe, Romkinje su i dalje u nekim krajevima Češke bile sterilizirane (ibid).

Što se tiče zaposlenosti, Romi su bili jako dobro uključeni u tržište rada kao nekvalificirani radnici do pada socijalizma, ali kako je došao kapitalizam, počeli su ostajati bez posla jer njihova zanimanja i obrti više na tržištu nisu bili traženi ni cijenjeni (Batueva, 2012). 1995. g. romska organizacija civilnog društva *the European Roma Rights Centre (ERRC)* napisala je u svom izvješću da su Romi socijalno isključeni i isključeni iz svih društvenih prilika naspram većinskog stanovništva (Batueva, 2012).

Kao i u već spomenutim europskim zemljama, i u Bugarskoj su Romi izloženi diskriminaciji i nepovoljnom statusu u obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, stanovanju (M.Crowe, 2008). U toj zemlji živi najveći broj Roma. Vijeće Europe 2012. g. iznijelo je podatak da u Bugarskoj živi 750.000 Roma što je 9.94% ukupnog bugarskog

²⁶ Wikipedia.org. Romani people in the Czech Republic. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_the_Czech_Republic (21.7.2019.)

stanovništva (balkaninsight.com)²⁷. 82% bugarskog stanovništva pravoslavne je vjeroispovijesti dok je samo 12.2% stanovništva islamske vjeroispovijesti (M.Crowe, 2008). Posljedično, Bugari su dugo vremena zabranjivali turskoj etničkoj manjini u svojoj zemlji da budu muslimanske vjeroispovijesti (ibid). Potom to nisu dopuštali ni Romima zabranjujući im da nazivaju svoju djecu muslimanskim imenima (M.Crowe, 2008). Došlo je i do zabrane brakova između muslimana i kršćana, vlasti su bile striktne i prema tome da se Romi naseljavaju u gradove i sela s turskom većinom (ibid). Turski jezik se nije koristio u školama dugo vremena. Bugarske vlasti su romsku djecu kao i ostale manjine slale u posebne internate (ibid). 1993. g. ugledni Romi tražili su od vlade da zabrani sve fašističke stranke stoga što je politička stranka Vazrazhdane bila profašistička u svojim načelima (ibid). Vođa te stranke bio je otac Georgi Gelemenov, zagovarao je nacističku ideologiju smatrajući da su romska i turska etnička manjina podređene u bugarskom društvu (ibid). Ni policija nije bila naklonjena Romima, jedan policajac je izjavio da 45% kriminalaca u državi dolazi iz romske zajednice zbog čega su Romi i organizacije civilnog društva optužili policiju za širenje rasizma (ibid). Što se tiče Slovačke, u njoj živi 90.000 Roma iako stručnjaci smatraju da ih je puno više, između 350 i 500.000 (Klimovský et al., 2016). Slovački Romi su suočeni s diskriminacijom na svim razinama, u obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, stanovanju i drugim područjima. I u toj zemlji Romi žive u teškom siromaštvu (Klimovský et al., 2016). Romi nisu uopće uključeni u društveni život, većinsko stanovništvo ih ne prihvaća i percipiraju ih kao nepismene, lijene, kriminalce, misle da im djeca većinom imaju mentalna oštećenja i da iskorištavaju državu korištenjem socijalne pomoći (ibid). Ako neki odrasli Rom ili djeca počine neko kriminalno djelo, Slovaci kao i dobar dio ostalog europskog stanovništva koje nema dovoljno kontakta s Romima, generaliziraju i odmah to iskustvo primjenjuju na cijelu populaciju razvijajući teorije da su svi Romi kriminalci (ibid). Slovačko civilno društvo (ETP Slovakia) pokušava pomoći romskoj zajednici da se lakše prilagode svojoj okolini i žive što normalnijim životom (Klimovský et al., 2016).

U Mađarskoj trenutno živi 205.720 Roma, ali stručnjaci i romske organizacije smatraju da ih je puno više, između 450.000 i 1.000.000 (en.wikipedia.org)²⁸. I u Mađarskoj prevladava diskriminacija prema Romima u svim pogledima (obrazovnim, poslovnim, zdravstvenoj zaštiti, stanovanju), mnogo građana smatra da se Romi nikad neće uklopiti u

²⁷ Balkaninsight.com. 'Roma Segregated' in Bulgarian Maternity Wards. URL: <https://balkaninsight.com/2017/12/18/roma-segregated-in-bulgarian-maternity-wards-12-17-2017/> (21.7.2019.)

²⁸ Wikipedia. org. Romani people in Hungary. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_Hungary (21.7.2019.)

njihovo društvo. No bez obzira na sve to, Romi pokušavaju živjeti punim plućima unaprjeđujući svoj društveni položaj osnivanjem raznih udruga (obrazovnih, glazbenih, kulturnih društava) koje pomažu Romima u poboljšanju životnog stila. Čak je i pokrenut romski radio pod nazivom Radio C (Nikšić, 2004). Potrebno je i spomenuti da je za integraciju i prilagodbu romske djece u obrazovanje kao i upoznavanje romske kulture i toleranciju prema svojim vršnjacima drugačijeg etniciteta 2006. g. u toj zemlji pokrenut projekt *The Roma Mentor Project (RMP)* (Gruber, 2012). Njime se željela potaknuti kulturna uključenost i promjene u stavovima većine oko romske zajednice. Projekt je okupio ugledne romske slikare, glazbenike, pjevače, pjesnike, književnike, lingviste koji su pokušali djeci usaditi razne socijalne vještine, povećati njihovo znanje i pobuditi interes za romsku kulturu i umjetnost (Gruber, 2012). Naravno i njihovi neromski vršnjaci su mogli puno toga naučiti o Romima. *The Roma Mentor Project (RMP)* počeo se provoditi i u drugim europskim zemljama kao što su Makedonija, Slovačka, Bugarska te se 2011. g. tom projektu pridružila i Češka (Gruber, 2012). Takav školski i obrazovni projekt trebao je pokazati da Romi mogu normalno surađivati s neromima i da zaslužuju kvalitetan život kao i svi ostali članovi društva (ibid).

Za razliku od prethodno navedenih europskih zemalja, Romi u Makedoniji imaju drugačija iskustva, prihvaćeni su od strane stanovništva, žive koliko-toliko u skladu i toleranciji (Barany, 1995). Prema podacima Vijeća Europe, u Makedoniji živi 200.000 Roma (www.aljazeera.com)²⁹. Uglavnom, Romi su politički dosta aktivni u Makedoniji za razliku od nekih drugih zemalja, postoji nekoliko romskih političkih stranaka. Imaju svoje novine kao i radijske i televizijske programe, osnovali su razna kulturna društva te su sve u svemu dobro integrirani u makedonsku zajednicu (Barany, 1995).

Ovaj odlomak ću posvetiti statusu obrazovanja, zapošljavanja i stanovanja Roma u europskim zemljama. Prema rezultatima drugog istraživanja Europske unije odnosno Agencije EU-a za temeljna prava (FRA) o manjinama i diskriminaciji Roma iz 2016.g., u Španjolskoj 98%, a u Grčkoj 96% Roma živi u apsolutnom siromaštvu (FRA, 2016). U Češkoj je malo bolje stanje u vezi siromaštva, ali i dalje su Romi u znatnom postotku siromašniji od ostalog stanovništva (FRA, 2016). 11% Roma u Mađarskoj, 13% u Grčkoj živjelo je u kućanstvu u kojem je bar jedan ukućanin odlazio na spavanje gladan u mjesecu prije provedbe istraživanja. Taj se fenomen smanjio u Mađarskoj, Češkoj, Rumunjskoj i

²⁹ Aljazeera.com. Shutka: Inside Macedonia's only Roma-run municipality. URL: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/shutka-life-world-roma-run-municipality-170406133010977.html> (21.7.2019.)

Bugarskoj. Kad gledamo stanje na tržištu rada kod Roma, i ono je veoma mizerno. U Španjolskoj se 57% članova kućanstva, a u Bugarskoj 55% opredjeljuje kao nezaposleno (FRA, 2016). Što je iznenađujuća i svakako pozitivna činjenica, u Rumunjskoj, Portugalu i Mađarskoj zamijećena je niska stopa nezaposlenosti Roma.

Plaćeni rad znači da su osobe bile zaposlene ili samozaposlene tijekom provedenih intervjua s njima ili su obavljale neki kratkotrajni posao. Najviše Roma je bilo zaposleno u Grčkoj, njih 52%. S obzirom na razlike u spolovima, u Grčkoj je primijećena najveća razlika (82% Roma je sudjelovalo u plaćenom radu naspram 22% Romkinja) (ibid). Zamjetno je da je rodna egalitarnost i ravnopravnost među Romima još niža nego među općom populacijom. I u Rumunjskoj u okviru plaćenog rada prevladavaju u najvećem postotku muškarci. Najmanja razlika je u Španjolskoj. U Češkoj ima najviše Roma koji nisu zaposleni niti se školuju (FRA, 2016). Međutim, što se tiče predškolskog obrazovanja, najviše romske djece u Španjolskoj (95%) i Mađarskoj (91%) pohađa vrtiće. Jedino u Češkoj, Mađarskoj i Španjolskoj djeca pohađaju sve tri vrste obrazovanja.

S obzirom na prisutnu segregaciju romske djece u obrazovanju, doslovno sve europske zemlje obrađene u istraživanju vrše proces odvajanja romske djece od neromske (FRA, 2016). No najviše djece u Mađarskoj, Bugarskoj i Slovačkoj zastupljeno je u segregiranim razredima. Kad se postavi pitanje o slanju romske djece u posebne škole za djecu s posebnim potrebama, Češka i Slovačka najviše koriste tu praksu (FRA, 2016). Romi bez ikakvog obrazovanja najviše se pojavljuju u Grčkoj, ali i u Španjolskoj i Portugalu. Najmanje neobrazovanih Roma zamjećujemo u Bugarskoj, Češkoj i Slovačkoj (ibid). Dotaknimo se zdravstvenog osiguranja, najveći broj Roma ga ima u Slovačkoj, Portugalu i Španjolskoj. U Češkoj, Slovačkoj i Bugarskoj Romi radi zdravlja ne mogu obavljati većinu društvenih aktivnosti. Uvjeti stanovanja kod Roma su i dalje jako loši u većini europskih zemalja, nedostatak tekuće vode, sanitarnih sadržaja poput kupaonice, zahoda ili tuša u kućanstvima je i dalje prisutno, ali se ipak stambene prilike i uvjeti malo poboljšavaju s vremenom (FRA, 2016).

Zbog lošeg i nejednakog društvenog položaja i tretmana Roma u svijetu naspram ostatka stanovništva što je povećalo njihovu socijalnu izoliranost i dovelo djelomično i do niske obrazovanosti i zaposlenosti, civilno društvo odlučilo je reagirati osnivanjem raznih udruga koje rade u interesu romskog naroda nastojeći poboljšati njegovo napredovanje, jednake šanse i mogućnosti u društvu. Najbolje da prvo pojasnim definiciju i značenje pojma civilno društvo, raščlanio ga je Vlado Puljiz, profesor s Pravnog fakulteta u Zagrebu. Autor

pod pojmom civilnog društva podrazumijeva da je ono “društvo građana, njihovih inicijativa, skupina i organizacija koje imaju svoj ustroj, vlastitu upravu, neprofitni status, u svoje aktivnosti uključuju volontere, građani ulaze u njihovo članstvo na dobrovoljnoj osnovi, a kao takvima različiti im dionici daju materijalne potpore”. (Puljiz et al. 2008: 392).

Civilno društvo naravno čine organizacije civilnog društva (OCD) čija je funkcija ustrajnost u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava socijalno izoliranih skupina stanovništva. Organizacije civilnog društva (OCD) spadaju u neprofitni sektor jer obavljaju humanitarne djelatnosti u vidu pružanja financijske, socijalne pomoći i usluga potrebitima i ugroženoj populaciji stanovništva te se zalažu za interese obespravljenih građana (siromašnih, nezaposlenih, osoba s invaliditetom, beskućnika) kao i nacionalnih manjina (Puljiz et al., 2008).

S obzirom na to da se u ovom poglavlju bavim romskim organizacijama civilnog društva, razmotrit ću pisanje irskog politologa Aidana McGarrya koji u svom članku „Ethnic Group Identity and the Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation“ poima svrhu romskih organizacija civilnog društva kao i neromskih koje rade u interesu romske zajednice (McGarry, 2008). Naziva ih međunarodnim nevladinim organizacijama i njihov je cilj potaknuti međunarodnu politiku da radi na rješavanju romske problematike. Između ostalog, romske udruge nastoje poboljšati živote i socio-ekonomski status romskih zajednica svugdje u svijetu. McGarry navodi nekoliko romskih organizacija (McGarry, 2008), a to su:

1. *The International Romani Union (IRU)* (iru2020.org)³⁰ romska je organizacija sa sjedištem u Pragu, utemeljena je na Drugom kongresu Roma 1978. g. Njeni naponi su osiguranje bolje životne perspektive Roma, kvalitetnije razine obrazovanja i zaposlenja za njih, pokušaj standardizacije romskog jezika, rješavanje pitanja migracija kao i sjećanja na holokaust. Pokušali su ukloniti frazu anticiganizam odnosno sve predrasude usmjerene prema Romima zato što su Romi iz javnog diskursa i prostora. Zalagali su se za priznanje Roma kao manjine i ostvarivanje kulturnih i političkih prava (McGarry, 2008.).

³⁰ iru2020.org. International Romani union. Official website of the Romani union. URL: <http://iru2020.org/> (21.7.2019.)

2. *European Roma Rights Centre (ERRC)* (www.errc.org)³¹ sa sjedištem u Budimpešti, osnovana je 1996. g. Ta organizacija se bavi iskorjenjivanjem svih oblika društvene diskriminacije prema Romima. U spomenutom udruženju ne rade samo Romi nego i neromi (ibid).
3. *Ethnic Identity in the European Roma and Traveller Forum (ERTF)* utemeljena je 2004. g. u Strasbourgu. To je krovna organizacija koja okuplja romske organizacije civilnog društva kako bi pred Vijećem Europe branili interese romske zajednice. Cilj te organizacije je borba protiv rasizma i diskriminacije kao i osiguranje integracije Roma u europska društva te uključenje u procese donošenja odluka (ibid).
4. *Open Society Institute—Roma Participation Programme (OSI-RPP)* organizacija je koja financira romske organizacije civilnog društva, nudi pripravništva mladim volonterima Romima, započela je i program, strategiju Desetljeće za uključivanje Roma stavljajući naglasak na bitna područja kao što su obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvena zaštita, siromaštvo, rodna ravnopravnost Roma i antidiskriminacijske prakse (ibid).
5. *The Roma Education Fund (REF)* (www.romaeducationfund.org)³² međunarodna je organizacija utemeljena 2005. g. i bavi se poboljšavanjem kvalitete obrazovanja romske djece kao i pomaganjem u zapošljavanju odraslih Roma. Cilj joj je povećati obuhvat broja djece u školovanju, povećati broj romskih nastavnika, boriti se protiv diskriminacije u obrazovanju i ojačati položaj romske zajednice. REF omogućuje i stipendiranje pojedinaca koji doprinose inkluzivnom obrazovanju i desegregiranim školama i razredima. Djeluje u Središnjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europi.

³¹ [errc.org](http://www.errc.org). European Roma rights centre. Challenging discrimination, promoting equality. URL: <http://www.errc.org/> (21.7.2019.)

³² www.romaeducationfund.org. Roma education fund. Invest, educate, engage. URL: <https://www.romaeducationfund.org/advocacy/> (30.7.2019.)

5. Životne, obrazovne i poslovne prilike Roma u Hrvatskoj

Romi u Hrvatskoj kao i u ostatku svijeta u današnje vrijeme suočeni su s mnogo problema poput diskriminacije na temelju svog etničkog identiteta, tamnije boje kože, jezika, kulture i stila života. Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. g., Roma je u Hrvatskoj 16.957, međutim prema najnovijem sociološkom istraživanju iz 2017. g. pod naslovom „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka“ (autori su se u istraživanju između ostalog bavili razinom uključenosti Roma u obrazovanje i tržište rada) koje je provedeno u suradnji s mnogim organizacijama civilnog društva kao i romskim organizacijama zaključeno je da je broj pripadnika romske nacionalne manjine puno veći i da ih u Hrvatskoj živi 24 524 (Kunac et al., 2018). Najveći broj Roma, njih oko 6368 živi na području Međimurja (ibid).

Vratimo se sad na život Roma. Diskriminacija romske nacionalne manjine vodi ka njihovom nepovoljnom i neravnopravnom položaju u društvu, nerijetko su zbog toga fizički i socijalno odsječeni od ostatka zajednice, nemaju dovoljno kontakta s ostatkom stanovništva. Nadalje, veoma loše stoje na obrazovnoj ljestvici i tržištu rada, većina romske populacije nažalost je slabo obrazovana i posljedično nije uključena ni u poslovni svijet. Usprkos tome, postoje pozitivni primjeri uspješnih i integriranih Roma koji žive miran suživot s većinskim stanovništvom o čemu ću govoriti u zadnjem poglavlju svog rada, ali situacija je i dalje alarmantna po pitanju osobnog i socijalnog razvoja romske djece i odraslih. U ovom ću poglavlju progovoriti o niskoj obrazovanosti i zapošljivosti Roma te njihovim nejednakim šansama za uspjeh u životu naspram opće populacije.

Romi su višestruko marginalizirana skupina, nomadizam, loše obrazovanje, drugačija kultura, običaji (prosjačenje) te nedovoljna posvećenost vlasti romskim problemima pridonijeli su njihovoj marginaliziranosti i neadekvatnom funkcioniranju u zajednici (Hrvatić, 2005). Težinu romske problematike predstavlja i to što postoje različite skupine Roma, ne govore svi istim jezikom kao što nisu ni iste vjeroispovijesti, stoga nisu složni zajedno i to ih često sprječava u solidariziranju i pokušaju rješavanja svojih pitanja (Hrvatić, 2004). Sociolog Zoran Šućur problematizira nekoliko vrsta marginaliziranosti kao što su prostorna, politička, ekonomska i kulturna (Šućur, 2000). Prostorna marginalizacija Roma odnosi se na to da žive u zasebnim, segregiranim romskim naseljima i imaju uglavnom površne ili nikakve kontakte s ostalim stanovništvom (Šućur, 2000). Kulturna marginalizacija odnosi se na specifičnu kulturu i običaje koja je strana općoj populaciji te je oni nikako ne mogu prihvatiti (ibid).

Politička marginalizacija podrazumijeva da Romi nisu aktivni u politici i da se predstavnici romske manjine slabo angažiraju u poboljšanju vlastite situacije, donošenju i provedbi odluka ključnih za romski narod (ibid). Šućur ekonomsku marginalizaciju kod Roma poima kao neravnotežan položaj na tržištu rada odnosno kako su tipična romska zanimanja za njihovu egzistenciju bila obrtnička (kovanje, skupljanje starog željeza, trgovina, preprodaja), Romi u moderno doba nisu kvalificirani za druge poslove, a potražnja za obrtnicima se smanjila, gotovo nestala (pojavom moderne tehnologije) i u tom resoru se Romi nalaze na margini (Šućur, 2000).

Rijetki Romi nažalost obavljaju visokoprestizne poslove, kvalitetnije, one koje donose dobre prihode, tzv. ekonomske nagrade (ibid). Naravno, niske stope zaposlenosti Roma ne odnose se samo na činjenicu da su uglavnom bili nekvalificirani radnici nego i na pojavu diskriminacije prilikom traženja posla (ibid). Šućur smatra da su Romi dugo vremena bili vezani samo za svoju zajednicu, živjeli poput plemena i nisu se posve uključivali u politički i društveni život zemalja u kojima su obitavali. Hrvatić i Šućur se slažu u jednome da je Romima najvažnije obilježje njihovog plemenskog života nomadizam služio kao način zadržavanja etničkog identiteta i stila života iako su sad te prakse vrlo rijetke (Hrvatić, 2005; Šućur, 2000).

Kompleksnost romske problematike odražava se u tome što su Romi i slabog obrazovanja, neuključenost u obrazovni sustav i nepohađanje nastave predstavljaju veliku prepreku romskoj djeci u ostvarivanju kvalitetnog i normalnog života te stjecanju prijateljstava sa svojim vršnjacima neromima. Problem je i iznimno niska participacija romske djece u predškolskom obrazovanju, a za učenje hrvatskog jezika koji im je potreban za nastavak školovanja bitno je da pohađaju vrtić kao i za usvajanje različitih socijalnih vještina (Hrvatić, 2005). Sve to se odvija zbog loših strategija u obrazovanju za Rome kao i zbog tradicionalnih romskih obrazaca, pritiska roditelja da djeca ostanu kod kuće i bave se kućanskim ili gospodarskim poslovima kako bi obitelji lakše preživjele. Hrvatić upozorava kako u obrazovnom sustavu nema dovoljno nastavnika Roma, nastava se ne odvija na romskom jeziku i pismu, djeca se zbog slabog poznavanja jezika teško prilagođavaju na nastavni program i sadržaje, autor inzistira na promjenama u području odgoja i obrazovanja kako bi se romska djeca mogla školovati (Hrvatić, 2005). Hrvatić je osmislio tri modela pohađanja nastave na romskom jeziku. U prvom tipu A osnovne škole nastava bi se organizirala na romskom jeziku, taj tip bi vrijedio za naselja s većinskim romskim stanovništvom (Hrvatić, 2005). Naravno, Romi bi učili i hrvatski jezik. Drugi tip B osnovne

škole odvijao bi se na područjima gdje je prisutno više romske djece koja govore i romski i hrvatski jezik, djeca bi pohađala dvojezičnu nastavu (Hrvatić, 2005). Treći tip C osnovne škole obuhvaćao bi različita područja s većinskim romskim ili mješovitim stanovništvom, nastava bi se održavala na hrvatskom jeziku, ali bi djeca imala izborne predmete kao što su romski jezik, književnost, povijest i zemljopis u svrhu očuvanja svoje kulture i identiteta (Hrvatić, 2005). S njegovom idejom složio se i sociolog Šućur jer s takvim oblicima nastave romska djeca mogu puno postići (Šućur, 2000).

Hrvatić spominje u svom drugom članku projekte koji su se provodili u romskom obrazovanju kao što je bilo organiziranje Ljetne škole djece Roma u Hrvatskoj i osnivanja Romske odgojne zajednice u razdoblju od 1994.-1996. g., tada su izdani i prvi romski časopisi *Romano akharipe – Glas Roma* i *Nevo drom – Novi put* (Hrvatić, 1996). Smatra da su takvi projekti od ključne važnosti za osvješćivanje romskog identiteta, jezika, kulture i povijesti. Uz školske reforme, Hrvatić predlaže i urbanizaciju naselja u smislu da Romi žive s ostalim stanovništvom i povećanje stope zapošljivosti kroz obnavljanje funkcije starih obrta pošto je većina Roma iznimno vješta u tome (Hrvatić, 2005).

Socijalna integracija bitan je faktor za Rome, sprječavanje getoizacije i života u izoliranim naseljima pomoći će Romima da se prilagode potrebama društva, svakako i obrazovanje je ključ njihove socijalizacije (Šućur, 2000).

Hrvatska sociologinja Maja Štambuk mišljenja je da je za veću ulogu Roma u kreiranju društvenih aktivnosti nužno razvijati kontakte s ostatkom stanovništva (socijalne, gospodarske, ekonomske i druge) (Štambuk, 2000). Ona tvrdi da su se Romi zatvorili u svoju zajednicu distancirajući se od ostatka kolektiva u cilju izbjegavanja asimilacije zbog bojazni da će izgubiti odrednice svog identiteta (Štambuk, 2000). Štambuk potkrepljuje iznesenu tvrdnju s činjenicom da romsku populaciju u njihovim naseljima uvijek mora neka fizička prepreka odvajati od neromskih naselja poput željezničke pruge, rijeke ili potoka (Štambuk, 2000). No shvaća i da je velika razina diskriminacije usmjerena prema Romima od strane ostalog stanovništva i vlasti te stoga ta skupina strahuje od suradnje s neromima (ibid). Međutim, s druge strane, autorica kao da pokušava poslati određenu poruku romskoj zajednici kad u svom tekstu kaže da integracija u hrvatsko društvo nije negiranje romskih specifičnosti i etničkog identiteta već da to podrazumijeva prihvaćanje društvenih normi kao što je uključivanje u obrazovni sustav, na tržište rada i pridržavanje zakonskih odredbi (ibid).

1998. g. Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Odsjek za sociologiju Hrvatskih studija proveli su istraživanje o društvenom položaju Roma u Hrvatskoj i životnim

prilikama (Štambuk, 2000). Istraživanje je provedeno nad romskim autohtonim ili novije doseljenim stanovništvom u selu i gradu. Anketirano je 126 kućedomaćina romskih obitelji u Kozari Boku, Vodnjanu, Kotoribi, Capraškim Poljanama i Bjelovaru (Štambuk, 2000). Intervjui su bili rađeni s domaćinima ili njihovim suprugama (ibid). U istraživanju su se skupljali podaci o članovima romskih obitelji, stambenom standardu, materijalnim i financijskim prilikama ukućana te općenito izazovima s kojima se Romi suočavaju. Romima je obitelj svetinja, posvećeni su djeci, brinu se za njih iako naravno da ima i zlostavljanja i zanemarivanja djece i kod njih. Poštuju obiteljske svečanosti poput krštenja, vjenčanja i pogreba (ibid). S obzirom na veličinu romskih obitelji, brojne su, rijetka su samačka kućanstva. Kod Roma, u obiteljima je uvijek više muškaraca. Po dobi romske obitelji su dosta mlade, 51% intervjuiranih obitelji ima članove u dobi do 39 godina (ibid).

O tome sam već pisala i prije, međutim, i rezultati istraživanja iz 1998. g. sugeriraju da su Romi većinom nezaposlena populacija, ako su i zaposleni, iskorištavani su i slabo plaćeni za svoj rad (ibid). U slučaju da rade, Romi obavljaju poslove povremeno ili sezonski, zbog besperspektivne situacije Romi se uključuju u sektor sive ekonomije odnosno ilegalne poslove (prodaju na tržnicama, bave se građevinom, ljekovitim biljem) (Štambuk, 2000). Bavljenje konjima je kao zanimanje polako u nestajanju, rijetki se bave poljoprivredom ili uzgojem stoke. Većina Roma se tijekom istraživanja izjasnila kao neobrazovana (ibid). Žive u teškim, neljudskim stambenim uvjetima, u potpunom siromaštvu (ibid). Nemaju kvalitetnu zdravstvenu zaštitu (ibid), sve u svemu, u veoma su nepovoljnom položaju premda se može zamijetiti da neovisno o svim neprilikama, veliku pozornost posvećuju funkcioniranju obitelji i koheziji unutar svoje zajednice nastojeći se čvrsto držati jedni uz druge.

Osvrćući se na pitanje diskriminacije Roma, Hrvatić je u svom članku „Romi u Hrvatskoj“ prikazao znanstveno empirijsko istraživanje pod nazivom „Genealogija i transfer modela interkulturalizma“ i „Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture“ koje je bilo provedeno između 1991. i 2001.g. (Hrvatić, 1996). Istraživanje je obuhvatilo stratificirani uzorak od 2712 ispitanika, učenika srednjih škola iz 19 gradova i 26 škola širom Hrvatske, obraćala se pozornost na zastupljenost učenika ovisno o vrsti škole i regionalne pripadnosti (Hrvatić, 1996). Istraživanjem se htjelo utvrditi mišljenje srednjoškolaca o Romima, njihovim običajima i kulturi. Rezultati studije pokazali su da većina učenika ima negativne stereotipe prema Romima i nisu zainteresirani previše za upoznavanje njihove povijesti, jezika, umjetnosti i kulture (Hrvatić, 1996).

Predrasude su vjerojatno stvorene kod učenika jer nemaju dovoljno poznanstva sa

svojim romskim vršnjacima (ibid). Iako postoje i pozitivni stavovi o romskoj populaciji kod srednjoškolaca, učenici gimnazija su tolerantniji prema Romima i žele upoznati sva obilježja njihovog identiteta (kulturu, povijest, jezik) za razliku od učenika strukovnih škola. S obzirom na regionalnu pripadnost, najmanji interes zabilježen za upoznavanje s Romima jest kod učenika iz Siska, Petrinje, Karlovca i Zagreba, a najveći u Podravini gdje su Romi dobro prihvaćeni, a dio Roma iz Pitomače je sklono etnomimikriji, negiraju svoj etnički identitet odnosno odbijaju priznati da su Romi po svom etnicitetu (ibid). Ta studija je obuhvatila i roditelje srednjoškolaca, proučavala se razina socijalne distance na Bogardusovoj skali odnosno stupnjevi udaljenosti/tolerancije prema određenim etničkim manjinama (13 nacionalnih manjina) (Hrvatić, 2004). Naravno, Bogardusova skala pokrila je i romsku populaciju prema kojoj su ispitanici izražavali dosta negativne stavove i veliku socijalnu distancu (Hrvatić, 2004). 58.6% ispitanika iskazalo je stav da Romi nisu dobrodošli u Hrvatskoj, najveća socijalna distanca bila je izražena u Dalmaciji, Zagrebu i Slavoniji gdje su Romi i jako loše integrirani, a najmanja u Podravini, Međimurju i Istri (Hrvatić, 2004). Veličina iskazane socijalne distance govori u prilog tome da stanovništvo nije upoznato s Romima i njihovom kulturom, nemaju dovoljno kontakata s romskom populacijom da bi mogli stvoriti neki objektivni dojam, u ovom slučaju, priklonjeni su negativnim uvriježenim stavovima o romskoj populaciji.

2004. g. provedeno je još jedno istraživanje nad romskom populacijom na zahtjev tadašnjeg Ministarstva prostornog uređenja, zaštite okoliša i graditeljstva, a ticalo se stambenih uvjeta Roma, stanja u kućanstvima, problema sa siromaštvom te njihovih sociokulturnih obilježja (Štambuk, 2005). Znanstvenici s Instituta Ivo Pilar proveli su spomenutu studiju. Rezultati istraživanja pokazali su da je najviše Roma živjelo u Međimurskoj županiji, a najmanje u Krapinsko-zagorskoj, Virovitičko-podravskoj, Zadarskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji, a ukupno je bilo u cijeloj Hrvatskoj 9643 pripadnika romske nacionalne manjine (Štambuk, 2005). Što se tiče sastava stanovništva po spolu, u romskoj zajednici najviše je muškaraca u postotku (50.5%), a žena je 49.5% (ibid). Polovica Roma i Romkinja je po bračnom statusu oženjeno ili udano (ibid).

Kad promatramo obrazovni stupanj romskog stanovništva, nailazimo na zaprepašujuće podatke. Najviše je nepismenih u skupini Roma starosti od 10 godina i više, u dobi od 30 do 39, a u dobi od 60 godina i više ogroman je postotak nepismenih, njih 57.6%. Trećina Roma od 15 godina starosti i više nije uopće pohađala osnovnu školu. Većina Roma je u to vrijeme bila nezaposlena, omjer nezaposlenosti opće i romske populacije je 42.4%

naprama 17.7% (ibid). Oni Romi koji su privređivali za život, bavili su se manje-više svojim tradicionalnim zanimanjima poput prodaje sekundarnih sirovina (metala, krpa), trgovinom na sajmovima, ljeti na sezoni (na moru) prodavali su razne suvenire (ibid). Možemo uvidjeti sličnosti rezultata istraživanja iz 1998. g. i ovog istraživanja po tome da su stambeni uvjeti i dalje većinom nezadovoljavajući, polovica kućanstava nema sanitarne sadržaje, žive u trošnim kućama. Romi slabo posjeduju i kućanske i električne uređaje kao što su perilica rublja, hladnjak, TV, stroj za pranje posuđa, kompjuter, telefon (Štambuk, 2005). Romska obitelj je brojna, kućanstva se sastoje od obitelji s neudanom ili neoženjenom djecom, romsko stanovništvo je po dobi mlado zbog prisutnosti većeg broja djece u odnosu na opću populaciju kao što je i životni vijek Roma kraći od vijeka ostalog stanovništva, najmanje ima starijih od 60 godina i umirovljenika (ibid).

Najbrojnija su kućanstva s mladima do 18 godina posebno u Varaždinskoj i Međimurskoj županiji. Polovica Roma u Hrvatskoj je prema podacima iz istraživanja katoličke vjere, na drugo mjesto dolazi islamska vjera, 27.7% romske populacije te je vjeroispovijesti, a pravoslavnih Roma ima 15.6% (ibid). U to vrijeme, u Istarskoj, Međimurskoj i Varaždinskoj županiji Romi nisu znali hrvatski jezik, ali zanimljivo je da romski jezik nije znao zamjetan broj pripadnika romske nacionalne manjine u Primorsko-goranskoj županiji (43.3%), Brodsko-posavskoj (30,0%) i u Zagrebu i okolici (29.5%) (ibid), a jezik je ipak neka vrsta posebnosti za Rome.

Što se tiče odrednica romskog identiteta, Romi su morali izabrati specifičnost ili karakteristiku koja najbolje dodiruje njihovu etničku skupinu. Istraživači su im ponudili obilježja kao što su običaji, folklor, jezik, tipični obrti i siromaštvo kao jedno od nažalost najčešćih socio-ekonomskih obilježja Roma (Štambuk, 2005). Romi su odabrali siromaštvo (53% Roma) stoga autori istraživanja zaključuju da se oni kao skupina tako percipiraju što nije ni neobično jer većina Roma živi u dubokom siromaštvu. Obilježja folklor i običaja kao temelj etničkog identiteta odabralo je 30.5% (ibid), možemo reći da oni drže visoko drugo mjesto jer Romi su i izgradili svoju povijest pomoću kulture i raznih običaja. 11% Roma vidjelo je jezik kao najključniji dio svoje samoidentifikacije što je jako mali postotak Roma s obzirom na to da se ta zajednica ističe od ostalih po svom jeziku, samo 4% Roma smatralo je da su obrti bitan faktor za prepoznavanje njihove zajednice (Štambuk, 2005).

17% Roma doživljava običaje kao dio svojeg romstva. U Varaždinskoj i Međimurskoj županiji najviše Roma smatra da je siromaštvo ono što ih karakterizira kao narod (ibid). Romima su najvažnije vrijednosti poput zdravlja, djece, slobode, poštenja, ljubavi i braka

(ibid). Romska zajednica živi u najvećem riziku od siromaštva naspram svih ostalih skupina, svrstavaju ih na samo dno stratifikacijske ljestvice, naziva ih se potklasom jer romska zajednica nije samo siromašna nego nema niti jednake šanse za obrazovanje, zaposlenje, stanovanje (ibid). Proučavajući životne uvjete Romkinja, istraživači su poimanja da su Romkinje još ugroženije po svom statusu od Roma zato što su Romi, siromašne su i k tome i žene (ibid). U romskoj tradiciji je veoma važna rana udaja i rađanje što više djece, to sve naravno pada na leđa Romkinja i one zbog potrebe organiziranja kućanskih poslova, čuvanja djece ne mogu imati kvalitetan status u društvu (ibid). Romkinje u jako puno slučajeva ne pohađaju školu zato što njihovu potencijalnu želju za usavršavanjem u obrazovanju koči neizmjerena diskriminacija prema njima ili romska kultura.

Stručnjaci tvrde da su Romkinje ključan faktor u održavanju romskog identiteta i kulture (Štambuk, 2005). U istraživanju je intervjuirano dvadeset žena u pet hrvatskih županija. Rezultati su podjednako zabrinjavajući i poražavajući, djevojke se udaju s 12 (ovakva statistika jest alarmantan podatak jer im se naprosto prekida djetinjstvo, a nisu ni emocionalno ni psihološki zrele za takav obrat u životu) ili 21 godinom života (prosječno 16.5 godina). Većina intervjuiranih žena ima troje ili četvero djece, jedna je pak imala šestero (ibid). Njihov stupanj obrazovanja veoma je nizak i loš, devet žena nije pohađalo školu, sedam je završilo samo prva četiri razreda, tri žene nisu imale mogućnosti završiti osnovnu školu, samo dvije žene završile su srednju školu (ibid).

I intervjuirane Romkinje obnašale su tradicionalne patrijarhalne uloge kao što su izvršavanje kućanskih obaveza i podizanje djece. Štambuk smatra da romske žene slične sluškinjama i gotovo ne napuštaju svoj dom i obitelj (ibid). Minoran postotak Roma, njih 1.5% smatra da nije dobro što su žene prisiljene na isključivo kućanske obaveze (ibid) što znači da Romi ne uviđaju kako s takvim postupcima prema ženama šire unutarnju diskriminaciju baziranu na patrijarhalnosti i stavovima da su žene inferiornija i slabija bića koja ne trebaju poznavati vanjski svijet nego se trebaju orijentirati samo na toplinu svog doma.

2011. g. Europska unija i Ujedinjeni narodi proveli su istraživanje o socioekonomskom položaju Roma u 12 zemalja Jugoistočne Europe. U istraživanju su sudjelovali Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP), Svjetska banka, Europska komisija i Agencija za ljudska prava – Fundamental Rights Agency (FRA). U Hrvatskoj je istraživanje provedeno na uzorku od 757 romskih kućanstava s 3869 Roma (FRA, 2011). Svrha istraživanja bila je potaknuti djelovanje javnih politika u smjeru napretka u smanjivanju

siromaštva i diskriminacije romske nacionalne manjine. Autori studije iznijeli su tezu da siromaštvo dovodi do diskriminacije i socijalne isključivosti Roma prilikom obrazovanja, zapošljavanja, boljeg stanovanja, zdravstvene zaštite i dobivanju državljanstva (FRA, 2011). Prema podacima istraživanja, skoro svi Romi žive u relativnom siromaštvu, a 9% njih u apsolutnom. Romska djeca najviše stradaju u takvoj okolini i stoga UNICEF-ov ured za Hrvatsku nastoji osigurati pomoć i podršku za djecu i njihove obitelji (FRA, 2011). Romi se susreću s problemom neimanja državljanstva, državljanstvo pravno povezuje državu i pojedinca, posjedovanjem statusa državljanina određene zemlje osoba ima identitet te pravo na ostvarivanje građanskih prava (FRA, 2011). Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR) ima odgovornost pripomoći državama u smanjivanju slučajeva bezdržavljanstva i zaštititi osobe bez državljanstva (apatride). UNCHR u Hrvatskoj usmjerava pažnju ka Romima koji nemaju državljanstvo te im nastoji pribaviti osobne dokumente regulirajući njihov boravak u Hrvatskoj i nastoji im pribaviti status državljanstva (ibid). Zbog neposjedovanja državljanstva i nereguliranog pravnog statusa, mnogi Romi žive u siromaštvu, nisu u mogućnosti riješiti pravni status djece, imaju problema sa zdravljem te su neinformirani o svojim pravima. Oko 2% Roma nema rodni list, 5% nema osobnu iskaznicu, a više od 2/3 ne posjeduje putovnicu (ibid). Stambeni uvjeti Roma izrazito su loši, prema podacima iz istraživanja, 53.8% stanovništva nema pristup kanalizaciji ili septičkoj jami, 46.5% nema pitku vodu u svom kućanstvu, 50% nema kupaonicu niti zahod. 12.4% živi bez električne energije, 18.7% nema kuhinju u kućanstvu. Mnogi Romi nemaju računala niti internetsku vezu (ibid).

Romi još uvijek nemaju dovoljnu razinu obrazovanja naspram opće populacije jer su pretežno siromašan narod, doživljavaju višestruku diskriminaciju posebno žene, imaju manjak samopouzdanja kao što se ni neki tradicijski oblici života Roma ne mijenjaju tako brzo. Rezultati istraživanja nam otkrivaju da je samo 44.1% romske djece starosti do šest godina uključeno u predškolsko obrazovanje što nije dobar podatak jer romska djeca ne dobiju onda dobar temelj za nastavak školovanja (ibid). 88.8% romske djece pohađa osnovnu školu i taj postotak je gotovo isti kao i postotak pohađanja osnovnoškolskog obrazovanja kod opće populacije (ibid). No zato Romi slabo pohađaju srednju školu, a sa samo završenim osnovnoškolskim obrazovanjem ne mogu puno postići u životu. Što se tiče godina provedenih u školovanju, Romi provedu u obrazovnoj sferi između 4.5 i 6.8 godina ovisno o dobi, a opća populacija ima 10.6 godina školovanja (FRA, 2011).

Kako Romi ne završavaju srednju školu u dovoljnoj mjeri, jako ih je malo i na

fakultetima, prema podacima samo ih je 29 u visokoškolskom sustavu. Cilj najvažnijeg zakonskog akta za romsku zajednicu Nacionalne strategija za uključivanje Roma za razdoblje 2013. – 2020. je i znatno povećati postotak obrazovanosti romske djece (FRA, 2011). Tom strategijom preporučuje se da romska djeca pohađaju barem dvije godine predškolskog obrazovanja u trajanju od 5 sati dnevno, no takvi prijedlozi još uvijek se nisu ostvarili. Europska komisija i Europski parlament donose razne rezolucije i strategije kako bi pomogli u pospješivanju ranog razvoja i obrazovanja djece. Jedan od poznatijih takvih projekata jest *The Roma Good Start Initiative* koji je pokrenut 2010. g. i cilj mu je uključiti djecu što ranije u školovanje. Školska godina 2011./2012. donijela je malu, ali ohrabrujuću promjenu u pohađanju vrtićkih grupa kod romske djece. Bilo je 108 djece više nego prethodne školske godine. Kad se pita roditelje Rome, oni su načelno za to da djeca pohađaju vrtiće, no ipak polovica romskih obitelji ne šalje svoju djecu u vrtić. Oni koji ih šalju, zadovoljni su znanjem hrvatskog jezika svoje djece i praćenjem nastave (FRA, 2011).

U Izvješću o provedbi Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma uočena je znatna promjena u pohađanju osnovnoškolskog obrazovanja kod Roma, u školskoj godini 2002./2003. romskih učenika je bilo samo 1500, u školskoj godini 2011./2012. taj se broj dvostruko povećao na 4882 romskih učenika polaznika osnovnih škola (ibid). Usprkos poboljšanjima u trendu inkluzivnosti romske djece u školski sustav, obvezno obrazovanje završava tek 40% djece. Naravno, Romi u gradovima više pohađaju nastavu nego Romi u ruralnim područjima (ibid).

Romkinje se u još manjem postotku školuju naspram Roma ponajprije zbog ranog sklapanja brakova i obaveza u obitelji, povećan broj romske djece ne završava osnovnoškolsko obrazovanje zato što školu napuštaju već s 15 godina, a neki je napuštaju i nakon završenog četvrtog ili šestog razreda (ibid). Rano napuštanje škole je glavna prepreka za postizanje kvalitetnijeg obrazovanja Roma (ibid). Do ranog „ispadanja“ romske djece iz školskog sustava dolazi radi nepoštovanja školskih pravila, bježanja učenika iz škole, zdravstvenih razloga, preuzimanja kućanskih obaveza, rane udaje/ženidbe romske djece u školskoj dobi. Ministarstvo znanosti i obrazovanja može postupiti u slučaju ranog napuštanja škole romske djece prijavljivanjem zanemarivanja djeteta Centru za socijalnu skrb, no to se uglavnom ne radi jer je vraćanje djeteta u školske klupe dugotrajan proces, a i institucije su limitirane u takvim radnjama zato što se boje optužbi za diskriminaciju (ibid).

Iako većina romskih učenika vidi odnose sa svojim vršnjacima solidnima, niti dobrima niti lošima, a odnose s nastavnicima smatra korektnima, nastavnici koji trebaju podučavati

romsku djecu ne dobivaju puno financijskih sredstava za kvalitetnije održavanje nastave, a i kako djeca redovito ne dolaze na nastavu, ne mogu ostvariti predviđene obrazovne ciljeve. Ne prolaze ni kroz stručna usavršavanja da bi mogli pomoći romskoj djeci u savladavanju gradiva (ibid). Pokušava se poticati i obrazovanje odraslih Roma, ali je opet mali odaziv romske populacije na takvo osposobljavanje za život. U konačnici, loše obrazovanje pridonosi i teškim uvjetima za Rome na tržištu rada jer ako Romi nisu zaposleni i financijski neovisni, jednostavno se nisu u mogućnosti integrirati u hrvatsko društvo (ibid).

2011. g. nezaposlenih Roma prijavljenih na HZZ-u bez formalnog obrazovanja bilo je 3179 (70.6%) i 1017 osoba koje su završile obvezno obrazovanje. Samo su jedan muškarac i jedna žena završili studije što ukazuje na to da je s lošim ili nikakvim stupnjem obrazovanja još teže naći posao. 2013. g. na HZZ-u bilo je evidentirano 4499 pripadnika romske zajednice, oko 1.5% ukupnog broja nezaposlenog stanovništva (FRA, 2011). Romi od Centara za socijalnu skrb dobivaju socijalne naknade, to im nažalost dođe i kao zamjena za rad, zaposlenje jer nemaju drugog izbora kojem bi si priskrbili dobru egzistenciju. Štoviše, preko 70% mladih Roma je nezaposleno kao i 80% mladih Romkinja (ibid). Manje od trećine Roma izjasnilo se da je u plaćenom radnom odnosu. Nezaposleni Romi provedu u tom statusu godinu više od opće populacije.

Mjere poticanja zapošljavanja Roma na koje oni imaju pravo su sufinanciranje zapošljavanja u trajanju od 24 mjeseca i javni radovi (ibid). Prema podacima HZZ-a za 2010. i 2012. g., u te mjere bilo je uključeno 847 nezaposlenih Roma. Ali samo 16 ih se zaposlilo putem sufinanciranja u trajanju od 24 mjeseca, u javne radove bilo je uključeno 762 osobe. Stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa prošle su tek dvije osobe (FRA, 2011). Iako je najviše osoba obavljalo poslove na javnim radovima, to ne donosi neku znatniju promjenu jer se ljudi na taj način samo privremeno zapošljavaju kao što nisu u mogućnosti ni steći neke dobre vještine (ibid). Zaključno, Romi se zbog diskriminacije i siromaštva ne mogu uklopiti u tržište rada posebice Romkinje, kod muškaraca Roma je tri puta veća stopa zaposlenosti nego kod Romkinja, a neromi su dvostruko više zaposleni nego Romi. Romi iz urbanih krajeva imaju nešto veće stope zaposlenosti nego oni iz ruralnih. Romi nastoje biti politički angažirani i uključeni u civilno društvo stvarajući uvjete za poboljšanje vlastite egzistencije (ibid).

Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji koje je uključivalo i Rome provedeno je 2016. g. u devet država članica EU uz pomoć Agencije za ljudska prava – Fundamental Rights Agency (FRA), Europske komisije, Programa Ujedinjenih naroda za

razvoj (UNDP) i Svjetske banke (FRA, 2016). U to istraživanje bilo je uključeno 7947 Roma u dobi od 16 godina i više iz devet država (Bugarske, Hrvatske, Češke, Grčke, Mađarske, Portugalu, Rumunjske, Slovačke i Španjolske).

Ovdje ću se referirati najviše na stanje u Hrvatskoj jer sam o životnom standardu Roma u drugim europskim zemljama pisala u prethodnom poglavlju. Istraživači su ciljali skupiti podatke o društvenom položaju Roma, obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju i zdravlju te o njihovim osobnim iskustvima s diskriminacijom. Ponovimo još jednom, Europska unija ustraje u rješavanju životnih problema Roma poput pitanja punopravnog i kvalitetnog obrazovanja djece i odraslih, povećanja zapošljivosti i bolje društvene integracije donošenjem raznih zakona, strategija i rezolucija (FRA, 2016), no i dalje nema nikakvih pozitivnih pomaka ka ravnopravnijem statusu Roma u društvu što ćemo vidjeti i u ovoj studiji. Na početku teksta opisa istraživanja autori nas upozoravaju da 80% Roma živi u riziku od siromaštva (u Hrvatskoj je 93% Roma izloženo riziku od siromaštva), svaki treći Rom nema pitku vodu u kućanstvu, 1/10 Roma žive bez električne energije i kao najžalosnije, svaki četvrti Rom (27%) i svako treće romsko dijete (30%) borave u kućanstvu u kojemu bar jedanput proteklog mjeseca nije bilo novaca za hranu i ukućani su ostali gladni. S potonjim se susrelo i 17% Roma u Hrvatskoj (ibid).

Možemo zamijetiti da i rezultati ovog istraživanja pokazuju nisku stopu obrazovanosti romske populacije u EU. 2016. g. 53% romske djece do četiri godine pohađalo je predškolsko obrazovanje, stopa je malo veća od pokazatelja iz 2011. g., ali i dalje nedovoljna. 18% Roma starosti od 6 do 24 godine školuje se na nižem stupnju od onog što odgovara njegovoj pravoj dobi (ibid). Velik broj Roma rano napušta školovanje kao što je bio slučaj i u rezultatima iz prethodnog istraživanja, romska djeca nerijetko su i segregirana u školama, slana u segregirane, zasebne razrede s romskom većinom (8% romske djece u Hrvatskoj pohađa nastavu samo sa svojim romskim vršnjacima) ili pak u specijalne škole (ibid). Mnogo Roma je i u Hrvatskoj bez ikakvog stupnja obrazovanja.

Promatrajući stope (ne)zaposlenosti Roma, dolazimo do podatka iz istraživanja da je samo jedan od četiri Roma (25%) s navršениh 16 godina ili više bio zaposlen ili samozaposlen (FRA, 2016). U Hrvatskoj se samo 8% Roma izjasnilo kao zaposleni ili samozaposleni. Rodna neravnopravnost je u mnogome prisutna kod Roma, samo 16% Romkinja je zaposleno u odnosu na 34% Roma. Stope plaćenog rada za Rome u dobi od 20 do 64 godine iznose 43% što znači da je romska populacija eksploatirana tijekom procesa rada s obzirom na to da prosjek Europske unije plaćenog rada stanovništva iznosi 70%. Stopa plaćenog rada romske

populacije najmanja je u Hrvatskoj od svih europskih zemalja (21%). 63% mladih Roma između 16 i 24 godine starosti nisu bili zaposleni ni putem nekog usavršavanja i osposobljavanja kao i 72% Romkinja (ibid). Trećina intervjuiranih članova romskih kućanstava tvrde da su nezaposleni (62% u Hrvatskoj). 28% Romkinja su „zaposlene“ unutar svojih obitelji odnosno isključivo obavljaju kućanske poslove. Samo 12% Roma je umirovljeno iz čega se može vidjeti da su Romi mlada nacija (FRA, 2016).

U Hrvatskoj je samo 2% Roma umirovljenika. Romi se suočavaju s diskriminacijom na svakom koraku, u obrazovanju, traženju posla, zdravstvenoj skrbi, ulaskom u trgovinu (ibid). 41% Roma doživjelo je neki oblik diskriminacije radi svoje etničke pripadnosti bar jedanput u zadnjih 5 godina, 26% Roma kazalo je u intervjuima da su diskriminaciju doživjeli u zadnjih 12 mjeseci prije sudjelovanja u istraživanju. Romi su najčešće bili diskriminirani u korištenju privatnih ili javnih usluga (19%) i u traženju zaposlenja (16%) (ibid). Ali samo 12% Roma se odlučuje na prijavu diskriminacije vlastima i nadležnim institucijama za to. 27% Roma nema pojam o tome da postoji zakon o zabrani diskriminacije, 82% te populacije ne zna da postoje udruge ili organizacije koje pomažu osobama žrtvama diskriminacije. Većina romske populacije živi u lošim uvjetima stanovanja, polovica kućanstava nema osnovne sanitarne sadržaje niti pitku vodu (ibid). Kao posljedica loših stambenih uvjeta, pojavljuju se i zdravstveni problemi kod romske populacije. Zaključno, Romi i prema rezultatima europskog istraživanja iz 2016. g. jako loše stoje u svih 5 najključnijih područja potrebnih za kvalitetno življenje, obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju, zdravstvenoj zaštiti i borbi protiv diskriminacije (ibid).

Zadnje istraživanje nad romskom populacijom koje ću spomenuti i opisati jest empirijsko sociološko istraživanje provedeno u Hrvatskoj od mjeseca svibnja do studenog 2017. g (Kunac et al., 2018). Proveo ga je Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a najzaslužniji za njegovo osmišljavanje i provedbu su sami autori knjige „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka“, a to su autorice Suzana Kunac, Ksenija Klasnić i Sara Lalić. Istraživanje je organizirano u tri cjeline: kao predistraživanje/mapiranje (provelo se na 134 lokaliteta u 15 županija RH) kako bi se mogla opisati romska populacija kao i razne specifičnosti lokaliteta gdje se nalaze Romi. Drugi dio istraživanja bio je vezan uz kvalitativnu metodologiju odnosno provedbu polustrukturiranih intervjua s pripadnicima romske nacionalne manjine kao i predstavnicima institucija na razini županija i lokalnih samouprava, treći dio istraživanja bilo je kvantitativno istraživanje pomoću anketiranja (Kunac et al., 2018). Kvantitativno istraživanje bilo je napravljeno u

namjeri da se istraže iskustva Roma, samim time i uvidi kako Nacionalna strategija za uključivanje Roma djeluje u praksi. Kvantitativno istraživanje obuhvatilo je 12 županija RH, 128 lokaliteta s 4139 romskih kućanstava u kojima živi 22 486 Roma. U okviru kvalitativnog istraživanja ukupno je proveden 281 intervju s Romima kao i predstavnicima institucija koje skrbe o njima (Kunac et al., 2018).

Prebacimo se sad na same rezultate istraživanja. Prema Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma, glavni ciljevi su uspostaviti dobar životni standard Roma što znači bolje obrazovanje i zapošljavanje (posebno ranjiva skupina u navedenim područjima su djeca i mladi, njih se što prije mora uključiti u te procese), da se sva djeca obuhvate školovanjem te da kasnije imaju lakši put do zaposlenja. Isto tako, i stambeni uvjeti se moraju poboljšati kao i socijalna i zdravstvena skrb da bi Romi mogli normalno funkcionirati, važan je rad i na sprječavanju diskriminacije, vršnjačkog nasilja i zločina iz mržnje prema Romima, nužno je postići potpunu socijalnu uključenost i integraciju Roma (ibid). Referirajući se na status romske djece u predškolskom obrazovanju, 69% romske djece ne ide u dječji vrtić ni predškolu. 11.4% djece pohađa predškolu, a 13.0% ide u vrtić. Roditelji smatraju da djeca ne trebaju pohađati vrtić u smislu da je dijete premlado za početak školovanja, 49% romskih roditelja tako razmišlja (ibid). Isto tako, smatraju da se obitelj može brinuti za dijete te da je za dijete najbolje da ostane doma, roditelji su i nepovjerljivi prema djelatnicima i predškolskom sustavu. Autori zaključuju da se roditelje treba na sve moguće načine osvijestiti o važnosti školovanja djece predškolske dobi (ibid).

Što se tiče osnovnoškolskog obrazovanja, 95% romske djece u dobi od 7 do 14 godina polazi osnovnu školu što je veoma pozitivno, ali je problem što djeca s 15 godina ili ranije jako često napuštaju školu iz raznoraznih razloga kao što su neodgovornost u izvršavanju školskih obveza, bježanje iz škole, pritisci roditelja, rana udaja/ženidba, to je glavna prepreka za bolje funkcioniranje djece u obrazovanju (ibid). I autori navode da je potrebno uložiti napore za ostvarivanje većeg postotka završavanja škole, boljeg školskog uspjeha, a sve neprilike pokušati ukloniti poput lošeg poznavanja hrvatskog jezika, loših ekonomskih uvjeta romskih obitelji, nerazumijevanja roditelja o važnosti školovanja za dijete. U Hrvatskoj je 20% romske djece uključeno u segregirane razrede u kojima su samo učenici romske nacionalne manjine (ibid). U Međimurju je segregacija najizraženija, 45% tamošnje djece ide u razrede u kojima su isključivo Romi. Autorice navode da od 140 postojećih slučajeva izdvajanja romske djece od neromske, 148 slučajeva evidentirano je kod međimurskih školaraca (ibid). Kad sam već spomenula segregaciju romske djece, važno je za spomenuti i

presudu Oršuš i drugi protiv RH Europskog suda za ljudska prava. Naime, 14 učenika u Međimurju bilo je onemogućeno pravo na osnovnoškolsko obrazovanje u dvije osnovne škole u Podturenu i Macincu. Završili su u isključivo romskim, segregiranim razredima i time su stavljeni u nepovoljan i neravnopravan položaj u odnosu na druge učenike. Stoga su se oštećenici žalili Europskom sudu za ljudska prava, Hrvatska je izgubila u tom slučaju, ali ništa se puno nije promijenilo po tom pitanju (Horvat, 2009; Tomšić i Bakić Tomić, 2015). Prema online istraživanju o percepciji javnosti prema romskoj populaciji provedenom u Međimurskoj županiji 2015. g., dosta roditelja (njih 24.50%) ne želi da njihovo dijete ide s romskim djetetom u razred što je odraz velike diskriminacije prema toj skupini stanovništva (Tomšić i Bakić Tomić, 2015).

Usmjerimo sad ponovno pažnju na sociološko istraživanje iz 2017. g. Istraživači su se posvetili i iskustvu romske djece i njihovih roditelja s romskim pomagačima u nastavi. Roditelji su većinom ocijenili pozitivno rad romskih pomagača. No najprije valja pojasniti što su uopće romski pomagači. Oni dolaze iz naselja gdje žive i djeca s kojom rade u školi, moraju imati barem završeno srednjoškolsko obrazovanje te znati i hrvatski i romski jezik (Horvat, 2008). Romski pomagači pomažu Romima u socijalizaciji i svladavanju školskog gradiva i programa kao i njihovim roditeljima da i oni prepoznaju važnost školovanja djece, pomažu i nastavnicima da lakše komuniciraju s djecom (Horvat, 2008). Uglavnom, roditelji smatraju da uz pomoć romskih pomagača djeca puno lakše svladavaju školsko gradivo, 70.8% roditelja misli tako (Kunac et al., 2018). Smatraju da su romski pomagači zaslužni i za poboljšavanje komunikacijskih vještina djece, 70.2% ima takvo mišljenje. 60.4% romskih roditelja tvrdi da romski pomagači mogu prepoznati i određene talente kod djece (Kunac et al., 2018). Roditelji su složni da romski pomagači uvelike olakšavaju školovanje romskoj djeci (ibid).

Prema podacima iz popisa stanovništva 2011. g., 14.5% Roma završilo je srednju školu naspram 52.6% većinskog stanovništva, pa možemo reći da je jako mali broj Roma u srednjoškolskom sustavu. Samo 31% Roma u dobi od 15 do 18 godina ide u srednju školu, od tog postotka 36% dječaka pohađa srednju školu naspram 26% djevojčica čime se pokazuje velika rodna neegalitarnost i marginaliziranost Romkinja (ibid).

Istraživanje je pokazalo da su uzroci slabog polaska Roma u srednju školu lošija obrazovna postignuća, siromaštvo, sklapanje braka i trudnoća. Broj Roma koji su završili studij je iznimno mali. Iščitavajući podatke o zaposlenosti Roma, 18.7% Roma je u nekom obliku zaposlenja, 7.3% Roma rade plaćeni posao na puno radno vrijeme, 9.2% obavljaju

povremene ili privremene poslove, 2.1% Roma je samozaposleno (Kunac et al., 2018). Tri četvrtine Romkinja nažalost nema toliko potrebno zaposlenje, 81.3% Roma do navršanih 66 godina nije zaposleno. Rome se pokušava usmjeriti i na samozapošljavanje, 26.2% pripadnika romske zajednice izjasnilo se da se želi uključiti u samozapošljavanje, a 5.5% nastoji pokrenuti svoju vlastitu tvrtku ili obrt. Promatrajući zdravstvenu skrb, dosta velik broj Roma nema zdravstveno osiguranje te stoga ima i izraženije zdravstvene probleme jer nije u mogućnosti posjetiti liječnika ili kupiti lijekove koji su mu potrebni (ibid). Pokazatelj toga su sljedeći podaci, 54.6% romskih kućanstava u godini dana prije istraživanja nije bilo u mogućnosti platiti lijekove ili medicinske usluge za svoje ukućane, 27% ispitanika nije išlo liječniku, a imali su određene zdravstvene probleme. Nekim Romima su posjete liječniku jako skupe ili dosta udaljene od lokacije gdje žive, a dosta njih nema zdravstveno osiguranje (ibid).

Reproduktivno zdravlje i zdravlje trudnica i djece jako je bitno održavati, a Romkinje, trećina njih ne vodi računa o posjetu ginekologu, posebno žene srednje i starije dobi (ibid). Autorice upozoravaju da relevantne institucije i vlasti trebaju voditi javnozdravstvene kampanje i educirati Romkinje o važnosti njihovog zdravlja. Maloljetničke trudnoće u romskoj populaciji su jako česte, polovica Romkinja koje imaju jedno dijete, rodile su ga kao maloljetnice. Što se tiče konzumiranja alkohola, cigareta i opojnih sredstava, polovica Roma puši cigarete, prema anketama, 15.5% samo konzumira alkohol (ibid). Postoji mogućnost da neki Romi ne žele priznati da konzumiraju alkohol održavajući pozitivan dojam o sebi.

Veći dio Roma ovisi o socijalnoj skrbi i socijalnim naknadama jer imaju izrazito niske prihode po kućanstvima, dvostruko niže od opće populacije (ima i onih Roma koji svoju socijalnu pomoć troše na kockanje, alkohol i neke druge štetne i nepotrebne stvari stoga se nerijetko predlažu i vaučeri na hranu i ostale potrepštine da bi se takve prakse zaustavile) (Kunac et al., 2018). Većina ispitanika je sa socijalnim uslugama i pomoći nezadovoljna (ibid). Mnogi nemaju povjerenja ni u socijalne radnike smatrajući da zbog neadekvatnog pravnog sustava socijalni radnici uskraćuju pomoć ugroženim ljudima. Po ispitanicima, socijalni radnici bi više vremena trebali posvetiti odlascima na teren i situacijama u romskim obiteljima (ibid). Romska djeca su u izrazito nepovoljnom položaju u odnosu na djecu iz većinskog stanovništva što se može očitati i iz statističkih podataka. 81.2% djece starosti do 15 godina živi u riziku od siromaštva kao i u veoma lošim stambenim uvjetima, 78% djece živi u vlažnim uvjetima, 33.3% njih u mračnim prostorima, 48.3% su u kućanstvu bez kupaonice, 43.8% djece živi bez odgovarajućih sanitarnih sadržaja. 80% djece nema računalo, laptop ili tablet, 95% djece nema 30 i više knjiga (Kunac et al., 2018). Razmatrajući podatke o

obiteljskom nasilju, 12% Roma susrelo se s nasiljem u životu, više od 10% žena bilo je izloženo fizičkom, psihičkom i ekonomskom nasilju, najviše psihičkom nasilju. 8.7% žena bile su žrtve seksualnog nasilja od strane svojih partnera. Uzevši u obzir probleme u stanovanju Roma, često žive u bespravno sagrađenim objektima ili nelegaliziranim, u trošnim kućama (ibid). 55 lokaliteta nema kanalizaciju, 74 lokaliteta nemaju plin, 11.2% kućanstava su bez električne energije, 43.3% kućanstava nema pitku vodu. To je sve jasan odraz velikih teškoća u kvalitetnijem stanovanju Roma, a sljedeći podaci su još alarmantniji. 49.9% kućanstava nema kupaonicu s tušem ili kadom, 53.9% kućanstava nema zahod u kući ili stanu, mnogi Romi nemaju ni kuhinju u svojim domovima. Manjak svih tih komunalnih usluga i infrastrukture naravno jako utječe i na zdravlje (ibid). Mnoga romska naselja suočavaju se s problemom smeća na ulicama, pored kuća, u dvorištima kao i s onečišćenim zrakom i vodom (ibid).

U istraživanju su Romi pitani i o važnim odrednicama njihovog identiteta. Na prvom mjestu im je romski jezik (34.7% Roma je navelo tu tvrdnju). Na drugom mjestu im je romska glazba koja je zapravo odredila živote mnogih Roma i po kojoj bi željeli da ih se pamti. Još jedno važno obilježje za romsku zajednicu jesu tradicionalni romski plesovi. Romska zajednica smatra Svjetski dan Roma koji se obilježava 8. travnja svake godine kao najbitniji dan u životu svakog Roma. Na taj dan Romi prikazuju svijetu svu svoju kulturnu baštinu, običaje, umijeće u glazbi, folkloru i pozivaju sav narod da im se pridruži da bi im pokazali svoju vrijednost kao manjine (ibid).

Istraživači su obratili pozornost na to kako mediji izvještavaju o društvenom i kulturnom životu Roma. 38.7% Roma je mišljenja da mediji njihov život ne reprezentiraju u javnosti objektivno (ibid). Ali smatraju (47.0% Roma) da mediji prvenstveno izvještavaju o području njihove kulture, obilježavanju Svjetskog dana Roma te Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve genocida u 2. svj. ratu – Samudaripen. Prema stavovima ispitanika, druga tema o kojoj mediji najviše izvještavaju jest crna kronika odnosno gdje se percipira Rome kao počinitelje kaznenih djela (ibid), a takvo prezentiranje romske nacionalne manjine je loše jer još više potiče diskriminaciju prema toj skupini stanovništva.

Nadovezujući se na medijsku percepciju Roma kao počinitelja kriminalnih djela, u Međimurju se već godinama Rome optužuje za činjenje 15% svih kriminalnih radnji na tom području (Štambuk, 2005; Tomšić i Bakić-Tomić, 2015). Nadalje, zbog problematičnih pojedinaca, ostatak stanovništva nerijetko zbog toga diskriminira cijelu romsku zajednicu i neprijateljski se odnosi prema njoj. To se moglo vidjeti i prilikom održavanja nedavnog

prosvjeda protiv Roma u Čakovcu kojeg su organizirali pripadnici ekstremno desnih hrvatskih stranaka (novilist.hr)³³. Premda su organizatori tvrdili da je to bio samo apel institucijama da nešto učine po tom pitanju, a ne da su prosvjedovali protiv Roma, prosvjed je radi raznih netolerantnih i ružnih izjava govornika izgledao više kao javni linč protiv same romske skupine. Nedvojbeno je da u tamošnjim romskim naseljima vlada siromaštvo i besperspektivnost, stoga pojedini Romi podliježu kriminalu, ali na lokalnim i državnim institucijama je da taj ogromni problem rješavaju. No nikako se ne bi smjelo generalizirati i radi nekoliko loših iskustava osuđivati i stigmatizirati cijelu jednu populaciju jer to vodi ka netoleranciji, ksenofobiji, stvaranju mržnje i neprijateljske atmosfere prema ionako već dovoljno ugroženoj populaciji stanovništva.

Vratimo se sad na istraživanje. Četvrtina Roma smatra da je medijska reprezentacija njihove zajednice usmjerena i prema političkim aktivnostima romskog saborskog zastupnika (Kunac et al., 2018). Razmotrivši podatke o problemima u ponašanju romske djece u dobi od 10 do 18 godina, autori istraživanja dolaze do zaključka da su djeca problematična zbog neizvršavanja školskih obaveza (4.9% djece) (ibid). Jako malen postotak djece sudjeluje u krađama i provalama (1.8%) što je jako pozitivan trend, a 0.7% djece pobjeglo je od kuće (ibid). No što se tiče nasilja prema Romima, svako peto romsko dijete starije od šest godina ili mlada osoba koji se nalaze u sustavu obrazovanja doživjeli su nasilje od svojih vršnjaka neroma (ibid).

Što se tiče diskriminacije, 28.2% Roma iznijelo je mišljenje da se bar jedanput u zadnjih 12 mjeseci susrelo s diskriminacijom posebice u svijetu rada (48.6% je doživjelo takav oblik diskriminacije) (ibid). Romi najčešće doživljavaju diskriminaciju u sustavu socijalne skrbi (36.7%), u uslužnim djelatnostima i trgovini (33.0%) i od strane policije (31.0%). 16.9% Roma doživjelo je zločin iz mržnje odnosno fizičko nasilje samo zato što su dio romske nacionalne manjine. 43.1% osoba tvrdi da policija nije reagirala na fizičko nasilje, samo je petina napada smatrana zločinom iz mržnje (ibid).

Možemo napraviti usporedbu ovih podataka s empirijskim istraživanjem autora Filipa Škiljana i Dragutina Babića provedenog tijekom 2011. i 2012. g. u Međimurskoj, Koprivničko-križevačkoj i Varaždinskoj županiji (Škiljan i Babić, 2014). Istraživanje je provedeno u 14 romskih naselja nad 23 pripadnika romske nacionalne manjine. Prikupljanje podataka bilo je vezano uz razinu diskriminacije i socijalne isključenosti koju Romi

³³ Novi list.hr. Prosvjed protiv Roma u Međimurju. Kažu da žele normalan život, ali meta njihove propagande su – Romi. URL: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/PROSVJED-PROTIV-ROMA-U-MEDIMURJU-Kazu-da-zele-normalan-zivot-ali-meta-njihove-propagande-su-Romi>. (23.7.2019.)

doživljavaju. Nalazi iz istraživanja pokazuju da su najčešće vrste diskriminacije grafiti na zgradama pronacističkog sadržaja no nerijetko Romi doživljavaju i fizičke napade od strane skinhead skupina. Škiljan i Babić smatraju da je diskriminacija prema Romima prisutna i u školama i na javnim mjestima kao što su javne površine u gradovima, gostionice, disko klubovi i općine. U romskoj populaciji prisutna je i etnomimikrija, negiranje vlastitog etničkog identiteta što znači da se Romi u velikom broju slučajeva ne identificiraju kao Romi. U Pitomači Romi ne priznaju svoj pravi etnički identitet, ne smatraju se Romima, a Škiljan i Babić pretpostavljaju da se romska populacija ponekad ne želi povezivati s romstvom zbog straha od diskriminacije i teškog nalaženja posla. Problemi s diskriminacijom, negiranjem identiteta i zločinima iz mržnje ukazuju da vlasti moraju više učiniti po pitanju sprječavanja takvih nemilih događaja.

No vratimo se sad na sociološko istraživanje iz 2017. g. Istraživanje je bilo namijenjeno i promatranju društvenog angažmana romskih udruga. Ali podaci pokazuju da čak 74.9% Roma nisu članovi nijedne udruge što nažalost dodatno potiče marginalizaciju i povučenost u sebe kod ljudi te ne pridonosi njihovom boljem položaju (ibid). 11.1% Roma ipak sudjeluje u radu udruga, članovi su neke udruge. Romske udruge se ponajprije bave popularizacijom svoje kulture i folklora, na drugom mjestu im je obrazovanje. Ostale udruge su usredotočene na zapošljavanje, socijalnu skrb, položaj mladih i integraciju Roma (ibid).

Spomenuvši romske udruge, napišimo nešto malo i o organizacijama civilnog društva (OCD) koje se bave pitanjima Roma. Dvije najveće romske udruge su Romsko nacionalno vijeće (Romi.hr)³⁴ i Savez Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara“(kalisara.hr)³⁵. Romsko nacionalno vijeće nastalo je 8. travnja 2012. g.(Romi.hr)³⁶, a Savez Roma u Republici Hrvatskoj KALI SARA osnovan je u srpnju 2007. g. (kalisara.hr)³⁷. Njegov osnivač i prvi predsjednik bio je Veljko Kajtazi, sadašnji saborski zastupnik romske nacionalne manjine kao i 11 ostalih nacionalnih manjina u Hrvatskoj (ibid) tako da možemo reći da su Romi i koliko-toliko politički aktivni.

³⁴ Romi.hr. URL: <http://romi.hr/> (23.7.2019.)

³⁵ Kali sara.hr. Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ URL: https://www.google.com/search?q=Kali+Sara&rlz=1C1GCEA_enHR839HR839&oq=kali+sara&aqs=chrome.0.69i59j69i60j0l4.1237j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (23.7.2019.)

³⁶ Romi.hr. URL: <http://romi.hr/> (23.7.2019.)

³⁷ Kali sara.hr. Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ URL: https://www.google.com/search?q=Kali+Sara&rlz=1C1GCEA_enHR839HR839&oq=kali+sara&aqs=chrome.0.69i59j69i60j0l4.1237j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (23.7.2019.)

Savez Roma u RH „KALI SARA“ ima svoj portal kao i časopis Phralipen (phralipen.hr)³⁸. Portal se bavi položajem Roma u Hrvatskoj, svrha Phralipena je osvijestiti hrvatsku javnost o problemima s kojima se Romi suočavaju, upoznati ih s njihovom kulturom i tradicijom, isto tako i Rome motivirati da sudjeluju u javnom i političkom životu Hrvatske (phralipen.hr)³⁹. Taj portal obrađuje važne povijesne događaje kao što objavljuje i novosti iz svijeta politike posebno one koje se tiču života Roma.

Udruge se bave pospješivanjem društvenog i političkog statusa i mogućnosti hrvatskih Roma. Ulažu napore putem različitih projekata, javnih kampanja i drugih aktivnosti u iskorjenjivanju diskriminacije i socijalne isključenosti Roma, promicanju obrazovanja i zapošljivosti Roma. Treći civilni akter koji se bavi zaštitom prava nacionalnih manjina kao i romske nacionalne manjine (sprječavanje diskriminacije i zločina iz mržnje) te provedbom Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina kao i ostalim zakonskim aktima vezanima uz to područje jest Vladin Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (ljudskaprava.gov.hr)⁴⁰. Trenutni predsjednik Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina je pripadnik romske nacionalne manjine, povjesničar i politolog Alen Tahiri.

³⁸ Phralipen.hr. Phralipen. URL: <https://phralipen.hr/>. (31.7.2019.).

³⁹ Phralipen.hr. O nama. URL: <https://phralipen.hr/o-nama/>. (31.7.2019.)

⁴⁰ Ljudskaprava.gov.hr. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. O Uredu. URL: <https://ljudskaprava.gov.hr/o-uredu/9> (24.7.2019.)

6. Metodologija istraživanja

Terensko istraživanje provedeno je u razdoblju od prosinca 2018. g. do veljače 2019. g. Bilo je to etnografsko istraživanje s polustrukturiranim intervjuima. U istraživanju je sudjelovalo 9 kazivača od kojih je jedan nerom, dopredsjednik romske krovne organizacije Romskog nacionalnog vijeća, a ostali su pripadnici romske nacionalne manjine. Obavila sam ukupno 9 intervjuja, 6 intervjuja usmenim putem, a 3 putem e-maila. Cilj mi je bio intervjuirati uspješne pripadnike romske zajednice, osobe različitih profila (obrazovnih, dobnih, po spolu) na području grada Zagreba i Međimurja. Pokušala sam saznati na koje se načine moji kazivači uspijevaju prilagoditi društvu i društvenim zahtjevima i normama (pitanje zaposlenja, obrazovanja), kako žive sa svojim romstvom, svojim identitetom s obzirom na to da ih zajednica nerijetko odbacuje zbog njihove nacionalne pripadnosti, u kolikoj mjeri ulaze u kontakte s ostatkom stanovništva te na koji način svojim stečenim znanjima i vještinama pridonose boljem statusu i položaju Roma u cjelini.

Pokušala sam utvrditi koliko su obrazovanje i zapošljavanje Roma bitni faktori za njihovu društvenu integraciju. Kontaktirala sam i pojedine udruge i organizacije kojima je cilj pružiti pomoć toj manjini, konkretnije obavila sam intervjuje unutar Romskog nacionalnog vijeća čija je svrha uspostava boljeg društvenog i političkog života Roma. Od svojih kazivača nastojala sam dobiti što bolja saznanja, što širu sliku o tome s kakvom se sve problematikom romska nacionalna manjina suočava na svom putu stjecanja ravnopravnosti s ostalim pripadnicima svoje okoline.

Prvi odlazak na teren zbio se 11.12. 2018. g. Tada sam se susrela sa svojom romskom kazivačicom Dragicom Tahiri na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ona je završila pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Rani i predškolski odgoj i obrazovanje na Učiteljskom fakultetu, odgajateljica je u vrtiću. Od nje sam saznala općenite informacije o statusu Roma u društvu, njena mišljenja oko poboljšanja obrazovanja i poticanja zapošljavanja Roma, s kakvom se sve vrstom diskriminacije bore Romi te na koji način se ona uspjela integrirati u zajednicu. Drugi izlazak na teren dogodio se 12.12. 2018. g. Tada sam otišla u Romsko nacionalno vijeće – RNV koje se nalazi u Ilici 215 gdje sam razgovarala s njegovim dopredsjednikom neromom Davidom Orlovićem koji mi je dao informacije o samom nastanku, biti i funkciji tog Vijeća. Pričao je i općenito o životu Roma te njihovim teškoćama u obrazovanju i zapošljavanju iznijevši mi mnoštvo zanimljivih podataka.

Treći izlazak na teren odvio se 18.1.2019. kad sam ponovo otišla u Romsko

nacionalno vijeće i intervjuirala njihovu zaposlenicu Sindirelu Bobarić koja mi je ispričala također mnogo toga o životu Roma, njihovim životnim mogućnostima, problemima oko obrazovanja i zapošljavanja, ali mi je kazivala i o svom životnom putu i uspješnoj integraciji u društvo. Četvrti put sam bila na terenu 22.1. 2019. g. kada sam obavila intervju sa Sinišom Senadom Musićem, romskim aktivistom za ljudska prava. Intervju smo odradili u jednom kafiću u Garden Mall-u u Dubravi. Kazivač Siniša mi je pričao o preprekama s kojima se suočavaju Romi, oblicima diskriminacije, njihovom životu općenito kao i na koji način se on uspio oduprijeti predrasudama i postati uspješan mladi čovjek.

Peti put sam izašla na teren 25.1.2019. g., tada sam imala prilike razgovarati s Antoniom Bajrićem, mladićem koji radi u Savezu Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara“. Našli smo se na Glavnom kolodvoru. Antonio mi je govorio općenito o životu Roma, problemima s kojima se oni nose kao i njegovom životnom putu koji je na samom početku bio veoma težak, no na kraju se uspio prilagoditi društvenim zahtjevima i steći emancipaciju. Šesti odlazak na teren dogodio se 15.2.2019. g., tada sam se na Glavnom kolodvoru susrela s kazivačicom Dijanom Musić koja mi je iznijela podatke o životnom statusu Roma, opisala mi je svoju životnu priču i kako se ona snašla u društvu koje nema puno razumijevanja za romsku nacionalnu manjinu. Preostala tri intervjuja sam provela online, dva putem e-maila, a jedan putem Skypea. Prvi online intervju bio je 13. 12. 2018. g. s kazivačem Draganom Ignacom, romskim asistentom u nastavi iz naselja Orehovica u Međimurju. On mi je pisao o životnim prilikama Roma, vrstama diskriminacije s kojom se Romi suočavaju te i o svom životnom putu. Drugi online intervju (preko Skypea) bio je 14.1.2019. g. s Benjaminom Ignacom, romskim aktivistom za ljudska prava, članom međunarodne organizacije *European Roma Rights Centre*, ispričao mi je svoju životnu priču te postignuća u borbi protiv diskriminacije nad romskom populacijom. Treći online intervju sam obavila s kazivačicom N.S. iz Međimurja, romskom nastavnicom razredne nastave koja mi je iznijela svoje životne prilike.

7. Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja Roma u Hrvatskoj

Zadnja cjelina bit će posvećena etnografskom istraživanju uspješnih i obrazovanih Roma u Hrvatskoj kao što sam napisala i u prethodnom poglavlju. Opisat ću razgovore s 9 kazivača i predstaviti njihove životne sudbine, njihove stavove o problemima koje muče romsku populaciju kao što ću pisati i o uspješnom putu mojih kazivača prema integraciji i socijalnoj uključenosti u hrvatsko društvo. Prvi intervju o kojem ću pisati jest intervju s dopredsjednikom Romskog nacionalnog vijeća Davidom Orlovićem, potrebno je napomenuti da on nije Rom, ali radi s Romima i uglavnom mi je pričao o problemima koje muče Rome i rješenjima tih problema, a prvenstveno mi je predstavio svoju organizaciju.

Na početku svog kazivanja pokušao mi je pojasniti samu funkciju Romskog nacionalnog vijeća. Dakle, Vijeće je nastalo 8. travnja 2012. g., njegov primarni cilj je zagovaranje, poboljšavanje i ostvarivanje romskih prava, praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma, RNV je i „koordinator prema lokalnoj zajednici, okuplja različite lokalne udruge, romske, proromske, romska vijeća, predstavnike i pomaže im u njihovom radu“ (David Orlović, 12.12.2018.). Gospodin Orlović smatra da je RNV jedina ozbiljna romska organizacija u Hrvatskoj koja se bori za bolju romsku perspektivu uz još nekoliko udruga, prema njemu, sve ostale udruge rade prema svojoj koristi i interesima. U RNV-u ne rade samo Romi, već i neromi što znači da su svi zajedno ujedinjeni bez obzira na nacionalnost u pomoći Romima (David Orlović, 12.12.). RNV se bavi i obrazovanjem Roma (rade na kurikularnoj reformi za obrazovanje Roma), potiču rast mješovitih razreda s romskim učenicima, nastoje povećati i stope zaposlenja Roma.

Što se tiče projekata, RNV je radio na projektu s organizacijom *Asociación Socio Educativa Llere* (Llere.org)⁴¹ iz Toleda u Španjolskoj (Orlović et al., 2014; David Orlović, 12.12. 2018). Projekt se odvijao u 4 hrvatska grada, u Sisku, Kutini, Slavanskom Brodu i Dardi (Orlović et al., 2014; David Orlović, 12. 12. 2018). Osnovna škola „Galdovo“ iz Siska sudjelovala je u projektu zajedno sa španjolskom udrugom Llere i Romskim nacionalnim vijećem (Orlović et al., 2014). RNV je ušao u taj projekt s namjerom da poboljšaju kvalitetu obrazovanja romske djece u predškolskom, srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju, posebnu su pažnju posvetili povećanju obuhvata djece u školovanju (Orlović et al, 2014; David Orlović, 12.12.2018). Prethodno spomenuti gradovi odabrani su za provedbu tog programa jer tamo živi velik broj pripadnika romske nacionalne manjine i veći broj djece je

⁴¹ Llere.org. Llere Asociación Socio Educativa. URL: <https://llere.org/> (29.7.2019.)

uključen u obrazovanje (Orlović et al., 2014). Stoga kako bi spriječili rano napuštanje školovanja od strane romske djece, radili su na povezivanju romske zajednice, škola i centara za socijalnu skrb (Orlović et al., 2014; David Orlović, 12.12.2018.). Romski aktivisti koji su se izučavali za medijatore na temelju španjolskih iskustava, bitno su pripomogli provedbi projekta (Orlović et al., 2014; David Orlović, 12.12.2018.). Zadaci medijatora bi bili rad s obiteljima, davanje podrške romskoj zajednici, posredovanje među institucijama. Zadaća bi bila i povezati romske obitelji sa školom za lakše svladavanje gradiva romskih učenika (Orlović et al., 2014). Njegova odgovornost bi bila i smanjivanje izostanaka djece s nastave i pravovremeno obavješćavanje škola i centara za socijalnu skrb o napredovanju romskih učenika (Orlović et al., 2014). Prema navodima mog kazivača, u Sisku i Slavonskom Brodu funkcija romskih medijatora funkcionira i bolje je stanje što se tiče kvalitete obrazovanja romskih učenika.

Romsko nacionalno vijeće uređuje i stranicu Romi.hr s ciljem da Romi lakše dođu do bitnih informacija za svoj položaj, ali i da ljudi koji se bave s Romima (novinari, nastavnici, znanstvenici i ostali) budu upućeni u njihovu problematiku (David Orlović, 12.12.2018.). Nadalje, gospodin Orlović tvrdi da je primarni problem romske zajednice u Hrvatskoj taj da nemaju konsenzus oko svog identiteta jer se dijele na dvije ključne skupine, Rome Bajaše i govornike romani čiba i te dvije skupine ne mogu zajedno komunicirati jer se poneki Bajaši ni ne smatraju Romima nego Rumunjima. Druga je vjerska podjela na Rome katoličke, pravoslavne i islamske vjeroispovijesti, a nerijetko se događa i etnomimikrija što podrazumijeva da Romi negiraju svoj identitet. No obiteljske veze ostaju čvrste kod Roma (ibid). To se može vidjeti iz sljedećeg navoda mog kazivača:

„Druga je vjerska gdje imate recimo u Međimurju, oni su katolici, imaju jednu tradiciju, Bajaši u Slavonskom Brodu, Sisku i Baranji su pravoslavni jer su živjeli s pravoslavnim stanovništvom, a doseljenici iz Bosne i s juga su u pravilu muslimani. I na to još klasične podjele romske na imena, zanimanja, stilove života i na obitelj. Jedino obitelj je to što je čvrsto, jako u romskoj zajednici, sve drugo je bilo pomično, mijenjale su se vjere, imena shodno tome u kojem okruženju i vjeri prebiva romska zajednica. I imate nešto što ja sad opisujem kao male Ujedinjene Narode koje čine romsku zajednicu. I iz te perspektive treba stvari gledati, nažalost imate još i zajednicu koja je asimilirana, recimo u Pitomači. U toj romskoj zajednici se nitko više ne izjašnjava Romom, nego se svi izjašnjavaju kao Hrvati. Asimilacija je bila uspješna, integrirali su se, žive normalno, to mjesto se ne može puno razlikovati od nekog

drugog mjesta, u tom slučaju imate vrlo jaku potrebu da se identificiraju s hrvatstvom kako se ne bi vidjelo romstvo, uspješnost tih obitelji u ekonomskom smislu i uspješan život. Vidite koliko je diskriminacija jaka kad imate uspješne ljude, cijelu zajednicu koja dobro živi i funkcionira stabilno i normalno, moraju se jako distancirati od romstva, ti ljudi potpuno negiraju da su Romi“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Sukladno opisanom, gospodin Orlović kazuje dalje da se mnogo Roma odriče svog identiteta, svog romstva, npr. na Kosovu i u Albaniji Romi se nazivaju Aškalijama i Egipćanima, postoji određeni sram kod njih radi povezanosti s romskom zajednicom, Romi najčešće odbijaju poveznicu s romstvom radi straha od diskriminacije, kvalitetnijeg obrazovanja i lakšeg pronalaska posla (David Orlović, 12.12.2018). Čak se i poneki obrazovani Romi odriču svog identiteta kako bi se maknuli od stigme koju romstvo nosi (ibid). Mom kazivaču posebno smeta asimilacija Roma gdje se Romi izjašnjavaju kao Romi i dalje, ali gube veći dio odrednica svog nacionalnog identiteta iako na taj način žive kvalitetnije.

„Da, identitet Roma se gubi, problem je što dio romske zajednice vidi asimilaciju kao jedini način svog boljeg života, veliki broj Roma, te zajednice zapravo želi asimilaciju kao neku vrstu spasa, neku vrstu zaštite od rasizma, ekonomskog siromaštva, diskriminacije, u političkom, osobnom smislu, imamo malo primjera romskih zajednica koje su uspješno integrirane, ili se ode do asimilacije ili se ne ode nigdje i živi se izolirano u naseljima“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Gospodin Orlović izdvaja i nepostojanje dijaloga između Roma Bajaša i Roma koji govore romani chibom (David Orlović, 12.12.2018.). Radi tih razloga, ne postoji niti standardizacija romskog jezika i dolazi do još većih poteškoća romske djece u školovanju jer i u slučaju da se složi kurikulum gdje će djeca učiti romski jezik, postavlja se pitanje kako će Bajaši učiti romani chib, a njihov jezik je bajaški, starorumunjski. To je onda i jezična diskriminacija unutar romske zajednice.

„Nemate ni jednu školu u Hrvatskoj u kojoj se uči romski jezik, sad prvi put se radi na kurikulumu romskog jezika, koncept tog kurikulumu, velike rasprave su se vodile na kojem principu treba počivati, da li se taj kurikulum veže za identitet ili se veže za romski jezik i ako se veže za romski jezik, što je onda s drugim jezikom? Što je onda s bajaškim? Što je s pravom djece Roma Bajaša da imaju materinji jezik u školama, bilo je tendencija da osobe vezane za Kajtazija nametnu koncept romani chiba, što će se

sad događati? Ne znam, trenutno je on u poziciji moći, u poziciji da može nametnuti svoje političke stavove i baš me zanima, da li će doći do kurikularne reforme, da li će doći do donošenja tog kurikuluma jer sad je rasprava o tome i ako da, kakav će to kurikulum biti? Kurikulum koji otvara mogućnost da ravnopravno i bajaške obitelji i njihova djeca dobiju obrazovanje, to je prva dimenzija, a druga dimenzija je da li će to biti poučavanje na jeziku ili poučavanje o identitetu? I treća dimenzija je, da li će to biti samo za Rome ili za cijeli njihov razred, njihovu zajednicu?“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Kazivač je otvorio još jednu važnu temu, a to je obrazovanje romske djece, njegov stav je da ukoliko sva romska djeca krenu u vrtiće i predškole, naučit će hrvatski jezik i moći kvalitetno pratiti i savladati školski program i sve što se od njih traži (David Orlović, 12.12.2018.). A naravno ukoliko vlast i nadležne institucije zakažu po tom pitanju kao što je to i dalje slučaj, mnogo djece nažalost pada prvi razred, na kraju i napuštaju školovanje radi pritiska roditelja, rane udaje ili drugih stvari.

„Romi nisu manje inteligentni od bilo koga drugog, pitanje je samo pripreme, podrške, prva bitka su vrtići, druga osnovna škola, niži razredi, a onda u višim razredima treba dobiti bitku protiv drop out-a, broj romske djece koja napuste školu u višim razredima je jako velik ili koji formalno završi, ali zapravo izostane toliko sati da mu se samo pokloni ocjena. To je pogrešno. Jer ako mi uspijemo postići da svi Romi upišu osnovnu školu sa znanjem hrvatskog jezika dostatnim da mogu pratiti program i dobijemo da ne mogu napustiti osnovnu školu zbog ženidbe, zbog puberteta i raznih bubica koje se mladim ljudima u to doba javljaju, ako to postignemo, mi ćemo imati puno veći broj romske djece koja će upisati srednju školu. A onda će to automatizmom kroz određeni broj godina dovesti do povećanja broja studenata“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Kazivač smatra da je unutar romske zajednice potrebno što više stručnjaka, učitelja, odgajatelja, ravnatelja Roma sa znanjem bajaškog jezika ili romani chiba koji bi na taj način pomogli djeci da lakše komuniciraju i integriraju se u školski sustav (David Orlović, 12.12.2018.). Što se tiče diskriminacije u obrazovanju, kazivač ističe da romska djeca ponajprije diskriminaciju doživljavaju od svojih neromskih vršnjaka. Zatim su dijelom odgovorni i nastavnici koji nisu previše senzibilizirani, ne znaju puno o romskom identitetu kao što nisu ni previše kvalificirani da bi mogli raditi s Romima (ibid). Problem je naravno i

nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika kod romske djece. Nadalje, roditelji hrvatske djece često ne žele svoju djecu upisati u razred s Romima (ibid). Prema mišljenju gospodina Orlovića, predrasude i socijalna distanca prema Romima izrazito je velika, u Međimurju Romi nisu baš najbolje prihvaćeni i zbog svakakvih stavova hrvatske većine, ali i zbog pojave kriminala u romskim naseljima. On smatra da su romska naselja izvor zla, da su tamo djeca većinom zanemarivana, žive u siromaštvu, njihovi roditelji primaju socijalnu pomoć, nerijetko se i problematično ponašaju, prisutne su i ovisnosti o drogi i alkoholu, švercanje droge, nasilje, prostitucija, preprodaja (David Orlović, 12.12.2018). On smatra da je i prosjačenje proisteklo iz lošeg stanja u romskim naseljima, mnogi Romi koji prose zapravo svoje prihode od prošnje daju lokalnim kriminalcima, kamatarima u naselju. Zaključuje da Romi tamo nemaju nikakvu perspektivu za obrazovanje i budućnost. Od ljudi iz romskih naselja s kojima je radio, može izdvojiti samo jedan ili dva primjera koji su nešto postigli u životu. Oni koji ostanu u romskom naselju, nemaju budućnost niti obrazovanje.

„Nije nemoguće, ali je teško bilo što od života napraviti, i obrazovati se ako si u romskom naselju. Oni koji su se obrazovali, oni koji su nešto uspjeli, oni su se maknuli. To je vrsta logora, zatvorenog modela, geta. Ako nisi u naselju, to ti daje priliku da gradiš odnose sa susjedima, a ne da budeš žrtva slike o svom narodu. Ti se negdje doseliš, sam si, susjedi te možda gledaju poprijeko jer si tamniji, a onda nakon nekog vremena vide da ti pereš za sobom kao i svi drugi, da ne bacaš smeće kroz prozor, da kod tebe muzika nije 200 decibela nego poštuješ kućni red i slično. I onda obično kreće integracija“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Gospodin Orlović je mišljenja da su najveća prepreka u obrazovanju romske djece njihovi roditelji jer pošto ni sami nisu baš obrazovani, ne vide važnost školovanja svoje djece i nerijetko ih ne šalju u školu ili ako ih šalju, ne uče ih odgovornosti prema školskim obvezama (ibid).

„U većini obitelji u romskoj zajednici ne cijeni se obrazovanje, ne cijeni se redovan rad. Prije 50 ili 100 godina, romska zajednica nije propala jer tada su Romi vrijedno radili, Romi su kroz cijelu povijest vrijedno radili i to radili ono što im je bilo dopušteno, bili su uspješni u onome što su radili bilo kao zabavljači, bilo kao razne zanatlije, proizvodili kišobrane, živjeli su od svog rada. Naš sistem socijalne države pretvorio ih je u parazite, kad kažem parazite, pretvorio ih je u one koji ne doprinose zajednici, ubio im samopouzdanje. Kako biti tata s autoritetom ako si na socijalnoj

pomoći i funkcioniraš po principu pružene ruke? Moraš ići sa stavom moraš učiti, moraš ići u školu, ali zašto vi niste išli u školu? Zašto niste učili?“ (David Orlović, 12.12.2018.).

Što se tiče segregiranih razreda, gospodin Orlović se oštro protivi razredima isključivo s romskim učenicima jer je to iznimno loše za tu djecu, ne mogu usvojiti socijalne vještine, naučiti dobro hrvatski jezik i samim time im je onemogućeno integriranje u zajednicu. Nažalost i one škole koje ne žele segregirati romsku djecu, to su prisiljene činiti zbog sustava upisa i teritorijalnog rasporeda stanovništva.

„Njih se dovodi u situaciju da imaju generaciju od 45% Roma i ne mogu napraviti razrede koji nisu segregirani. Lokalne vlasti i one na državnoj razini moraju osigurati desegregirane škole i da djeca pohađaju različite škole u svom gradu i kao pretpostavku za to, da osiguraju javni prijevoz, to ne bi trebao biti veliki trošak za lokalne zajednice jer to nije tako daleko koji bi omogućio da ta djeca idu u razne škole i da ne dolazi do segregacije Roma, da imaju jednake uvjete za učenje“ (David Orlović, 12.12.2018.)

Suprotno prisutnoj segregaciji u školama, Kutina je primjer dobre prakse gdje romska djeca ne idu u samo jednu školu već su im lokalne vlasti omogućile i organizirale prijevoz u sve tri škole koje postoje u Kutini tako da tamošnji romski školarci pohađaju mješovite razrede sa svojim neromskim vršnjacima. Moj kazivač preferira više model A osnovne škole, obrazovanja Roma u kojem bi se nastava za Rome provodila na romskom jeziku i to u posebnim romskim školama (David Orlović, 12.12.2018.). No shvaća da je trenutno to nemoguće za organizirati jer djeca nedovoljno znaju hrvatski jezik i službeni stav RNV-a je da je zasad najbolje provoditi model C gdje bi nastava bila na hrvatskom jeziku, a djeca bi imala dodatnu nastavu na romskom jeziku i učila o svojoj povijesti i kulturi.

Kazivač tvrdi ako se dovoljno uložiti u obrazovanje Roma, riješit će se i pitanje zapošljavanja jer s obrazovanjem dolazi i mogućnost zaposlenja, s poslom dolazi zarada koja rješava problem stanovanja. Štoviše, osoba koja je obrazovana i radi, bolje brine i o zdravlju i životni standard Roma se tako poboljšava (David Orlović, 12.12.2018.). Gledajući općenitu diskriminaciju romske nacionalne manjine, moj kazivač misli da diskriminacija počinje od tog trenutka kad se za nekoga čuje da je Rom (ibid). Naveo je konkretan primjer diskriminacije

vezane baš za svoju udrugu, jedan od telekom operatera nije im htio produžiti ugovor baš zato što su romska organizacija (ibid). Kazivač nadalje iznosi da Romi žive najviše u sjeverozapadnim krajevima Hrvatske i kako je tamo još veće siromaštvo, nerijetko su žrtve diskriminacije i mržnje. Ako su Romi svjetlije puti, tad ljudi neće znati koje su nacionalnosti i neće biti izloženi diskriminaciji. Romi su najčešće suočeni s govorom mržnje, ksenofobijom i rasizmom (ibid).

Gospodin Orlović mi je isto tako rekao jednu očiglednu činjenicu da velik broj ljudi ne vjeruje Romima, ne želi ih zaposliti na poslovima vezanima s novcem, ako rade na sezoni, primorani su skrivati se od gostiju i turista tako da im nije najčešće dopušteno konobariti (David Orlović, 12.12.2018). Diskriminacija na radnom mjestu vidljiva je i u primjeru jedne djevojke koja je dobila posao u pekari, nije naglasila da je Romkinja, na kraju je ipak rekla to svom poslodavcu da ne bi bilo nekakvih problema i nažalost, dobila je otkaz iako se na njoj ni fizički ne vidi da je Romkinja i nitko nije imao nikakve prigovore na nju. Ako se na radnom mjestu dogodi nekakva krađa, odmah će Rom za to biti osumnjičen (ibid). Romi se suočavaju s diskriminacijom ponajviše prilikom pronalaženja posla. Karakteristične predrasude za Rome su vezane uz nehigijenu i nepouzdanost.

Pored diskriminacije na poslu, kazivač mi je iznio činjenicu da Romi uglavnom ako i rade, rade na javnim radovima, često su i u sferi sive ekonomije, rada na crno jer nemaju drugog izbora (ibid). Kazivač je poimanja da je neobrazovanost jedan od najvećih problema nezaposlenosti Roma uz diskriminaciju. RNV je imao problem i s unajmljivanjem prostora, čim se saznalo da su romska udruga, odmah su teže našli mjesto za vlastiti ured. Također, iz istog razloga, imali su poteškoće oko iznajmljivanja stana inozemnim volonterima (ibid). Gospodin Orlović mi je rekao da mu se nije dogodila situacija da je upoznao nekog Roma, a da on nije doživio neki oblik diskriminacije što je veoma žalosno (ibid).

Postavila sam pitanje svom kazivaču i u vezi rodne ravnopravnosti Romkinja na što mi je on odgovorio da je situacija Romkinja vrlo teška kao što se moglo vidjeti i kroz literaturu, Romkinje često doživljavaju diskriminaciju i izvan i unutar svoje zajednice (ibid). Nerijetko su suočene s fizičkim i psihičkim zlostavljanjem i nasiljem od strane muškaraca, najčešće nemaju nikakve prihode jer nisu zaposlene, ovisne su o muškarcu što se može vidjeti i kroz literaturu. Kazivač vidi rješenje u suzbijanju diskriminacije na način da se omogući život Roma s većinskim stanovništvom, kvalitetnije obrazovanje, ali isto tako i upoznavanje neroma s Romima, s njihovom kulturom, poviješću kroz nastavne programe, informiranje o njima putem medija u pozitivnom svjetlu, informiranje javnosti o genocidu nad Romima u 2.

svj. ratu (David Orlović, 12.12.2018.). Upravo ću u drugom dijelu pisati o takvim primjerima, primjerima uspješnih Roma koji nisu dopustili da im društvo poljulja samopouzdanje nego su se izborili za sebe unatoč početnom nepovjerenju i izrugivanju od strane drugih.

Gospodin Orlović zaključuje da je točka ujedinjavanja svih Roma sigurno zajedničko komemoriranje genocida nad njima u Drugom svjetskom ratu (Porajmos) i to ne samo obilježavanjem tog datuma i svečanostima nego i u obrazovanju i zaštiti Roma od svih oblika govora mržnje i zločina mržnje u ova moderna vremena (ibid). Jasno mu je da to nije najsretnije rješenje za stvaranje identiteta, ali jedino kolektivno iskustvo može okupiti određenu grupu (ibid).

Drugi intervju sam ugovorila s jednom uspješnom mladom dvadesetosmogođišnjom Romkinjom Sindirelom Bobarić iz Zagreba. Ta djevojka radi u Romskom nacionalnom vijeću na poboljšavanju romskog statusa u društvu (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.). Na početku svog životnog puta susrela se s dosta neprihvatanja od strane drugih ljudi koji nisu znali i nisu htjeli razumjeti Rome i njihov život, nisu mogli u njima vidjeti vrijednost jer ipak su oni drugačije boje kože, a i većina njih je siromašna, poneki su skloni i problematičnom ponašanju. Pa zašto bi ih se onda trebalo prihvatiti? nisu cijenili njihovu jedinstvenu kulturu i običaje. Tako ljudi razmišljaju, a toga je svjesna i moja kazivačica što ćemo vidjeti i u sljedećem navodu.

„Ali prvo što sam znala o sebi je nažalost to da sam Romkinja i da sam nešto što ljudi ne vole, da sam nešto što ljudi nažalost ne poštuju, da sam nešto što ljudi ne razumiju i da sam nešto što ljudi ne žele uopće razumjeti. Ne samo da ne razumiju nego ne žele razumjeti, ne zanima ih. Kao da sad ja dođem, vidim tu neku crnu, smeđu mrlju na podu, ne zanima me uopće što je to, samo ne želim da više tu bude. I to je to što sam znala da sam fleka. Ljudi su skloni diskriminirati jako puno Rome u Hrvatskoj iako u puno manjoj količini nego prije jer nas sada neki zovu i Romima. Prije su nas zvali Ciganima, u nekim državama ne koriste riječ Rom nego Cigan i dalje ne znajući što znači riječ Rom, a što znači riječ Cigan. A ustvari ne kuže da smo svi mi ustvari ljudi, da smo svi mi Romi. Rom znači čovjek“ (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.).

Sindirela zatim navodi oblike diskriminacije koje je doživjela, prvo je diskriminaciju iskusila u djetinjstvu kad su njeni roditelji izgradili kuću u jednom kvartu u Zagrebu preselivši se tamo. Susjedi su ih ispočetka poprijeko gledali i nisu se htjeli družiti s njima, ali kad su

uvidjeli da su oni normalni ljudi, postali su tolerantni prema njima (ibid). Možemo reći da je to bio blaži oblik diskriminacije koji nije dugo trajao (ibid), ali prilikom kretanja u osnovnu školu, ponovo je osjetila što znači biti drugačiji, djeca je nisu dobro primila, jedan dečko ju je gađao kamenjem (www.tportal.hr)⁴². Baka njezinog prijatelja iz djetinjstva branila mu je da se druži s njom dok nije shvatila da je Sindirela normalna djevojka (ibid) i da nacionalnost nema stvarno nikakve veze s osobnošću ljudi. Doživjela je i maltretiranje od strane svog kolege iz razreda zbog svoje etničke pripadnosti, zato što je Romkinja (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.;www.tportal.hr)⁴³. Naime kad je polagala vozački ispit, njen joj je kolega zaprijetio da će je njegova ekipa istući ako se još jednom pojavi na poligonu, problem se riješio posredstvom ravnatelja i pedagoga u njenoj školi (ibid). No to je za nju ipak ostala mučna epizoda u životu, znali su je i u trgovini prodavači sumnjivo gledati zato što je tamnije boje kože (ibid). Razmotrivši pitanje općenitih oblika diskriminacije prema Romima, Sindirela ističe da je to najčešće govor mržnje posebno na društvenim mrežama i generalizacija romske populacije na temelju pojedinačnih iskustava.

„Na portalima različitim možeš čitati takve komentare na članke o Romima da se naježiš, doslovno, to su komentari tipa trebalo ih je izbrisati u 2. svj. ratu, izbrisali su ih jednom, treba ih izbrisati još jednom, ovakvi su, onakvi su, krađu, odvratni su, prljavi, cigančlije, iskorištavaju državu i svašta nešto. Nije tako, ima mnogo dečkiju i cura, ima mnogo Roma općenito koji stvarno ne iskorištavaju državu, ne rade takve stvari, a nažalost moraju ispaštati. Moraju ispaštati na verbalni i neverbalni način ili ne znam koji, moraju zato što su Romi, bez obzira jesu li ovakvi Romi ili onakvi, ljudi to ne razumiju kao što svaka osoba može biti loša ili dobra, tako i Rom može biti loš i dobar. Cijelu skupinu ljudi generaliziraš zato što nas ima manje, zato što smo nacionalna manjina, pa je najlakše reći Romi su svi ovakvi, možeš onda reći Albanci su ovakvi svi, gej ljudi su ovakvi, invalidi su onakvi, ljudi s posebnim potrebama, poteškoćama. Ne možeš generalizirati skupinu ljudi nego trebaš gledati ljude kao

⁴² www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

⁴³ www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

pojedince, nije to neka kvantna filozofija ili ne znam šta“ (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.).

Kazivačica smatra da je najveći uzrok diskriminacije prema Romima to što ih država ne prihvaća kao svoje državljane, Romi nemaju svoju matičnu državu, ali nisu dobrodošli u drugim zemljama (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.). Problem je i to što su prepoznati kao nomadski narod, stalno su se selili po svijetu, ali i zbog drugačijeg načina života, teže integracije u zajednicu, druge rase, druge etničke pripadnosti (ibid). Romi se po njenom mišljenju najviše osjećaju ugroženo u naselju gdje žive ako žive s većinskim stanovništvom i trebaju se prilagoditi njihovim životnim navikama, boje se diskriminacije, a nerijetko ih većinska populacija omalovažava pogotovo ako teško prihvaćaju stil života hrvatskog stanovništva (ibid). U naseljima iako su prostorno izolirani, segregirani, Romi su zaštićeniji, povezaniji, obiteljske spona su čvrste, svi se međusobno štite, a imaju i Rome, tzv. lavove, poglavice kako ih zovu koji ih štite od napada lokalnog stanovništva (ibid).

Ona smatra da se Romi većinom izjašnjavaju kao Romi, ali da ima i onih koji ne žele priznati da su Romi zbog bojazni od diskriminacije u obrazovanju i zapošljavanju, tog je mišljenja i moj prvi kazivač gospodin Orlović (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.);David Orlović, 12.12.2018.). Sindirela mi je pričala i o mogućnosti gubitka identiteta prilikom asimilacije Roma u zajednicu kazavši mi da Romi gube identitet u življenju s većinskim stanovništvom jer više ne koriste niti romski jezik za razliku od romske populacije koja živi u naselju i zadržala je svoju kulturu i običaje, no nažalost nema nikakve perspektive za normalan život (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.).

Romi u romskim naseljima zbog prostorne segregacije doživljavaju još više diskriminacije te daje primjer Međimurja i romskih naselja u kojima ljudi žive u neimaštini, siromaštvu, neki se odlučuju za kriminal jer ne znaju za drugo ili pokušavaju tako preživjeti pritom maltretirajući ostatak Roma u naselju što se podudara s kazivanjem gospodina Orlovića (ibid). Ljudi ih izbjegavaju radi njihovog siromaštva, loših uvjeta života, ne pokušavaju im pružiti ruku i pomoći im već se rađa mržnja i konflikti što nikako nije dobro (ibid). A i Sindirela smatra da su Romi odabrali takav način života i ne žele drugačije živjeti, a bilo bi puno bolje za njih da ne žive u tim naseljima i da ih se sve integrira u Međimurju jer takav način života nije dobar ni za odrasle Rome, a kamoli za djecu (ibid). S druge strane, asimilirani Romi imaju dobar život iako su platili visoku cijenu za njega, nemaju nekih

prevelikih poveznica sa svojim identitetom, pričaju samo hrvatskim jezikom, ravnopravni su s ostatkom društva, ali gube svoje romstvo, tako reći, postaju Hrvati.

„Identitet se gubi na način ako se previše integriraš, onda postaneš nešto što nisi, onda postaneš Hrvat, a ne budeš Rom iz Hrvatske, Rom koji je državljanin Hrvatske nego postaneš Hrvat i nemaš ništa više romsko u sebi, to je žalosno kad izgubiš to romsko, a nazivaš se Romom. Tako da mislim da na taj način gubiš malo na identitetu, a kažem oni koji su u naseljima, ne gube na identitetu, ali gube puno više, školovanje i integraciju. Gubi se i kultura i običaji, ono što jesi, što je tvoja rasa, što je tvoja skupina“ (Sindirela Bobarić, 18.1.2018.).

Sindirela se dotakla i teme romskog jezika iako ona osobno ne govori romski jezik. No istaknula je da je obveza Roma da govore romskim jezikom *„jer to je ono što ti jesi, čemu onda biti neka nacija, neka rasa, a nemaš svoj jezik? Moraš imati svoj pravi jezik iz kojeg potječeš, to je jako bitno“*. (Sindirela Bobarić, 18.1.2018.). Možemo vidjeti i njeno slaganje s mojim prvim kazivačem u jednoj stvari kako je potrebno da su u obrazovni sustav i općenito jednako uklopljeni i romani chib i bajaški jezik. Međutim, mnogo Roma ne koristi romski jezik jer su integrirani, čak i oni Romi u naseljima ne znaju baš dobro romski jer i neki od njih idu u školu (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.). Ali po njoj je važno znati i pričati hrvatski jezik, u protivnom se ne možeš socijalizirati, obrazovati, ne možeš naći niti zaposlenje. Sindirela zaključuje tu temu s riječima: *„Jezik povezuje Rome, identitet, običaji, kultura, treba ih se održati. Bez jezika, identiteta, kulture naše, običaja više neće biti Roma, nema ni smisla biti Rom, možeš biti samo Hrvat“* (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.). Sindirela smatra da identitet za Rome predstavljaju obitelj, zajedništvo, uzajamna pomoć kao i glazba, ples, gluma.

S obzirom na obrazovanje romske djece, Sindirela nas upoznaje s jednom od najvećih prepreka u obrazovanju romske djece, a to je nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, zbog toga se djeca teško snalaze u osnovnoj školi i zakinuta su za bolju budućnost (ibid). Sindirela je mišljenja da su nastavnici djelomično odgovorni za diskriminaciju romske djece u školovanju ako ne vjeruju u njih i ne nauče ih dobro socijalnim vještinama i svemu što je potrebno za život (ibid). Ali ono što ona vidi kao najveći problem u obrazovanju jest pritisak roditelja, nekolicina roditelja ne dopušta svojoj djeci da idu u školu uvjeravajući ih da im to nije potrebno jer ni oni sami nisu išli u školu što se odvija najčešće u romskim naseljima, roditelji ih onda dodatno pritišću da moraju ući u rane brakove, udati se, rađati djecu te na taj

način Romi gube doticaj s normalnijim životom, poznanstvima s neromima, prilikom za zaposlenje (ibid). Ako Romi i idu u školu, prečesto se događa da je redovito ne pohađaju ili dobro ne prate nastavu, nezainteresirani su (ibid). Kao i za gospodina Orlovića, i za Sindirelu je važno da romski školarci pohađaju mješovite razrede, da se tako bolje integriraju upoznajući i svoje vršnjake nerome, da se druže s njima te da se svi zajedno međusobno bolje razumiju (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.;David Orlović, 12.12.2018.).

Sindirela isto predlaže model C osnovne škole, obrazovanja za Rome kao najprikladniji model jer uz to što bi romska djeca učila hrvatski, imala bi dopunsku nastavu i na romskom saznajući tako puno o svom identitetu (ibid). Obrazovanje je potrebno za društvenu integraciju Roma. Sindirela se slaže da diskriminacija prilikom zapošljavanja Roma postoji, ali kao i gospodin Orlović, i ona je poimanja da je jedan od većih uzroka male stope zaposlenosti romske populacije neobrazovanost (ibid).

„Mislim da ima toga, ali da to nije glavni problem, mnogi se izvlače na to, ali to nije glavni razlog zašto Roma nema toliko zaposlenih. Razlog je obrazovanje, školovanje, moraš imati školu“ (Sindirela Bobarić, 18.1.2018.).

Ona je nažalost doživjela neki oblik diskriminacije na poslu, kolege su bile sumnjičave prema njoj zato što je Romkinja i zbijali su neukusne šale na njen račun (ibid). Kad sam je pitala za rodnu ravnopravnost Romkinja, Sindirela je bila složna u izjavi da su Romkinje duplo diskriminiranije od muškaraca u svim društvenim sferama posebno prilikom zaposlenja, doživljavaju i diskriminaciju rasističkog kao i seksističkog karaktera i u veoma su teškom položaju. Pošto je Sindirela jedan od primjera uspješnih Roma što je bio i ključ mojeg istraživanja, ona tvrdi da takvih Roma ima sve više i više, dosta Roma završava srednje škole, gimnazije kao i fakultete te imaju stalno zaposlenje i odupiru se čvrsto predrasudama (ibid). Za sprječavanje predrasuda prema Romima, prema Sindirelinim riječima, potrebno je učiti i školovati se, uključiti djecu punopravno u obrazovni sustav, raditi s djecom i roditeljima posebno mladim roditeljima, isto tako, i neromima pokazati koliko Romi mogu pridonijeti zajednici bez obzira na drugačiju boju kože ili svoju etničku pripadnost.

„Neka se udostoje prijaviti na faks, neka se ne boje ako ne uspiju, bar su pokušali, bar će biti Rom koji je pokušao otići na faks. Neka se ne boje neuspjeha, neka pokušaju sve moguće kao i svi ostali. To što su Romi ne znači da su glupi, imaju jednaki mozak kao i svi, samo ga trebaju razviti, trebaju razmišljati, učiti, čitati, školovati se, to je jedino, a ne razmišljati o braku. To je sporazum svakodnevn, to možeš uvijek

napraviti, socijalizacija, integracija, školovanje i rad s mladima i s mladim roditeljima, rad s djecom“ (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.).

Na kraju treba predočiti i Sindirelinu cijelu životnu priču kao primjer ostalim Romima, ali i nepovjerljivom dijelu ostalog stanovništva da je u životu bitna volja za uspjeh, a ne nacionalnost. Sindirela se od svoje sedamnaeste godine počela baviti pomaganjem drugima, na početku je držala tečajeve informatike djeci (ibid). Nakon što je završila srednju obrtničku školu, odselila se od svojih roditelja jer se htjela što više osamostaliti (ibid). Prvo je radila u trgovini, tvornici, a zatim i u raznim udrugama, na kraju je došla u RNV u kojem nastoji na temelju svog primjera pomoći drugim Romima da i oni uvide svoju vrijednost koju mogu dati zajednici. U RNV-u radi zajedno s mojim prvim kazivačem, dopredsjednikom te udruge. Uređuje i stranicu Romi.hr u kojoj piše o povijesti, kulturi, običajima Roma, romskoj glazbi i novostima iz romskog svijeta (ibid). Ta stranica je namijenjena Romima kako bi dobili uvid u svoju povijest, kulturu i jezik, kako bi imali priliku naučiti o sebi ono što još nisu dosad znali (ibid). No namijenjena je i većinskoj zajednici da upozna romsku. Cilj te stranice je i Romima pružiti informacije i o mogućnostima za obrazovanje, zaposlenje (ibid). U okviru svoje udruge, kako mi je rekla, Sindirela sa svojim suradnicima i kolegama pokušava raditi na boljitku romske populacije, pomoći im u obrazovanju i pronalasku posla kao i razbijanju predrasuda, doslovno su pred nekoliko godina na Cvjetnom trgu rušili improvizirani zid s tipičnim predrasudama, pogrđnim i ružnim riječima koje se Romima upućuju što je ipak doprlo do javnosti i imalo veliku medijsku pokrivenost (ibid). Imali su i projekte sa Živom knjižnicom.

Sindirela se okušala i u glumi, prvo je glumila, statirala u nekom talijanskom filmu koji se snimao na Pagu (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.). A onda je dobila ponudu glumiti u kazališnoj predstavi „Pogledaj me“ redatelja Romana Nikolića zajedno s mojim sljedećim kazivačem, Sinišom Musićem (Sindirela Bobarić, 18.1.2019.;www.tportal.hr)⁴⁴. Ta predstava je bila o diskriminaciji prema ljudima na rubu društva, onima marginaliziranima, ugroženim skupinama stanovništva kojima pripadaju i Romi. Zbog kvalitetne glumačke izvedbe u toj predstavi, primila je zajedno sa svojim kolegom ogromno glumačko priznanje, Nagradu hrvatskog glumišta (ibid).

Sindirela se ponosi svojim romstvom, svojim identitetom iako je odrasla uz nerome i

⁴⁴ www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

nada se da će ljudi jednog dana početi vrednovati i cijeniti Rome po njihovom plesu, glazbi i glumi, po njihovoj uspješnosti, a ne boji kože (ibid). Ona zaista predstavlja pravi primjer borbe protiv diskriminacije, iako joj je na početku bilo teško i morala se katkad suočiti s predrasudama i usprkos netolerantnom društvu, uspjela je pobijediti sve negativno s čim se suočavala u svom životu, uklopila se dobro u obrazovni sustav, dobro se nosila sa zahtjevima svoje okoline, premostila je sve prepreke koje su bile postavljene pred njom i živi život punim plućima.

Treći intervju o kojem ću govoriti bio je sa Sinišom Senadom Musićem, mladim visokoobrazovanim Romom od 37 godina iz Zagreba, romskim aktivistom za ljudska prava čija hrabrost, odlučnost i ulaganje napora u uspjeh u vlastitom životu kao i u borbi za jednake mogućnosti romske populacije može svima poslužiti kao primjer.

Na početku našeg intervjuja, Sinišu sam pitala pitanja općenito o Romima. Prvo smo pričali o Romima Bajašima i govornicima bajaškog, starorumunjskog (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.). On smatra da Bajaši ne mogu percipirati bajaški jezik kao romski jezik jer je pravi romski jezik romani chib. Naravno, nitko ne može nametati Bajašima da govore i uče romani chib, ali za Sinišu je službeni romski jezik romani chib (ibid).

„Kako oni koji potiču očuvanje romskog jezika, ne mogu natjerati ljude kojima materinji jezik nije romski da moraju naučiti romski jezik, tako ni Bajaši ne mogu natjerati, progurati bajaški jezik pod očuvanje romskog jezika. Ja sam imao priliku vidjeti Rome iz ovog dijela kako pričaju romani chib s Romima iz Brazila, potpuno su se razumjeli. Stvar je u tome da se taj jezik nije razvijao, nove su riječi posuđene, postoje također i narječja, romski jezik ima dijalekte. Bajaški jezik nije dijalekt romskog jezika, bajaški jezik bi prije bio dijalekt rumunjskog jezika“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

U Hrvatskoj je preko 50% Roma materinji jezik bajaški jezik, a u svijetu ispod 10% Roma koristi bajaški, starorumunjski kao materinji jezik (ibid). Razmatrajući identitet Roma, Siniša se slaže da je njegov identitet romski, ali istodobno ima identitet i hrvatskog građanina, identitet dečka koji je odrastao u centru Zagreba, identitet oca koji je stekao prije osam godina (ibid). On se počeo deklarirati kao Rom s 18 godina, ali s 30 godina je potpuno izgradio svoj identitet, prije ga nisu zanimali previše Romi, njihova povijest, kultura i običaji. Smatra da su obilježja romskog identiteta kultura, jezik, indijsko podrijetlo, zastava i pismo (ibid).

Moj kazivač tvrdi da se sada Romi sve više izjašnjavaju kao Romi jer tako imaju

pravo na određene mjere za integraciju Roma, na učeničke stipendije i druge stvari (ibid). No naravno neki Romi se i dalje ne izjašnjavaju kao Romi zbog bojazni od diskriminacije. Što se tiče diskriminacije prema Romima, vidljiva je u obrazovanju i zapošljavanju, ali nas kazivač upoznaje s pojmom anticiganizma odnosno na engleskom je to antigypsyism (ibid). Za njega to podrazumijeva određene stavove i stereotipe koji su prihvaćeni u društvu, a idu protiv dobrobiti Roma i puno su gore od same diskriminacije kao što su npr. u Hrvatskoj grafiti s porukom Mamiću, cigane ili kad navijači jedne skupine na utakmici viču drugoj da su Cigani.

„Primjerice koliko puta ćete čuti u razgovoru gdje dva čovjeka ili veća grupa ljudi priča i koristi riječi poput ciganluk, ciganska posla, ciganjenje, znači, to nije nužno diskriminacija i zapravo ti ljudi često nemaju diskriminirajuće stavove prema pripadnicima romske nacionalne manjine nego je jednostavno ušlo u govor. Taj dio, taj anticiganizam, veoma je zanimljivo kako pristupiti njemu i kako se boriti protiv njega jer upravo kroz takve oblike anticiganizma dolazi kasnije do diskriminacije jer vi kad imate negativne pojmove, kad kažete nekom Cigan je uvreda, a onda ćete Rome poistovjetiti kao New age cigane, onda naravno da ćete dobiti automatski, a priori negativni stav prema toj osobi. Ako imate ciganska posla uvriježeno u slengu hrvatskog govora, onda naravno ako je netko Rom odnosno ako ćeš ga poistovjetit sa Ciganom, da su njegova posla nekakva mutna posla i onda to zapravo gradi stereotipe koji naravno vode do diskriminacije“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

Prostorna segregacija za našeg kazivača itekako dovodi do diskriminacije, Romi nemaju kontakta s ostalim stanovništvom, nemaju jednake prilike za obrazovanje i zaposlenje, žive u siromaštvu, stupaju rano u brakove jer smatraju da će im tako biti lakše osigurati egzistenciju (ibid). Iako vlasti nastoje srediti romska naselja, dati im rasvjetu, izgraditi društveni dom, igralište, ali ti ljudi su i dalje segregirani i njihove životne šanse su jako loše. Ako Romi ne izađu iz tih naselja, ništa ne mogu postići (ibid).

Moj kazivač se slaže da je obrazovanje jako bitno za integraciju Roma i da se ipak vide nekakvi pomaci u obuhvatu djece u predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju (ibid). Prema Sinišinom mišljenju, povećao se malo postotak djece koja su obuhvaćena predškolskim obrazovanjem (ibid). Za njega je predškolski odgoj jako bitan jer dijete tamo stječe osnovne socijalne vještine, uči u organiziranom sustavu, razvija emocionalnu inteligenciju.

„Za romsku djecu iz segregiranih naselja je bitno jer to su dodatni kontakti, socijalne vještine pogotovo kada govorimo o miješanom vrtiću, tu se razvija vokabular, učenje hrvatskog jezika, definitivno je po meni nešto što uopće ne bi trebalo biti opcija nego mora biti uvjet“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

U području obrazovanja romske djece donesene su i razne mjere poput kvota za upise na fakultete, učeničkih i studentskih stipendija, pristup učeničkim domovima te besplatnog vrtića za Rome (ibid). Siniša navodi da je najveći problem u obrazovanju Roma to što roditeljima često nije bitno obrazovanje njihove djece. Iako se povećao obuhvat djece u predškolskom obrazovanju, problem su segregirane grupe jer dosta romske djece je uključeno u segregirani program koji traje 250 sati (ibid). U osnovnoj školi problem stvaraju i nastavnici jer najčešće nisu prošli stručno usavršavanje i ne znaju kako predavati romskoj djeci čiji je materinji jezik romski.

„Obrazovanje je bitno za sve, postignuće, ono kad možemo reći Romi su integrirani je onaj dan kad će biti sasvim normalno i neće se nitko čuditi ako vidi Roma doktora, poštara, bankara, konobara, kuhara, učitelja. Na taj broj Roma koji imamo, trebalo bi ih biti svugdje“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

Što se tiče modela C osnovne škole, sudjelovao je u radu skupine za kurikularnu reformu u vezi obrazovanja Roma i smatra da bi dio modula gdje se uči o jeziku ili na romskom jeziku o kulturi i povijesti romskog naroda, trebao obuhvatiti i romani chib i bajaški jezik. Npr. Romi Bajaši iz Međimurja bi trebali učiti o svom jeziku. A i pojavio se problem što nema dovoljno učitelja Roma koji će djeci predavati (ibid). Što se tiče zapošljavanja Roma, oni uglavnom rade na javnim radovima. Siniša je proveo istraživanje o zapošljavanju Roma, u okviru tog istraživanja intervjuirao je i vodeće ljude HZZ-a. Oni su mu rekli da su javni radovi samo socijalna mjera, da se aktivira Rome što znači naravno da s time nemaju mogućnost stalnog zaposlenja (ibid). Siniša kao i moji prethodni kazivači vidi problem nezapošljavanja u nedovoljnoj obrazovanosti romskog stanovništva iako je prisutna i diskriminacija, a ističe podatak da čak 80% nezaposlenih Roma ima samo završenu osnovnu školu ili nema nikakvo formalno obrazovanje. No u zadnje vrijeme se povećao broj zapošljavanja Roma, moj kazivač je mišljenja da je to zbog toga što Hrvati masovno iseljavaju iz zemlje što dovodi do manjka radne snage i onda su neki poslodavci primorani zaposliti Rome htjeli, ne htjeli (ibid).

Siniša predlaže neke mjere za suzbijanje diskriminacije poput rada s Romima i

neromima kako bi se oni upoznali međusobno, za takve mjere su bili i moji prethodni kazivači (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.). No Siniša predlaže i edukaciju poslodavaca o romskoj problematici, suradnju i povezivanje Roma i poslodavaca. Da se dotaknemo životne priče mog kazivača koja je dosta inspirativna. On se počeo baviti Romima, njihovim obrazovanjem, životnim standardom, rješavanjem pitanja diskriminacije prema njima i sveprisutnim anticiganizmom kad je i sam svjedočio diskriminaciji prilikom zapošljavanja samo iz razloga što je Rom (ibid). Siniša prije nije imao iskustva s diskriminacijom, bio je sportaš, dosta omiljen i u osnovnoj i u srednjoj školi, djeca su ga voljela.

Za sebe govori da je čak bio asimiliran u zajednicu jer je njegovo znanje o Romima bilo jako slabo. Ne može reći da je bio integriran jer nije sačuvao nikakva obilježja romskog identiteta, nije znao romski jezik (ibid). U njegovoj obitelji svi su bili obrazovani, misli da je i on diskriminirao Rome jer nije poznao njihovu kulturu (ibid). Sada za sebe ponosno ističe da je integrirani Rom jer iako ne zna jezik, zna dosta o jeziku, o romskoj kulturi i povijesti (ibid). S obzirom na kontakte Roma i neroma, Siniša smatra da Romi u naseljima nemaju baš kontakte s ostatkom stanovništva dok se oni u gradovima kreću više u društvu hrvatskog stanovništva.

Osobno, Siniša je više okružen s Romima za razliku od Sindirele. Kad se prvi put suočio s diskriminacijom, zanimalo ga je koliko se to često događa drugim ljudima, diskriminacija ga nije sputavala da počne glasno zagovarati prava Roma i romske djece. Počeo se baviti s društvenim položajem djece, njihovim kognitivnim i socijalnim razvojem i to ne samo romske djece nego djece s posebnim potrebama, s bilo kakvim problemima koji im onemogućavaju normalan život (ibid). Radio je i u različitim udrugama, ima svoj obrt za knjigovodstvo i porezno savjetovanje. Glavni mu je posao konzultanta za Hrvatsku u međunarodnoj organizaciji *The Roma education fund*, zalaže se za obrazovanje djece Roma u Europi.

„Većinom radim za The Roma education fund, to je fond koji ulaže u obrazovanje djece Roma u Europi, radimo u 12 ili 16 zemalja i cilj je smanjiti jaz u obrazovnim ishodima između Roma i neroma, radim za različite druge fundacije, uvijek tražim donatora kojem predlažem gdje uložiti novac većinom za dobrobit djece, mogu biti i neki drugi projekti, pomažem i drugim udrugama, sad sam radio nešto za Vijeće Europe. Radim za Europsku komisiju, pišem civil monitoring report“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

Siniša se zajedno s prethodnom kazivačicom Sindirelom Bobarić našao i u glumi, glumio je u predstavi „Pogledaj me“ Romana Nikolića i dobio Nagradu hrvatskog glumišta (www.tportal.hr)⁴⁵. Ta predstava bila je o ljudima s margine društva, najranjivijim i najugroženijim skupinama hrvatskog društva kojima pripadaju i Romi (ibid).

„Znači ona u pravilu progovara o diskriminaciji i stereotipima kroz jedan način gdje mi prepričavamo vlastite priče i priče koje su se događale u Hrvatskoj, ima veliku romsku konotaciju s obzirom da su jedina dva glumca u toj predstavi Romi, ali progovaramo i o svima koji su bili diskriminirani bilo da su pripadnici gej populacije, neke druge manjine, moj stav je da je svatko od nas u životu definitivno u fazi kad je diskriminirao nekoga ili kad je bio diskriminiran. Nema osobe koja se ne nađe da je nekad u manjini osuđena od većine“ (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.).

S tom predstavom nastupali su i u Dubrovniku, Beogradu, Poljskoj. Radio je i s jednom produkcijskom kućom u traženju statista, i sam je bio statist kao i Sindirela u jednom talijanskom filmu (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.;www.tportal.hr)⁴⁶. Premda je Siniša od svojih početaka bio gotovo asimiliran u društvo i nije često doživljavao diskriminaciju ne znajući puno ni o svom romskom identitetu, skoro je u jednom trenutku svog života, u sedmom razredu osnovne škole pokleknuo pred teškom financijskom situacijom svoje obitelji i htio zarađivati na sve moguće načine kao što su to njegovi bratići činili koji su živjeli samo od socijalne pomoći, čak mu se nije činilo ni problematično nešto ukrasti (ibid). Ali ga je majka odvušla od takvih primisli i naposljetku je krenuo u srednju ekonomsku školu, završio i fakultet, studij financija i računovodstva na Veleučilištu u Splitu te se počeo baviti poboljšanjem životnih prilika Roma (Siniša Senad Musić, 22.1.2019.;www.tportal.hr)⁴⁷. Svojom aktivnošću i zalaganjem u zajednici, Siniša kao uspješni mladi čovjek ne dopušta da mu njegova etnička pripadnost diktira i utječe na život te se bori da i ostali Romi dobiju pravo

⁴⁵ www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

⁴⁶ www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

⁴⁷ www.tportal.hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje. URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

na kvalitetan život i obrazovanje kao što je i on dobio.

Sljedeći intervju o kojem ću pisati je s dvadesetogodišnjim Romom Antoniom Bajrićem. Antonio je jedan od rijetkih Roma ne računajući prethodna dva moja kazivača koji se može pohvaliti srednjoškolskim obrazovanjem i općenito življenjem u kvalitetnom okruženju. Živi u Zagrebu integriran u zajednicu. No kao i prethodni kazivači, Antonio je svjedočio diskriminaciji zato što je Rom. Susreo se s njom već u osnovnoj školi kad su ga ogovarali, nazivali ga pogrđnim riječima poput „crnčuga, smrtonosni virus“ (Antonio Bajrić., 25.1.2019.). „Čak su jednom ispričali vic u razredu (što Cigan želi za Božić? sapun) i onda su svi mene pogledali i nasmijali se“ (Antonio Bajrić., 25.1.2019.). U školi se susreo s diskriminacijom i od strane djece i nastavnika, profesori iz hrvatskog su mu uvijek davali lakše zadatke pošto nije znao dobro hrvatski jezik, a to nikako nije bilo dobro jer ga je manje motiviralo u učenju jezika. Profesorica u srednjoj školi pozitivno ga je diskriminirala, „Jednom u srednjoj školi mi je profesorica rekla da sam ja za nju bio jedno osvježanje i da se ugodno iznenadila, da nije očekivala od mene, od Roma tako dobre rezultate i tako dobar uspjeh“ (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Smatra da i ostali Romi često doživljavaju takve oblike diskriminacije, nerazumijevanje od nastavnika, maltretiranje od svojih vršnjaka, prilikom zapošljavanja poslodavci odbijaju zaposliti Rome samo zbog nacionalnosti.

„Neće vas nitko zaposliti zbog toga što smatraju da svi Romi kradu, da Romi nisu dovoljno sigurni za nekakav rad, da nisu dovoljno obrazovani. Ljudi uvijek misle da mi imamo samo osnovnu školu ili nemamo čak ni to, pa tuda počinje sva ta priča. Često se susreću s govorom mržnje“ (Antonio Bajrić, 25.1.2019.).

Antonio smatra da do diskriminacije prema Romima dolazi jer ljudi nisu upoznati s njima i njihovim načinom života. Prilikom razgovora za posao, iskusio je predrasude, na jednom razgovoru za posao pitali su ga je li on Cigan zbog tamnije boje kože, odmah je nakon tih upućenih diskriminatornih riječi izašao van, nije oklijevao puno (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Na drugom poslu gdje je baš bio zaposlen, radnica je postala sumnjičava prema njemu i rekla svoje sumnje šefici, da misli da je on Rom, njegov kolega je to čuo i savjetovao ga je ako ga šefica slučajno nešto pita, neka kaže da je iz Bosne. Kad ga je pitala, on je tako i postupio jer je bio u teškoj financijskoj situaciji i trebala mu je zarada. Na kraju je odustao i od tog posla.

„Zaposlio sam se u običnom dućanu koji se bavio tekstilom, radnica je rekla šefici da sumnja da sam ja Rom, da sam ja Cigan i to mi je javio moj kolega koji mi je rekao

ako me slučajno pitaju nešto tako, da kažem da sam ja iz Bosne zapravo, da sam Bosanac. Iskreno, u tom trenutku meni su novci trebali, morao sam raditi jer sam se nalazio u jako teškoj situaciji, poslije posla me šefica pozvala na stranu i upitala me isto kao s kojeg sam kvarta točno, ja sam joj rekao da ja živim na Ferenščici, i ona me pitala pa kako je tamo, tko sve tamo živi i to. I ja sam rekao da žive Romi tamo, pitala me da li neke poznajem, ja sam rekao da ne poznajem nikoga od Roma, nažalost morao sam lagati i reći da sam iz Bosne. Ali hvala Bogu, nisam dugo tamo radio, to sam zapravo odmah ispričao svojim roditeljima na što su oni rekli da bi najbolje bilo da ja dam otkaz. To je jedini put bio da nisam rekao da sam Rom“ (Antonio Bajrić, 25.1.2019.).

Antonio je upravo zbog svojeg iskustva mišljenja da se većina Roma ne izjašnjavaju kao Romi zbog diskriminacije i izoliranosti u društvu. On je samo jednom, u prethodno spomenutoj situaciji negirao svoje romstvo jer je bio u nezavidnoj poziciji, ali inače uvijek ponosno ističe da je Rom (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Što se tiče diskriminacije u zapošljavanju, kazivač naglašava da je većina Roma nezaposlena zbog diskriminacije jer čim si drugačije boje kože, ljudi te drugačije tretiraju.

„Dosta Roma je nezaposleno, mislim da je baš samo radi diskriminacije jer ima puno ljudi iz mog kruga koji sudjeluju na natječaju za posao i puno ljudi iz mog kruga koji su visoko obrazovani, koji imaju i srednje škole i fakultete, i šalju molbe za natječaje za posao, ali jednostavno preko telefona je to sve drukčije, obećaju vam sve i kažu da dođete, da ste primljeni, da im se sviđa vaš životopis, vaše radno iskustvo, ali kad dođete tamo, odmah imaju neku drugu priču za vas“ (Antonio Bajrić, 22.1.2019.).

Antonio za razliku od ostalih kazivača ne vidi rodnu neravnopravnost i teži položaj Romkinja u zajednici. On uočava i pozitivne promjene u trendu obrazovanja romske djece, sve više i više Roma se školuje i uključeno je u tržište rada, ni obiteljska situacija kod Roma nije više ista, sve manje romske populacije ulazi u rane brakove (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Kazivač je za mješovite razrede jer tako se Romi i neromi međusobno mogu upoznati i naučiti nešto o svojim kulturama i povijesti što dovodi i do međusobnog uvažavanja i poštovanja, podržava i model C osnovne škole (obrazovanja) i učenje romske djece o svojoj povijesti, kulturi i jeziku.

„Drukčije je kad je skupina ljudi u jednom razredu, ima 20 ljudi i vi ste jedini Rom, drukčije je kad ti ljudi izađu van, drukčije gledaju Rome jer vas vide kao čovjeka koji

se obrazuje i trudi, i vi zapravo imate riječ, da kažete da nije sve tako crno kako ljudi pričaju. I zapravo to je super što imaš onda tu priliku upoznati druge sa svojom kulturom. I onda kad ljudi izađu van, kad vide Roma na cesti, ne misle sve negativno o njemu“ (Antonio Bajrić, 25.1.2019.).

Antonio smatra da je najveća prepreka u obrazovanju Roma što žive u siromaštvu i roditelji romske djece im ne mogu priuštiti stvari potrebne za školovanje (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Za Antonia, biti Rom znači biti čovjek i živjeti dostojanstveno, obitelj mu je na prvom mjestu uvijek. On percipira romski identitet kao romsku kulturu, jezik i pismo (ibid). Po njemu je jako bitno očuvati romski jezik jer on nažalost lagano nestaje, i sam priča romski jezik, ali više u kući s roditeljima. Antonio ima kontakte i s Romima i s neromima, ali ipak se više druži s Romima.

„Naravno da imam kontakt s neromima. Imam dosta prijatelja koji nisu Romi s kojima preko vikenda idem u kino, odlazim kod njih na rođendan i oni kod mene. Dobrodošao sam i na njihovim proslavama kao što su Uskrs, Božić, kod jednog prijatelja sam bio pozvan na krizmu. Pa svakako da imam više kontakta s Romima, mislim da imam jednak kontakt, čujem se redovito i s jednim i drugim prijateljima i kolegama, ali više imam prijatelja koji su Romi jer znate teško je naći nekog tko će vas cijeniti kao čovjeka“ (Antonio Bajrić., 25.1.2019.).

Bez obzira na to što ima dosta kontakata i s ostatkom stanovništva, osjeća se ugroženo u svom gradu jer se boji izljeva govora mržnje i ostalih oblika diskriminacije.

No možemo reći da je životna priča mog kazivača Antonia jako inspirativna i motivirajuća kako za romsku populaciju, tako i za većinsku hrvatsku populaciju. Iako ispočetka nije znao dovoljno dobro romski jezik i morao se nositi s raznim oblicima diskriminacije, završio je srednjoškolsko obrazovanje (Upravnu i birotehničku školu u Zagrebu) otkrivši tamo svoju kreativnost i talent. Sudjelovao je na dramskim radionicama, radio igrokaze, i pismeno i usmeno se izražavao, uvidio je svoje prave mogućnosti (Antonio Bajrić, 25.1.2019.). Trenutno radi u Savezu Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“. Dobro se snašao u toj organizaciji, cilj te udruge jest dosegnuti što veći broj obrazovanih Roma, dijele i učeničke i studentske stipendije. *„Ove godine se prijavilo 5 Roma na fakultete kojima će biti dodijeljene stipendije, više od 60 učenika je prijavljeno za srednjoškolsko obrazovanje, oni će isto dobiti stipendije“ (Antonio Bajrić, 25.1.2019.).* Unutar udruge će se uskoro otvoriti i plesni studio kao i pjevački zbor. Cilj im je naravno i zapošljavanje Roma.

Usprkos svim preprekama koje su ga zadesile, Antonio se uspješno integrirao u društvo i pomaže ostalim Romima da i oni dosegnu njegovu razinu.

Moja sljedeća kazivačica o kojoj ću nešto reći je Dijana Musić. Završila je Prehrambeno-tehnološku školu u Zagrebu, ima 26 godina, isto tako, završila je i tečajeve za cvjećarku i sobaricu. Živi u Zagrebu s većinskim stanovništvom. Dijana se susretala s diskriminacijom, na jednom poslu ju je šefica gledala sumnjičavo i malo drugačije nego ostale, ali je brzo dala otkaz (Dijana Musić, 15.2.2019.). Prilikom školovanja, morala je svako školsko gradivo odgovarati dva puta, no to sve ju nije demotiviralo u životu, kasnije se nije baš suočavala s porugom i ismijavanjem od strane drugih (ibid). Od svojih vršnjaka nije doživljavala maltretiranje, išla je u razred s pripadnicima različitih nacionalnih manjina i sve u svemu, imala je sretno djetinjstvo (ibid). Ali smatra da se Romi često susreću s diskriminacijom radi svoje etničke pripadnosti, boje kože, drugačijeg stila života.

„Mislim da se više treba raditi na suzbijanju diskriminacije, predrasuda među ljudskim odnosima, zapravo mislim da ljudi nemaju predrasude prema Romima kao Romima nego mislim da imaju predrasude radi pojedinaca i onda osuđuju sve Rome. Naravno, isto tako ima i Hrvata koji prose i krađu i svašta nešto, i sad bi trebao cijeli narod biti diskriminiran. Nije istina da Romi prose, imamo mi jako puno Roma što su na faksu, imaju fakultetsko obrazovanje, ima puno Roma koji su liječnici, policajci, mislim to je puno manje izraženo nego što je prije bilo izraženo, ali diskriminacije ima i diskriminacije će uvijek biti u svakoj zemlji i svagdje. S tim se trebaš nositi, čim si drugačiji, odmah si na neki način diskriminiran“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Prema Dijaninom kazivanju, Romi se najviše osjećaju ugroženo u Međimurju, u romskim naseljima i od strane drugih Roma kao i ostatka stanovništva koje je nerijetko neprijateljski nastrojeno prema njima (Dijana Musić, 15.2.2019.). I Dijana smatra da se Romi posve ne izjašnjavaju kao Romi odnosno negiraju svoj identitet ponajviše radi diskriminacije. Obrazovanje romske djece je jako bitno jer će ona na taj način jedino uspjeti u životu.

„Ja smatram da osnovna škola mora biti obavezna, također i srednja i svako dijete koje ne ide u osnovnu ili srednju školu, kojemu roditelj neda da ide u školu, da je Rom, ja bih njima uzela djecu, stavila u ustanove, a njih bih tako kaznila. Rade zločin nad djetetom na taj način“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Dijana uviđa vrijednost mješovitih razreda jer se Romi tako mogu u potpunosti prilagoditi svojoj okolini, a i sama je išla u miješani razred i to iskustvo ju je također motiviralo da nastavi dalje raditi na sebi.

„Ja sam uvijek za miješano stanovništvo, ja nisam za segregaciju, znači smatram da se Romi moraju adaptirati, a to ćeš najbolje napraviti tako ako ćeš ih staviti da žive s miješanim stanovništvom“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Dijana tvrdi da Rome najčešće njihovi roditelji sprječavaju da završe školovanje, njima je bitnije održavanje romske tradicije kao što je rana udaja, ne vide potencijal u obrazovanju svoje djece što je potpuno pogrešno i djecu vodi na krivi put (Dijana Musić, 25.1.2019.). Uzevši u obzir rodnu ravnopravnost Romkinja, moja kazivačica je poimanja da je Romkinjama dvostruko teže u životu nego Romima, doživljavaju još veću diskriminaciju u obrazovanju i zapošljavanju i teško se mogu izboriti za sebe. Dijana smatra da je za iskorjenjivanje predrasuda prema Romima bitno da Romi i Hrvati žive zajedno.

„Iskreno, mislim da bi bilo najbolje kad se Romi ne bi izdvajali nego jednostavno kad bi većinsko stanovništvo i romsko stanovništvo rasli zajedno. Onda njima Romi ne bi bili čudni kao narod, niti bi Romima oni bili čudni kao narod. Onda bi se smanjila diskriminacija, ali kako Romi mogu? S tim da se školuju, s tim da uspiju, da budu uporni. Koliko god da će ih to bacati nazad, moraju stalno ići naprijed“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Za Dijanu biti Rom znači:

„Biti Rom, znači ja to nisam birala, ja sam po rođenju dobila da budem Romkinja. Što znači? U mom slučaju to znači, kao što vidiš, ja nisam tradicionalna Romkinja, ja sam malo drugačija Romkinja. Što bi to za mene značilo? Pa kao i svi ostali si, građanin si RH, šta da ti kažem? Živiš nekakvim normalnim načelima, pridržavaš se zakona u zemlji u kojoj živiš. Trudiš se da možeš što više postići, u biti, biti Romkinja znači rušiti predrasude prema Romima. A kako ćeš ih srušiti? Ulaganjem u sebe najviše, vjeruj mi. Znanje je nešto što ti nitko ne može uzeti“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Dijana je ponosna na činjenicu da je Romkinja.

„Pa u mom društvu znaju svi da sam ja Romkinja, ne želim to tajiti, mislim da nema ni smisla da to tajim. Ja sam na to ponosna da se razumijemo, ja sam ponosna što sam

Romkinja. Romi su specifičan narod i ono s čime se Romi mogu nositi i susresti, snalažljiv su narod. Ja sam zadovoljna što sam Romkinja“. (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Nadalje, obitelj joj je jako važna. Kazivačica iskazuje svoje nezadovoljstvo jer se romski identitet gubi s asimilacijom Roma u hrvatsko društvo, ona ne govori romski jezik, ali voljela bi ga znati pričati i ljuta je na svoje roditelje što je to nisu naučili. *„Pa svaki narod ima svoj jezik tako da, mislim da je jako bitan jezik, da se konzumira i dalje i ako pitaš mene, npr. ja sam malo ljuta na svoje roditelje jer moji nisu pričali u kući romski, znači, ako misliš da bih ja to napravila isto, ne bih“* (Dijana Musić, 15.2.2019.). Upitavši je kako se većinsko stanovništvo ponaša prema Romima, Dijana mi je odgovorila da su neki tolerantni prema njima, a neki baš i nisu.

„Zavisi kako tko, od pojedinca do pojedinca. Netko je super s Romima, netko ih ne može podnijeti. Ja jedino što ću ti reći, Romi su specifičan narod i s Romima treba znati, Romi su jako dobri kao prijatelji, Romi će ti pomoći koliko mogu i smatram da bi trebali imati više Roma na određenim mjestima. Mislim da bi u svakoj državnoj firmi trebao biti zaposlen jedan čovjek koji je romske nacionalnosti jer ne može nerom znati bolje od Roma koji se borio s time i živio na taj način i na taj način bi se rušile predrasude kod većinskog stanovništva prema Romima. A Romi bi se mogli dokazati kao narod, da mogu isto postići kao i običan Hrvat“ (Dijana Musić, 15.2.2019.).

Dijana je primjer uspješne mlade obrazovane Romkinje koja je puno postigla u životu i nada se da će i drugi Romi poći za njenim primjerom jer bez obrazovanja nema socijalizacije i inkluzije u društvo.

Moja sljedeća kazivačica s kojom sam se imala prilike susresti je Dragica Tahiri, visokoobrazovana mlada Romkinja, ima 30 godina, završila je pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Rani predškolski odgoj i obrazovanje na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, radi kao teta u vrtiću. Živi u Zagrebu s većinskim stanovništvom. Za nju su obitelj, kultura i romski jezik najvažniji. Smatra da je jako bitno očuvanje romskog jezika. *„To je temeljna odrednica našeg kulturnog identiteta, jezik je taj koji nas čuva, drži, važan je“* (Dragica Tahiri, 11.12.2018.).

Ona se u svom životu za razliku od moja prethodna dva sugovornika nije susretala s diskriminacijom no s druge strane, svjesna je da se mnogi Romi suočavaju s netrpeljivošću i

mržnjom, većinsko stanovništvo ih gleda s gađenjem, izruguju im se jer ih doživljavaju neobičnima i „drugima“, drugačijima.

„Ja bih rekla govor mržnje, pogrđni naziv, ruganje, ismijavanje, svi oni najružniji oblici. Sami smo svjedoci kad objave nešto, čitaš te komentare, baš teška ksenofobija. Sve što nam je neobično, nepoznato, bojimo se toga i onda iskazujemo naše nezadovoljstvo, a Romi je doživljavaju jer su specifični, neobični“ (Dragica Tahiri, 11.12.2018.).

Ona se ne osjeća ugroženo u svom gradu dok Romi u romskim naseljima imaju taj osjećaj. Referirajući se na obrazovanje Roma, Dragica naglašava da je romskoj djeci teško napose u osnovnoj školi jer ne poznaju dovoljno hrvatski jezik, štoviše, oni moraju prvo dobro naučiti svoj jezik, onda hrvatski i drugi jezik koji se uči u školi, engleski ili neki drugi (Dragica Tahiri, 11.12.2018.). A žive i u lošim uvjetima, stoga ne mogu ni dobro učiti. Doživljavaju i diskriminaciju (ismijavanje, govor mržnje). Prema mišljenju Dragice, djeca trebaju proći kroz integraciju i desegregaciju u školovanju, tu ponajviše misli na uključenost u mješovite razrede. Isto tako, potreban im je model C osnovne škole (obrazovanja) gdje će im cjelokupna nastava biti na hrvatskom jeziku, ali će dio biti i na romskom.

„Takav model C treba biti, to je super. Kad kažu da bi nastava trebala biti na romskom jeziku, ne, naš službeni jezik je jezik Republike Hrvatske, živimo u Hrvatskoj, a da učimo uz to i romski kao i svaki drugi jezik, to je važno za budućnost“ (Dragica Tahiri, 11.12.2018.).

I ona vidi pozitivnu promjenu u obrazovanju, sve više Roma se školuje i zapošljava (Dragica Tahiri, 11.12.2018.). Dragica vidi rješenje u vezi suzbijanja diskriminacije u gradnji tolerantnog društva ponajprije kroz školski sustav, promicanju različitosti, i neromska djeca moraju učiti poštovati romsku.

„Što se tiče obrazovnog sustava, tu treba raditi na toleranciji, taj cijeli sustav treba graditi na toleranciji, učiti tu djecu empatiji i prihvaćanju različitosti i svaki oblik diskriminacije strogo kazniti. Tako ćemo je suzbiti, najbolji za to je bio građanski odgoj koji su uporno odbijali da se uvede u obrazovni sustav, to je bio najbolji dio. A što se tiče općenito u društvu, javno promovirati suzbijanje diskriminacije, postoji i zakon o suzbijanju diskriminacije gdje se ne tolerira govor mržnje. Stvoriti što tolerantnije društvo jer svjedoci smo, danas su Romi, sutra su drugi, migranti nam

npr. sve više dolaze. Imat ćemo multikulturalnu zajednicu, treba prihvatiti, dati mogućnost da nam se blokade otvore, tko su oni, tko smo mi, tako se stvara pravednije društvo, emancipiranije jer različitost je bogatstvo, ne nedostatak. To je obostrani proces, svi moramo na tome raditi, trebat će određeno vrijeme za to proći, naravno treba krenuti od obitelji i od vrtića jer djeca su temelj za budućnost, djeca su nam sve. Odmalena treba stvarati kako bi u budućnosti postojala ta prava, istinska integracija“ (Dragica Tahiri, 11.12.2018.).

Dragica sa svojim velikim obrazovnim postignućima, radu u vrtiću s djecom, uključenosti u društveni tok zajednice daje nadu u mirniji suživot s različitim nacionalnim manjinama, pa tako i s Romima jer nema kvalitetnog života bez tolerancije i promicanja jednakosti svih članova društva.

Sljedeći dio posvetit ću online intervjuima. Moja sugovornica N.S. je iz Međimurske županije, završila je Učiteljski fakultet u Čakovcu, romska je učiteljica razredne nastave, ima 34 godine (N.S., 24.2.2019.). Kao i većina Roma u Međimurju, govori bajaškim, starorumunjskim jezikom. N.S. je više u kontaktu s neromskim stanovništvom, a odnosi Roma i neroma su nabijeni mržnjom i predrasudama jer kako kazivačica navodi, puno Roma ne radi i dobivaju socijalnu pomoć (N.S., 24.2.2019.). Kazivačica je složna da je puno diskriminacije prema Romima u Međimurskoj županiji jer romske populacije na tom području ima najviše. Ali kazivačica navodi jednu zanimljivu činjenicu koju nismo imali prilike čuti kod drugih kazivača da i poneki Romi imaju predrasude prema uspješnim pripadnicima vlastite zajednice, i sama se suočila s tim iskustvom (N.S., 24.2.2019.). Vjerojatno ti Romi gledaju s nepovjerenjem na svoje obrazovane sunarodnjake jer su navikli na uvjete života u svojim naseljima i ne znaju za ništa drugo. „*U mjestu gdje sam živjela kao dijete, nisam dobrodošla jer sam uspjela, drugačija sam od njih. Onda se pitamo ima li diskriminacije u neromskom društvu??*“ (N.S., 24.2.2019.). No što se tiče općenite diskriminacije nad Romima, kazivačica se slaže da dosta poslodavaca ne želi zaposliti Rome, iskusila ju je i ona prilikom zapošljavanja kazavši mi dva konkretna primjera. Išla je na razgovor za posao za rad preko ljeta u pizzeriji, poslodavac ju je dugo zadržao, rekao je da ima sve što on traži, ali da je problem što je Romkinja (ibid).

„Ima tu svega, od lijenih Roma do poslodavaca koji ne žele Rome. Prošle godine sam bila na razgovoru u jednoj pizzeriji za rad preko ljeta. Gospodin me više od sat vremena zadržao na razgovoru. Činilo mi se kao da sam najveći kriminalac na svijetu

koliko pitanja. Na kraju mi je rekao da imam sve ono što traži, ali nažalost Romkinja sam. Ne zna kako budu ljudi reagirali kad vide da tamo radim. Ajde, bar je bio iskren ali sam poludjela jer mi je to odmah mogao reći, a ne nakon sat i pol razgovora i davanja osobnih informacija. naravno da nikad više nisam ušla u taj restoran. Ako se srami zaposliti me, nek se onda srami i mojih kuna. Ipak su to romski novci, kaj budu ljudi rekli. Šalim se. :)“ (N.S., 24.2.2019.).

Drugi primjer lošeg tretmana prema njoj vezan je uz posao u međimurskoj školi u kojoj je postotak Roma vrlo visok, radila je u njoj nekoliko mjeseci i zatim je ravnatelj uz odobrenje Školskog odbora zaposlio jednu drugu djelatnicu, i N.S. je izgubila posao. Ona smatra ako Romi i rade, zaposleni su ili u komunalnim poduzećima ili na javnim radovima. *„Rijetko tko će dobiti posao recimo u trgovini, pekari, kafiću, restoranu. Osobno ne znam ni jednu Romkinju/Roma da su zaposleni u prije navedenim mjestima“* (N.S., 24.2.2019.). Ovaj njen zadnji navod se poklapa i s time što ona nije mogla dobiti posao u pizzeriji o čemu sam pisala u prethodnom dijelu. Po njoj, prostorna segregacija itekako doprinosi diskriminaciji Roma (ibid).

Kazivačica se ne slaže da su najviše vlast, nadležne institucije kao i rastuća diskriminacija od strane hrvatskog stanovništva prema Romima krivi za loš položaj Roma, ona misli da su poneki Romi i sami odgovorni za takvo stanje, te tvrdnje razlikuju se od stavova mojih prethodnih kazivača (ibid). Stoga najveći uzrok diskriminacije N.S. vidi i u samim Romima, onima problematičnima, njihovoj neodgovornosti za rad, posezanjem za kriminalnim radnjama. *„Ne rade, lijeni su, neki krađu pa smo zbog toga svi jednaki, ne trude se živjeti u boljim uvjetima, traže prava- ne prihvaćaju obaveze, ne poštuju zakon, ljude, pa ni same sebe“*..(N.S., 24.2.2019.). Stavovi većinskog stanovništva prema Romima odraz su i ponašanja samih Roma kao što je kazivačica već naglasila. *„Ovisi kakav je taj Rom čovjek. Nije isto ako se pojavi uredan, kulturni Rom ili prljavi i nekulturni. Sve ovisi o samom čovjeku. Ni meni kao Romkinji nije svejedno s kim ću se družiti“* (N.S., 24.2.2019.). Ona se osobno ne osjeća ugroženo u svom mjestu stanovanja jer se maknula iz tog kruga. *„Ja se osobno ne osjećam ugroženo, nema razloga za to. Izvukla sam se iz tog kruga i ne bih se natrag vratila. E sad da li se oni u svojim naseljima osjećaju ugroženo, ne znam. Mislim da ne jer niti ne razmišljaju o tome ;)*“ (N.S., 24.2.2019.). Smatra da se Romi uglavnom izjašnjavaju kao Romi, no nekolicina njih se znaju izjasniti i kao Rumunji (ibid). Razmatrajući rodnu ravnopravnost, N.S. vidi pozitivne promjene u statusu Romkinja, obrazovanije su i bolji im je društveni status (ibid).

Prema njenom mišljenju, nije potrebno ni očuvanje romskog jezika jer joj on ni u čemu nije pomogao. „Obzirom da mi u životu nije puno pomogao niti imam koristi od tog jezika, malo. Ne učim svoju djecu govoriti romski. Radije nek uče neki jezik koji će im kasnije u životu dobro doći“ (N.S., 24.2.2019.). Nema poseban stav o romskom identitetu, zapravo pita se razumije li većina Roma što je to identitet, pripadnost i obitelj (ibid). Upitavši kazivačicu o obrazovanju Roma, rekla mi je da je i sama bila član skupine za kurikularnu reformu pišući taj kurikulum. No problem je što romski zastupnik Veljko Kajtazi, a i neki drugi Romi žele da se u školama samo uči romani chib, a ne i bajaški iako u Hrvatskoj živi 50% Roma koji govore tim jezikom (ibid). Druga prepreka je to što je potrebna osoba koja zna romsko pismo, jezik i kulturu te je Ministarstvo znanosti i obrazovanja predložilo ljude iz inozemstva za predavanje romskoj djeci što kazivačica nikako ne odobrava (ibid).

„Sumnjam da će do toga doći, a ako i bude, pitanje je tko će to moći raditi jer traže osobu koja zna i pismo, jezik i kulturu. Ja kažem da ne postoji takva osoba obzirom da mi Romi Bajaši nemamo pisani trag abecede itd. čak su rekli da ni ja koja sam završila UF, koja sam Romkinja ne mogu to raditi jer ne znam pisati (pitam se tko zna??). Njihov prijedlog je uvesti neku osobu iz inozemstva umjesto da se zaposli netko iz HR, oni budu uveli strance koji možda ni ne govore kao mi Romi. Ali to je naša Hrvatska, zašto bi kupili hrvatsko kad možemo strano/uvoz“ (N.S., 24.2.2019.).

I N.S. potvrđuje činjenicu da u Hrvatskoj postoji trend povećanja stope školovanja romske djece, ali teško kasnije pronalaze posao, to nam predočava i nezadovoljstvom svojim iskustvom (N.S., 24.2.2019.).

„Puno je Roma već završilo srednjoškolsko obrazovanje samo je problem oko zapošljavanja. Gledajte mene. Niti diploma niti VSS mi ništa ne znače kad ne radim ono za što sam se mučila i školovala. Svi se koriste svijetlim primjerima radi vlastitih interesa, no kad mi trebamo uslugu- nitko nas ne poznaje niti znaju za nas. Kakvu sliku mogu ja kao učiteljica s diplomom poslati mladim Romima? Što im mogu poručiti? Mogu samo reći: "Braćo moja, školujte se, mučite se, učite, završite škole, fakultete pa će vam diploma skupiti prašinu na ormaru kao moja". Nisam se tomu nadala, imala sam velike snove i ambicije. Polako gubim nadu da ću ikad ostvariti ono što sam uvijek sanjala“ (N.S., 24.2.2019.).

Da bi ostatak stanovništva počeo cijeniti Rome, kazivačica smatra da je potrebno educirati učenike, osvijestiti ih o postojanju različitih nacionalnih manjina i njihovom

uvažavanju putem raznih radionica i predavanja (N.S., 24.2.2019.). N.S. je obrazovana mlada Romkinja koja je svašta prošla u životu no maknula se iz začaranog kruga siromaštva i postigla ono o čemu svako romsko dijete sanja. N.S. u svom intervjuu nerijetko ne nalazi dobre riječi za svoje sunarodnjake Rome smatrajući da i Romi trebaju prilagoditi svoje ponašanje i stavove kako bi im bilo bolje. Iako trenutno nema posao, sigurna sam da će ga ponovo steći svojim trudom, zalaganjem, upornošću i ne gubljenjem vjere u perspektivniju budućnost.

Sljedeći moj kazivač je gospodin Dragan Ignac, obrazovani Rom iz Međimurja, iz Orehovice kao i moja prethodna kazivačica. Ima 49 godina i geotehničar je po struci (Dragan Ignac, 13.12.2018.). Pripada skupini Roma Bajaša i govori starorumunjskim jezikom. Predsjednik je udruge za obrazovanje Roma „Uzor“, ona je pod okriljem Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“. Udruga UZOR nastala je 2009. g. i cilj joj je promicanje obrazovanja Roma te očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta Roma (ibid).

Moj kazivač smatra da u njegovom mjestu ima diskriminacije, ali ne u tolikom obimu no u cijelom Međimurju ima puno diskriminacije, na Rome se gleda kao na kriminalce, prisutan je i govor mržnje. *„Ako u državi Hrvat počini neki kriminal, krađu, sudi mu se i gleda kao pojedinca, a u našem slučaju su svi krivi“* (Dragan Ignac, 13.12.2018.). Diskriminacija postoji i prilikom zapošljavanja, ali sve više poslodavaca zapošljava Rome percipirajući ih marljivima (ibid). Romkinje se pogotovo teško zapošljavaju zbog utjecaja patrijarhalnog društva i rodne neravnopravnosti, one su još u težoj poziciji nego Romi, no moj kazivač smatra da se i njih počelo više cijeniti kao zaposlenice.

„Tržište rada za Rome danas apsolutno nije pod upitnikom, tko god želi raditi i zaraditi, može se zaposliti, govorim iz opće poznate činjenice da je odljev mladih i radno sposobnih u inozemstvo omogućilo i zapošljavanje Roma. Diskriminacija je postojala i postoji, no poslodavci nemaju izbora i primorani su zapošljavati Rome“. (Dragan Ignac, 13.12.2018.).

Kazivač je mišljenja da zaposleni Romi uglavnom rade u građevini, metalnoj i tekstilnoj industriji i komunalnoj djelatnosti. Obrazovani Hrvati više cijene Rome, *„No obrazovani Hrvati imaju drukčiju percepciju prema Romima, ne svi, no prihvaćaju i shvaćaju da smo i mi manjina sa svojim jadima i ograničenim mogućnostima“* (Dragan Ignac, 13.12.2019.). Postoje i miješani brakovi između Hrvata i Roma, ali u onim naseljima koja su udaljenija od većinskih, veći je i jaz. On smatra da se većina Roma izjašnjavaju kao Romi,

poneki ne zbog straha od diskriminacije i teškog nalaženja posla. Gospodin Ignac se ponosi svojim identitetom, kako kaže, „*Ima nas koji se ponose svojim identitetom, no ne busamo se u prsa, samo se ponosimo svime što smo stvorili u životu, a da nam pritom nije nitko (bližnji-roditelji) pomogao*“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.). Za njega je identitet „*nešto što nas obilježava kao narod, nešto sveto, pripadamo nekoj zajednici, skupini, plemenu, rasi, obitelj je za nas sve*“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.). Za mog kazivača bitno je i očuvanje romskog jezika, „*To je nešto što je najbitnije za neki narod u ovom slučaju nacionalnu manjinu, vele da ako narod izgubi jezik, da se i narod izgubi*“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.).

Za gospodina Ignaca je najveći uzrok diskriminacije prema Romima nepoznavanje Roma, prati ih neko obilježje naroda koji se ne može prilagoditi, i sami Romi ponekad osuđuju druge Rome jer zbog nedovoljne obrazovanosti nisu mogli pomoći poboljšanju života Roma. Kad sam ga upitala za stanje u obrazovanju, gospodin Ignac je istaknuo pozitivne promjene u obrazovanju romske djece, velik broj djece (postotak od 95%) završava osnovnu školu.

„Od 2001.g. do danas pomak je ogroman, od postotka da je osipavanja(napuštanja škole) bilo čak 70 %, danas OŠ završavaju 95% učenika Roma. Predrasuda bude i bit će, no kad ljudi upoznaju narod i kad vide pomak koji sam naveo, mijenja se kompletna svijest naročito u obrazovanju. Mogu bez razmišljanja reći da bi se mnoge škole u Međimurju zatvorile kad ne bi bilo romskih učenika. U cijeloj RH obrazovanje Roma je u trendu rasta i vjerujem da je to proces koji će polučiti jako dobre rezultate, a samim time i rušiti predrasude i stereotipe koji vladaju u društvu“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.).

Gospodin Ignac smatra da je predškolsko obrazovanje ključno za romsku djecu jer jedino tako mogu uspješno nastaviti svoj obrazovni put. Isto tako, misli da su mješoviti razredi jako dobri za integraciju romske djece, a model C osnovne škole ne odobrava jer se po njemu ne bi u školama učio i bajaški jezik kojeg Romi Bajaši smatraju dijelom svog nacionalnog identiteta nego bi bio uveden samo romani chib. Moj kazivač je i sam Rom Bajaš i misli da su Bajaši zakinuti i diskriminirani u pogledu svojeg jezika jer postoji romsko-hrvatski rječnik, ali napravljen je samo za govornike romani chiba. Drugi razlog njegovog neodobravanja tog modela jest da nema tko djecu učiti o jeziku, povijesti i kulturi Roma, a u Ministarstvu znanosti i obrazovanja su predložili da djeci predaju nastavnici iz Rumunjske. Gospodin Ignac obrazovanje Roma vidi kao bitan faktor za društvenu integraciju,

„Obrazovanje smatram jedinim mogućim putem afirmacije i integracije romske zajednice u društvo. Ne trebamo čak da se obrišu predrasude u društvu o nama, no želimo da imamo jednake šanse na tržištu rada i da promijenimo donekle stereotipe koji o nama vladaju“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.).

Dragan Ignac kao i moji ostali kazivači uspješan je u životu, ima srednjoškolsko obrazovanje koje mu je donijelo mnoge mogućnosti za daljnji osobni i socijalni razvoj. Ima svoju udrugu „UZOR“ koja se bavi promicanjem obrazovanja romske djece, ona je i jedan od osnivača REYN Hrvatske – mreže podrške romskoj djeci (www.reyn-hrvatska.net)⁴⁸. To je europska zagovaračka mreža koja se bori za jednak pristup kvalitetnom obrazovanju djece Roma i Putnika kao što promiče i stručnost u službama koje skrbe za djecu i porast stručnjaka, profesionalaca Roma i Putnika (ibid). „Članovi mreže REYN-Hrvatska su učitelji, odgajatelji, pomagači, institucije, nevladine i druge organizacije i pojedinci u području odgoja i obrazovanja romske djece“(www.reyn-hrvatska.net)⁴⁹.

Moj kazivač radi kao romski pomagač u nastavi u osnovnoj školi Orehovica već 17 godina, u međimurskim školama postoji 20 romskih pomagača (Dragan Ignac, 13.12.2018.), on je jedan od njih. Gospodinu Ignacu cilj je dovesti na pravi put svu romsku djecu koja žive u lošim, besperspektivnim uvjetima jer jedino u tom slučaju romska populacija može bolje i sretnije živjeti. Za kraj svog kazivanja, gospodin Ignac poručuje:

„Edukacija mladih je prijeko potrebna, nekad smo imali Marksizam i socijalističko upravljanje i učili su nas ravnopravnosti, nekoj toleranciji, ravnopravnosti naroda i manjina, danas bi to morala biti i jest uloga Građanskog odgoja, no to će vrijeme pokazati i polučiti rezultate. Vjerujem da kad bi ljudi kvalitetnije i bolje živjeli, ne bi bilo toliko netrpeljivosti među nama“ (Dragan Ignac, 13.12.2018.).

Zadnji intervju koji ću obraditi intervju je s Benjaminom Ignacom, mladim visokoobrazovanim Romom. Za njega zaista možemo reći da je uspješan i veoma talentiran. Benjamin Ignac je iz Orehovice u Međimurju, nakon trećeg razreda gimnazije u Čakovcu dobio je stipendiju za studij na United World College u Norveškoj, zatim se školovao i na sveučilištu u Oklahomi, tamo je studirao geografiju kao i na sveučilištu u Utrechtu (Benjamin

⁴⁸ Reyn Hrvatska. Mreža podrške romskoj djeci. URL: <http://www.reyn-hrvatska.net/> (31.7.2019.)

⁴⁹ Reyn Hrvatska. Mreža podrške romskoj djeci. URL: : <http://www.reyn-hrvatska.net/> (31.7.2019.)

Ignac, 14.1.2019.;emedjimurje.rtl.hr)⁵⁰. Bavio se i projektom daljinskog istraživanja za NASA-u (ibid). Trenutno živi u Budimpešti i radi u međunarodnoj organizaciji *European Roma Rights Centre* na iskorjenjivanju svih oblika društvene diskriminacije i promicanju prava Roma na obrazovanje, stanovanje, zdravstveno osiguranje kao i skrbi za romsku djecu (Benjamin Ignac, 14.1.2019.). Radi i na projektu za kurikularnu reformu i obrazovanje Roma (ibid). Kad sam ga upitala o obrazovanju Roma, Benjamin je mišljenja da postoje pozitivni pomaci u obrazovanju iako mali (ibid), djeca se teško snalaze u osnovnoj školi jer ne znaju dovoljno dobro hrvatski jezik (emedjimurje.rtl.hr)⁵¹.

Ona i dalje prečesto doživljavaju segregaciju u predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju. Naveo mi je nekoliko oblika diskriminacije, prva je sistemska odnosno sustavna gdje Vlada određenim zakonima direktno ili indirektno diskriminira Rome odnosno usporava i pogoršava njihov društveni položaj, druga je društvena diskriminacija kad je društvo prema Romima neprijateljski naklonjeno, prisutan je govor mržnje i nasilje. Direktna diskriminacija pojavljuje se „kad ti netko kaže, ne želim ti dati stan zato što si Rom“ (Benjamin Ignac, 14.1.2019.). „Indirektna bi bila kad bi netko stavio nekakve prepreke koje možda eksplicitno govore da ova usluga nije za Rome nego kriteriji koje oni postavljaju indirektno ugrožavaju romsku nacionalnu manjinu“ (Benjamin Ignac, 14.1.2019.).

Benjamin smatra da i nastavnici ponekad diskriminiraju Rome, i on je doživio indirektnu diskriminaciju s njihove strane jer bi ga drugačije gledali i tretirali, ali nije bilo nikakve direktne diskriminacije poput ocrnjivanja i odvajanja na osnovi toga što je Rom (Benjamin Ignac, 14.1.2019.). Diskriminacija je velika prema Romima i u Hrvatskoj i u Europi, u Hrvatskoj je ponajviše karakteristična za Međimurje jer je tamo i najviše Roma (ibid). Za diskriminaciju su odgovorni i mediji, oni imaju veliku moć i lako mogu širiti negativnu propagandu prema nacionalnim manjinama (ibid).

„Ali u tome jako veliku ulogu imaju mediji, lokalna vlast, u Međimurju pogotovo je jako puno novina online i tiskanih, a i društveni mediji koji kreiraju takvu atmosferu namjerno zbog političkih razloga, nacionalističkih. Lokalna vlast i nacionalističke grupe potiču na mržnju prema Romima zato što je to korisno, podijeli, pa

⁵⁰ emedjimurje.rtl.hr. BENJAMIN IGNAC Rom iz Međimurja s diplomom američkog sveučilišta. URL: <https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3014227/benjamin-ignac-rom-iz-medimurja-s-diplomom-americkog-sveucilista/> (31.7.2019.)

⁵¹ emedjimurje.rtl.hr. BENJAMIN IGNAC. Rom iz Međimurja s diplomom američkog sveučilišta. URL: <https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3014227/benjamin-ignac-rom-iz-medimurja-s-diplomom-americkog-sveucilista/> (31.7.2019.)

vladaj...Oblici diskriminacije uobičajeni prema Romima - negativno predstavljanje Roma u medijima, to je jedna jako utjecajna moć, mediji jer utječu na ono što razmišljamo, jest da su na početku roditelji, pa je onda škola, prijatelji i sve to utječe na to kaj misliš o ljudima, ali jednom dok izađeš iz te sredine, uvijek ono što vidiš u medijima, na filmovima ili u novinama, to je zadnja riječ. I sad ako svi ti od gore navedenih agenata imaju negativnu sliku o Romima, ako oni to reproduciraju, ulaze ti u glavu, mislim da je to jedna od najgorih vrsta diskriminacije dok se koriste mediji (Benjamin Ignac, 14.1.2019.).

On osobno nikad nije iskusio diskriminaciju imajući samo pozitivna iskustva u životu što se može vidjeti i iz njegovog obrazovnog statusa i života u Americi (Benjamin Ignac, 14.1.2019.). Njegova obitelj je doživljavala diskriminaciju. On nikad nije tajio da je Rom, naziva se i privilegiranim Romom, no misli da se svi Romi u nekom trenutku svog života osjećaju malo ugroženo (ibid). Posebno je ta ugroženost prisutna u Međimurju jer tamošnje stanovništvo Rome većinom smatra kriminalcima (ibid).

„Ali ugroženost definitivno mislim da raste u Međimurju zato što ta panika, broj članaka u medijima o Romima, tražili su manje novca za socijalnu skrb, više policije, tražili su od policije da počinju koristiti otpor odnosno silu, a ne da se Romima dopušta da budu kriminalci. Ugroženost raste i taj imaginarni romski problem o kojem svi ljudi pričaju, pravi se od muhe slon“ (Benjamin Ignac, 14.1.2019.).

Benjamin se slaže s mojim ostalim kazivačima u tvrdnji da se dosta Roma ne izjašnjavaju kao Romi zbog straha od diskriminacije u obrazovanju i prilikom zapošljavanja (ibid). Gledajući stanje u zapošljavanju romske populacije, Benjamin je stava da za veliku nezaposlenost kod Roma nije kriva samo diskriminacija od strane poslodavaca nego i loša obrazovna struktura romske populacije, a drugi važan razlog je i ekonomska situacija, loš socio-ekonomski status većine romskih obitelji (ibid).

„Obrazovanje vodi ka zaposlenosti, ako obrazovanje već od početka, od najranije dobi ima mane, onda naravno da i rezultati budu takvi. Još jedan razlog za veliko nezapošljavanje je razlog sredine, nemaš novca, ekonomski loša situacija, u jako puno obitelji koji nisu Romi dijete nije toliko odgovorno za dobrobit obitelji, a u romskim zajednicama se jako puno pritiska stavlja na djecu da počinju zaraditi novac, stabilizirati se za život, napraviti neke temelje, pomagati roditeljima....Nemaš takve

privilegije kao Rom, ponekad moraš ekonomski razmišljati, odlučiti o životnim odlukama“ (Benjamin Ignac, 14.1.2019.).

Benjamin kao i moji ostali sugovornici misli da su specifični poslovi Roma s lošim stupnjemima obrazovanja najniže kvalificirani poslovi poput javnih radova (odvoz smeća po parkovima) (ibid). No dodaje da često visokoobrazovani Romi pokušavaju pomoći romskoj djeci u obrazovanju i to kroz rad u različitim organizacijama civilnog društva (OCD) ili kao romski pomagači u nastavi što dokazuje njegov primjer kao i primjer još nekoliko mojih kazivača (ibid). U intervjuu za međimurski internetski portal (emedjimurje.rtl.hr)⁵², Benjamin ističe da mlađa generacija Roma sve više i više vidi mogućnost za uspjeh u obrazovanju i izgradnji karijere, a ne u ranim brakovima, zato je potrebno Romima omogućiti kvalitetno strukovno i visoko obrazovanje, povećati stope zaposlenosti te skupine (ibid). Benjamin je stvarno privilegirani Rom kako to za sebe i sam kaže u našem intervjuu, ostvario je izrazito bogatu obrazovnu i poslovnu karijeru, radio je i za NASA-u (ibid), rijetki se mogu pohvaliti tim dostignućem. A on kao Rom iz Međimurja gdje je toj populaciji najteže došao je i do te razine. No to za njega nije životni vrhunac jer on se i dalje nastavlja baviti romskom problematikom i pomagati svojim sunarodnjacima da budu prihvaćeni i ostvare koliko-toliko normalan život.

Za kraj njegove priče, navest ću citat iz njegovog intervjuja za međimurski internetski portal.

„Volim svoju domovinu Hrvatsku, svoj zavičaj Međimurje i svoj narod koji uključuje i Rome i Hrvate i sve ostale manjine. Volim biti Rom i ne vidim ništa loše u tome što jesam. Volim svoju tamniju kožu. Volim ljude bez obzira na to što jesu. Jako sam razočaran kad mi tu ljubav ne uzvraćaju moji sugrađani Hrvati, kad vidim tenzije među Hrvatima i Romima i kad doživim ruganje. Moja etnička pripadnost nije nešto čemu bi se trebali rugati – kaže“ (emedjimurje.rtl.hr)⁵³.

Kako bih zaokružila svoju priču o uspješnim Romima, valja nešto reći i o još nekoliko Roma koji su zadivili hrvatsku javnost svojom borbom protiv predrasuda i diskriminacije iako

⁵² emedjimurje.rtl.hr. BENJAMIN IGNAC. Rom iz Međimurja s diplomom američkog sveučilišta. URL: <https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3014227/benjamin-ignac-rom-iz-medimurja-s-diplomom-americkog-sveucilista/> (31.7.2019.)

⁵³ emedjimurje.rtl.hr. BENJAMIN IGNAC. Rom iz Međimurja s diplomom američkog sveučilišta. URL: <https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3014227/benjamin-ignac-rom-iz-medimurja-s-diplomom-americkog-sveucilista/> (31.7.2019.)

ih ima i puno više. Jedna od obrazovanih Romkinja jest i mlada šesnaestogodišnja djevojka Severina Lajtman (emedjimurje.rtl.hr)⁵⁴, ona je rodom iz Međimurja i živjela je u romskom naselju, činilo se da će i ona imati besperspektivne životne uvjete jer je kao i većinu njenih romskih vršnjaka iz naselja nije zanimala škola, nije je privlačilo učenje i obrazovanje, zato je i pala prvi razred osnovne škole (ibid). No onda je odlučila stati na kraj predrasudama i životu na rubu društva uvidjevši da je školovanje jako važno za Rome jer u protivnom slučaju, nemaju nikakve šanse za bolju budućnost (ibid). Stoga je uzela stvar u svoje ruke, postala dobra učenica, državna prvakinja na Lidranu i trenutno pohađa Privatnu umjetničku gimnaziju u Zagrebu, danas s ponosom može reći da je jedna od rijetkih obrazovanih Romkinja u Hrvatskoj (ibid). Nura Ismailovski prva je Romkinja magistrica farmacije u Hrvatskoj pobijedivši tako predrasude o svojoj nacionalnoj manjini, ona je i prva Romkinja u Gradskoj skupštini kao i studentica poslijediplomskog studija (emedjimurje.rtl.hr)⁵⁵.

Zaključno, gledajući primjere svih 8 uspješnih Roma iz mojeg istraživanja kao i primjere ove dvije zadnje spomenute djevojke, možemo vidjeti da se životne prilike Roma ipak mijenjaju, sve više i više su obrazovani, sve više ih je prisutno u poslovnom svijetu. Teže integraciji i inkluzivnosti u društvo, bore se za sebe, svojim obrazovnim i drugim životnim postignućima žele pokazati da su i oni vrijedan i važan dio hrvatskog društva, važan potencijal za bolju hrvatsku budućnost, punu razumijevanja, promicanja različitosti i tolerancije.

⁵⁴ emedjimurje.rtl.hr. DRUGA STRANA PRIČE. ZA PRIMJER SVIMA Upoznajte Rome koji prkose predrasudama: Oni su - obrazovani, uspješni, talentirani. URL: https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3511275/za-primjer-svima-upoznajte-rome-koji-prkose-predrasudama-oni-su-obrazovani-uspjesni-talentirani/?fbclid=IwAR2Uk2GH12ZtflCTZfGbYSTS0FgIk8ypfI3AUOvOGI38VXkFQDZzE8m_Ors (31.7.2019.)

⁵⁵ emedjimurje.rtl.hr. DRUGA STRANA PRIČE, ZA PRIMJER SVIMA Upoznajte Rome koji prkose predrasudama: Oni su – obrazovani, uspješni, talentirani. URL: <https://emedjimurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3511275/za-primjer-svima-upoznajte-rome-koji-prkose-predrasudama-oni-su-obrazovani-uspjesni-talentirani/> (31.7.2019.).

8. Zaključak

U svom diplomskom radu prikazala sam položaj romske nacionalne manjine u hrvatskom društvu najprije kroz teorijski dio odnosno konzultiranje s literaturom i poglede raznih autora i znanstvenika (povjesničara, pedagoga, sociologa, romologa). Zatim sam se usredotočila na razmatranje zakonodavnog okvira zaštite romske nacionalne manjine, a najvažniju dionicu rada posvetila sam svom vlastitom etnografskom istraživanju nad romskom populacijom analizirajući napravljene intervjue s uspješnim i obrazovanim Romima. U mnogobrojnoj literaturi te kroz analize znanstvenika mogla sam uočiti da je društveni status romske populacije veoma težak. Najčešće žive u prostorno izoliranim, segregiranim romskim naseljima gdje su suočeni s lošim životnim i stambenim uvjetima, apsolutnim siromaštvom, a zbog takvog stanja u naseljima nekolicina Roma se nađe i u kriminalnom miljeu. Djeca su katkad i zanemarivana od strane svojih roditelja. Moji kazivači su mi isto tako pričali o degradiranom i neravnopravnom položaju Roma u odnosu na hrvatsko stanovništvo.

Nadalje, Romi doživljavaju veliku diskriminaciju od strane ostatka stanovništva jer dosta većinskog stanovništva ima negativne predodžbe prema njima te ih percipiraju kao neradnike, kriminalce, smatraju da su prljavi. Sve se to odražava na njihovu kvalitetu života, i zbog toga pojedini Romi žele ostati u naseljima jer misle da su tamo najsigurniji čineći si zapravo veliku štetu jer ostaju bez kvalitetne životne perspektive, obrazovanja i zaposlenja. Romska djeca često ne pohađaju škole ili u slučaju da pohađaju, veliku poteškoću im stvara nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, diskriminacija od strane njihovih vršnjaka neroma kao i loš tretman nastavnika prema njima. Romske djece nerijetko njihovi roditelji stvaraju prepreku u obrazovanju jer misle da školovanje nije bitno i da bi ona trebala ostati kod kuće, obavljati kućanske poslove, a kad dođe vrijeme za to, stupiti i u brak (fenomen ranih brakova, udaje).

Trenutna situacija u školstvu za Rome je nešto bolja kako se trend obuhvata romske djece u osnovnoškolskom obrazovanju povećava, a veliki postotak djece završava osnovnu školu. No još uvijek nema dovoljno djece u predškolskom sustavu i u vrtićima što im stvara problem u daljnjem školovanju jer ne znaju hrvatski jezik niti nemaju razvijene socijalne vještine. Stanje u srednjoj školi je i dalje alarmantno jer puno romske djece nije uključeno u taj dio obrazovanja. Sukladno tome, jako mali postotak Roma je na fakultetima, a zbog loše obrazovne strukture te skupine stanovništva te rastuće društvene diskriminacije prema njima mnogo Roma nije zaposleno jer im poslodavci odbijaju dati radno mjesto samo zato što su

drugačije boje kože ili zato što su Romi. Većinsko stanovništvo trebalo bi cijeniti i poštovati Rome kao nacionalnu manjinu, gledati na njihovu različitost, specifičnu kulturu i običaje kao na bogatstvo, na nešto što je vrijedno odbacujući i samu pomisao na diskriminaciju zbog drugačije boje kože, jezika ili uvriježenih stavova u društvu o njima. Najvažniji dio rada posvećen je mom etnografskom istraživanju nad uspješnim Romima.

U svojim intervjuima mogla sam uvidjeti da se tu zaista radi o jako talentiranim, uspješnim i hrabrim Romima. Unatoč životnim nedaćama, marginaliziranosti njihovog naroda, iskustva s diskriminacijom, ti Romi su se uspjeli izboriti za sebe, izgraditi svoj životni put, obrazovati se, proći kroz srednjoškolsko obrazovanje, nekolicina njih je završila i fakultete, uspjeli su ući i u poslovni svijet, na tržište rada. Nekoliko mojih kazivača Roma radi i u organizacijama civilnog društva, domaćim i međunarodnim romskim organizacijama gdje sav svoj napor usmjeravaju ka pomoći romskom stanovništvu, poboljšavanju kvalitete obrazovanja, zapošljavanja kako bi i oni imali dobru životnu perspektivu kakvu moji kazivači imaju. Priče mojih kazivača Roma mogu zaista poslužiti za primjer i ostalim Romima koji se nalaze u nezavidnoj poziciji kao i ostatku većinskog hrvatskog stanovništva u shvaćanju da je u Hrvatskoj potrebno izgraditi jednu multikulturalnu, multinacionalnu zajednicu koja će prihvaćati sve ljude širom raširenih ruku, omogućiti svima jednake životne šanse i uvjete u obrazovnom sustavu i drugim društvenim sferama.

Za kraj, smatram da je potrebno provesti više ovakvih znanstvenih istraživanja nad Romima, bilo etnoloških, socioloških ili drugih znanosti kako bi se upozorilo na tešku situaciju Roma, na njihov neravnopravan položaj u društvu i pokušalo znanstvenim ulaganjima kao i naporima vlasti i ostalih nadležnih institucija poraditi na kvaliteti životnog standarda romske nacionalne manjine.

Literatura

1. ANTIĆ, Ljubomir et al., ur.2000. *Društvena istraživanja. Društveni položaj Roma u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
2. BARANY, Zoltan. 1995. „The Roma in Macedonia: ethnic politics and the marginal condition in a Balkan state“. *Ethnic and racial studies*, 18(3): 516-531.
3. BATUEVA, Ekaterina. 2012. „The Roma minority in the Czech Republic: scapegoats of modern history?“. 430-441.
4. DRAGUN, Maja. 2000. „Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma“. *Društvena istraživanja Zagreb*, 2-3 (46-47):317-333.
5. ĐURIĆ, Rajko. 1987. *Seobe Roma*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
6. European union agency for fundamental rights (FRA), ur. 2016. *EU MIDIS II. Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji, Romi – odabrani rezultati*.
7. GRUBER, Andrea. 2012. „Reclaiming Roma students in Hungary“. *Fall 2012.*, 21(3):34-35.
8. HORVAT, Ana. 2009. „Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46(2):443-472.
9. HRVATIĆ, Neven. 1996. „Romi u interkulturalnom okruženju“. *Društvena istraživanja*, 5(5-6):913-933.
10. HRVATIĆ, Neven. 2004. „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa“. *Migracijske i etničke teme*, 20(4):367-385.
11. HRVATIĆ, Neven. 2005. „Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: Pretpostavka za bolju kvalitetu života“. U *Kako žive hrvatski Romi*, ur. Maja Štambuk. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
12. IUONAS, Norbert. 2017. „The Roma population in Romania. From history to culture and education; policies, implementation and differential treatments“. *Analele Universităţii din Oradea, Seria Relaţii Internaţionale şi Studii Europene*, TOM IX:177-181.

13. KLIMOVSKY, Daniel et al. 2016. „Roma settlements and poverty in Slovakia: Different policy approaches of the state, local governments, and NGOs“. *Anthropological notebooks*, 22(1):23-42.
14. KLOPČIĆ, Vera. 2015. „Značenje regionalne suradnje za očuvanje jezika i kulture Roma“. *Političke perspektive*, 5(3):83-96.
15. KUNAC, Suzana, KLASNIĆ, Ksenija., LALIĆ, Sara. (2018.) *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
16. McGARRY, Aidan. 2008. „Ethnic Group Identity and the Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation“. *Nationalities Papers*, 36(3):450-470.
17. M. CROWE, David. 2008. „The Roma in Post-Communist Eastern Europe: Questions of Ethnic Conflict and Ethnic Peace“. *Nationalities Papers*, 36(3):522-552.
18. NICOLAU, Ingrid. 2017. „Rights of Roma in Romania“. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 9(2):223-228.
19. NIKŠIĆ, Boris. 2004. „Romi u Mađarskoj: situacija i perspektive na pragu 21. stoljeća“. *Metodički obzori*, 5(2010) 1:387-402.
20. ORLOVIĆ, Dragoljub David. 2013. *Zbirka dokumenata I*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće.
21. ORLOVIĆ, Dragoljub David. 2014. *Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013.-2020. i Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije 2013. – 2015*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće.
22. ORLOVIĆ, Dragoljub David et al., ur.2014. *Priručnik za uključivanje djece Roma u obrazovni sustav*.
23. ORLOVIĆ, Dragoljub David. 2015. *Zbirka dokumenata V*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće
24. PERIĆ, Marina. 2004. „Hrvati u Čileu – neka obilježja suvremenoga etničkog/nacionalnog identiteta“. *Društvena istraživanja Zagreb*, 6(86).
25. POTOČNIK, Dunja et al., ur. 2014. *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*.

26. PULJIZ, Vlado. et al. 2008. *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
27. ŠKILJAN Filip, BABIĆ, Dragutin. (2014.) „Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije“. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 13(25):141-159.
28. TOMŠIĆ, Mihael., BAKIĆ-TOMIĆ, Ljubica. (2015.) „Percepcija javnosti o romskoj manjini u Međimurskoj županiji“. *Media, culture and public relations*, 6(2):172-180.
29. ŠTAMBUK, Maja. (2000.) „Romi u društvenom prostoru Hrvatske“. *Društvena istraživanja Zagreb*, 9(2-3): 197-210.
30. ŠTAMBUK, Maja. (2000.) „Romi u Hrvatskoj devedesetih“. *Društvena istraživanja Zagreb*, 9(2-3):291-315.
31. ŠTAMBUK, Maja. (2005.) *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
32. ŠUĆUR, Zoran. (2000.) „Romi kao marginalna skupina“. *Društvena istraživanja Zagreb*, 9(2-3):211-227.
33. VOJAK, Danijel. (2005.) „Romi u Podravini (1880.-1941.)“. *Podravina*, 4(7): 107-124.
34. VOJAK, Danijel. (2010.) „O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?“. *Historijski zbornik*, 63(1):215-240.
35. VOJAK, Danijel. i KOVAČEV, Neven. (2017.) „Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću“. *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, XIX(1):47-54.
36. VOJAK, Danijel. (2017.) „Počeci hrvatske romologije: Od Filipa Ivana Vezdina do Franje Fanceva“. *Studia ethnologica Croatica*, 29(1):385-406.
37. VOJAK, Danijel. i KOVAČEV, Neven. (2018.) „Sigismund Luksemburški i Romi na početku 15. stoljeća“. *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, XIX(1):50-55.
38. VOJAK, Danijel., PAPO, Bibijana., TAHIRI, Alen. (2015.) *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.-1945*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Web – medijski izvori:

39. Aljazeera.com. Shutka: Inside Macedonia's only Roma-run municipality (8.4.2017.). URL:<https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/shutka-life-world-roma-run-municipality-170406133010977.html> (21.7.2019.)
40. Balkaninsight.com. 'Roma Segregated' in Bulgarian Maternity Wards (18.12.2017). URL:<https://balkaninsight.com/2017/12/18/roma-segregated-in-bulgarian-maternity-wards-12-17-2017/> (21.7.2019.)
41. Council of Europe. European Commission against Racism and Intolerance – ECRI. URL:<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance> (17.7.2019.)
42. Encyclopaedia Britannica. Racial segregation. URL: <https://www.britannica.com/topic/racial-segregation>, 17.7.2019.
43. emedjmurje.rtl.hr. BENJAMIN IGNAC. Rom iz Međimurja s diplomom američkog sveučilišta (26.11.2017.) URL: <https://emedjmurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3014227/benjamin-ignac-rom-iz-medimurja-s-diplomom-americkog-sveucilista/> (31.7.2019.)
44. emedjmurje.rtl.hr. DRUGA STRANA PRIČE, ZA PRIMJER SVIMA Upoznajte Rome koji prkose predrasudama: Oni su – obrazovani, uspješni, talentirani (5.6.2019.). URL: <https://emedjmurje.rtl.hr/vijesti/drustvo/3511275/za-primjer-svima-upoznajte-rome-koji-prkose-predrasudama-oni-su-obrazovani-uspjesni-talentirani/> (31.7.2019.).
45. errc.org. European Roma rights centre. Challenging discrimination, promoting equality. URL: <http://www.errc.org/> (21.7.2019.)
46. ffzg.hr – službene stranice Filozofskog fakulteta u Zagrebu. URL: <http://www.ffzg.unizg.hr/indolog/?p=1234> (10.7.2019.)
47. iru2020.org. International Romani union. Official website of the Romani union. URL: <http://iru2020.org/> (21.7.2019.)
48. Kali sara.hr. Savez Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“ URL: https://www.google.com/search?q=Kali+Sara&rlz=1C1GCEA_enHR839HR839&oq=

kali+sara&aqs=chrome.0.69i59j69i60j0l4.1237j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8
(23.7.2019.)

49. Llere.org. Lllere Asociación Socio Educativa. URL: <https://llere.org/> (29.7.2019.)

50. Ljudskaprava.gov.hr. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. O Uredu. URL: <https://ljudskaprava.gov.hr/o-uredu/9>
(24.7.2019.)

51. Novi list.hr. Prosvjed protiv Roma u Međimurju. Kažu da žele normalan život, ali meta njihove propagande su – Romi (1.6.2019.). URL:
<http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/PROSVJED-PROTIV-ROMA-U-MEDIMURJU-Kazu-da-zele-normalan-zivot-ali-meta-njihove-propagande-su-Romi>
(23.7.2019.)

52. Phralipen.hr. Phralipen. URL: <https://phralipen.hr/>. (31.7.2019.)

53. Reyn Hrvatska. REYN HRVATSKA – MREŽA PODRŠKE ROMSKOJ DJECI.
URL: <http://www.reyn-hrvatska.net/> (31.7.2019.)

54. Romi.hr. URL: <http://romi.hr/> (23.7.2019.)

55. Roma Education Fund. Roma education fund. Invest, educate, engage. URL:
<https://www.romaeducationfund.org/advocacy/> (30.7.2019.)

56. Sciencedirect.com. Ethnic identity. URL:
<https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/ethnic-identity>. (28.7.2019.)

57. Tportal. hr. SINDIRELA I SINIŠA: Priča koja će vas ganuti, upoznajte dvoje ponosnih Roma koji su pobijedili predrasude i zaslužili veliko glumačko priznanje.
URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/prica-koja-ce-vas-ganuti-upoznajte-dvoje-ponosnih-roma-koji-su-pobijedili-predrasude-i-zasluzili-veliko-glumacko-priznanje-foto-20171123/print> (30.7.2019.)

58. United nations, human rights. Office of the high commissioner. URL:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx> (17.7.2019.)

59. Wikipedia.org. Romani people in Romania. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_Romania (21.7.2019.)

60. Wikipedia.org. Romani people in the Czech Republic. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_the_Czech_Republic (21.7.2019.)

61. Wikipedia. org. Romani people in Hungary. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people_in_Hungary (21.7.2019.)

Zakoni:

62. *Zakon.hr*. Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine 56/1990 URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (13.7.2019.)

63. Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. Narodne novine 18/1997. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1997_10_18_121.html (14.7.2019.)

64. *Zakon.hr*. Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Narodne novine 56/00. URL: <https://www.zakon.hr/z/1851/Zakon-o-uporabi-jezika-i-pisma-nacionalnih-manjina-u-Republici-Hrvatskoj> (14.7.2019.)

65. *Zakon.hr*. Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine 112/12. URL: <https://zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije> (14.7.2019.)

66. *Zakon.hr*. Zakon o socijalnoj skrbi. Narodne novine 130/17. URL: <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (14.7.2019.)

67. *Zakon.hr*. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. Narodne novine 94/13. URL: <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju> (15.7.2019.)

68. *Zakon.hr*. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Narodne novine 68/18. URL: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli> (15.7.2019.)

69. *Narodne novine*. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. Narodne novine 94/2013. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html (15.7.2019.)

70. *Zakon.hr*. Zakon o obrazovanju odraslih. Narodne novine 24/10. URL: <https://www.zakon.hr/z/384/Zakon-o-obrazovanju-odraslih> (15.7.2019).
71. *mvep.hr*. Konvencija o pravima djeteta. URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/> (15.7.2019.)

Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada jest usredotočenje na romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj, među ostalim i jednu od najbrojnijih etničkih i nacionalnih manjina na svijetu. Prikazat ću s kojim se problemima ta nacionalna manjina suočava s obzirom na brojne predrasude i stereotipe koje ona doživljava u hrvatskom društvu, ponajviše ću kroz literaturu iščitavati njihov položaj u obrazovanju i zapošljavanju, ali najvažniji dio rada bit će posvećen etnografskoj studiji i intervjuima s uspješnim Romima, onima koji su se integrirali u društvo, svoju zajednicu te ostvarili obrazovne i poslovne potencijale.

No mnogo Roma nažalost ima teške životne uvjete, otežano ostvaruju građanska prava i pravo na dostojanstven život, marginalizirani su i suočeni s višestrukom diskriminacijom vrlo često poradi svoje boje kože, jezika, običaja i kulture. Prvenstveno je loš položaj Roma u obrazovnim procesima, jako malo romske djece pohađa školu. Opće je mišljenje da se Romi teško uključuju u obrazovne procese ne samo zbog diskriminacije nego i radi drugih razloga koje čine loša ekonomska situacija, pritisci roditelja da ostanu kod kuće te žive u skladu sa svojom tradicijom (rani brakovi, tradicionalna zanimanja, a ponekad i nomadski način života). No jedan od značajnih faktora njihovog slabog uključivanja u obrazovni sustav jest upravo diskriminacija okoline, drugih učenika, nastavnika te školskog sustava prema njima. Iz toga proizlazi i neprilagođenost nastave romskoj djeci, odvijanje nastave na hrvatskom standardnom jeziku te Romi najčešće iz tih razloga ne pohađaju školu ili u slučaju da pohađaju, imaju poteškoće s praćenjem nastavnih programa.

S druge strane, Romi nerijetko završavaju u segregiranim razredima, odvojeni od svojih vršnjaka hrvatske nacionalnosti. Potrebno je spomenuti da je i minoran broj Roma prisutan u visokoškolskom obrazovanju. S obzirom na jako slabo ili nikakvo obrazovanje Roma, i njihov položaj na tržištu rada je upitan. Kao i u ostatku svijeta, jako je visok postotak nezaposlenosti i Roma u Hrvatskoj s obzirom na postotak nezaposlenosti kod neromskog stanovništva. Jasno je da je to i zbog prethodno navedene loše pozicije te manjine u obrazovnoj sferi, ali i stoga što su od strane svojih poslodavaca izloženi diskriminatornim praksama na temelju svog etničkog identiteta. Upravo zato Romi uglavnom obavljaju slabo plaćene poslove ili ih njihovi poslodavci uopće ne plaćaju. Što se tiče metodologije istraživanja, koristit ću etnografske metode istraživanja te ću se konzultirati s određenom literaturom kako bih temeljito istražila romsku problematiku i pokazala kroz svoje istraživanje i intervjuje da postoje i primjeri uspješnih i obrazovanih Roma koji su se unatoč nedaćama,

nepovjerenju od strane okoline i rastućoj diskriminaciji izborili za sebe i dokazali da je u životu ključ uspjeha trud, volja i zalaganje, a ne nacionalnost i boja kože. Etnografska vrsta istraživanja obuhvaćat će polustrukturirane intervju s kazivačima, osobama različitih profila (obrazovnih, dobnih, po spolu) na području grada Zagreba i Međimurja. Pokušat ću saznati na koje se načine moji kazivači uspijevaju prilagoditi društvu i društvenim zahtjevima i normama (pitanje zaposlenja, obrazovanja), kako žive sa svojim romstvom, svojim identitetom s obzirom na to da ih zajednica nerijetko odbacuje zbog njihove nacionalne pripadnosti, u kolikoj mjeri ulaze u kontakte s ostatkom stanovništva te na koji način svojim stečenim znanjima i vještinama pridonose boljem statusu i položaju Roma u cjelini.

Pokušat ću utvrditi koliko su obrazovanje i zapošljavanje Roma bitni faktori za njihovu društvenu integraciju. Kontaktirat ću i pojedine udruge i organizacije kojima je cilj pružiti pomoć toj manjini, konkretnije obaviti ću intervju unutar Romskog nacionalnog vijeća čija je svrha uspostava boljeg društvenog i političkog života Roma. Od svojih kazivača nastojat ću dobiti što bolja saznanja, što širu sliku o tome s kakvom se sve problematikom romska nacionalna manjina suočava na svom putu stjecanja ravnopravnosti s ostalim pripadnicima svoje okoline.

Ključne riječi: *Romi, diskriminacija, obrazovanje, zapošljavanje, etnografska studija, intervjui, uspješni Romi*

Summary

The aim of this thesis is to focus on the Roma national minority in Croatia, one of the largest ethnic and national minorities in the world. I will show what kind of problems this minority faces due to numerous prejudices and stereotypes it experiences in Croatian society. Using literature I will read into their position in education and employment, but the most important part of this thesis will be devoted to ethnographic study and interviews with successful Roma, those who have integrated into society and their community, and achieved educational and business goals.

Unfortunately, many Roma live in difficult conditions, it's difficult for them to exercise their civil rights and the right to a dignified life, they are marginalized and they face multiple discrimination because of their skin color, language, customs and culture. One of the biggest problems is that the position of Roma in the educational process is poor, very few Roma children attend school. It is widely believed that Roma children are difficult to integrate into educational processes not only because of discrimination but also for other reasons, for example difficult economic situation, parents' pressure to stay at home and live a traditional way of life (getting married young, traditional professions and sometimes nomadic lifestyle). However, one of the most significant factors that cause their poor inclusion in the education system is precisely the discrimination of the society, other students, teachers and the school system. This also results in inadequate schooling for Roma children, classes are taught in the standard Croatian language, and for this reason Roma most often do not attend school or, if they do, they have difficulty following the curriculum.

Moreover, Roma often end up in segregated classes, separated from their Croatian peers. It is worth mentioning that a few Roma are also present in higher education. Given the education of Roma people is poor or nonexistent, their position on the labor market is brought into question. Just like in the rest of the world, the unemployment rate of Roma in Croatia is very high, in comparison to the unemployment rate of non-Roma people. It is clear that this is not only the consequence of aforementioned poor position of this minority in the educational sphere, but also the result of discriminatory practices they are exposed to by the employers on the basis of their ethnic identity. This is precisely why Roma generally work at low paying jobs or they are not paid at all.

In terms of research methodology, I will use ethnographic research methods and consult with some literature to thoroughly explore Roma thematic and to show through my

research and interviews that there are also examples of successful and educated Roma who, despite adversity, distrust of the society and growing discrimination have fought for themselves and proved that in life, the key to success is effort, will and determination, not nationality and skin color. The ethnographic type of research will include semi-structured interviews with narrators, people of different profiles (education, age, gender) in Zagreb and Međimurje.

I will try to find out how my narrators have managed to adapt to society and social requirements and norms (employment, education), how do they live with their Roma identity since they are often rejected by the community because of their nationality, how much they interact with the rest of the population and how they use their acquired knowledge and skills to contribute to the better status and position of the Roma as a whole. I will try to determine how important the education and employment of the Roma are for their social integration. I will also contact associations and organizations that aim to assist this minority, and interview members of the Roma National Council, whose goal is to establish a better social and political life for the Roma. I will try to gather as much data as possible from my narrators in order to get a detailed account of the problems Roma minority faces in their fight to get an equal rights as non-Roma people in their surroundings.

Keywords: Roma, discrimination, education, employment, ethnographic study, interviews, successful Roma